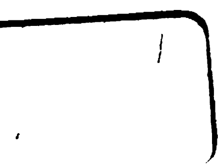

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07578703 0

ANNEX

LUDVIG HOLBERG.

Ludovic Holberg
Assessor Consist. et Prof. Hist. Hafn.

LUDVIG HOLBERG.

ET FESTSKRIFT

AF

GEORG BRANDES.

MED TOLV VIGNETTER AF HANS NIC. HANSEN.

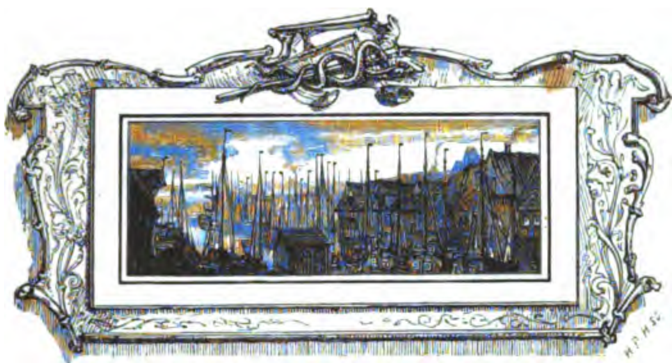
KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO.

1884.

INDHOLD.

I.

e Danske betragte gjerne Holberg som dansk, Normændene hævde i vore Dage med stedse større Iver, at han var Normand. Det bør maaske derfor fremhæves, at den Mand, der har grundlagt Danmarks og Norges moderne Nationalliteratur, den videnskabelige som den poetiske, fødtes i Rigernes mindst nationale By, i en Stad, der var som en europæisk, en international Enklave i disse Lande, Bergen. Den var, siger han, som Noæ Ark, et Tilflugtssted for alle Slags levende Væsener: Nære og fjærne strømmede sammen til denne By og smeltede sammen med Indbyggerne; ja saa hyppigt vare disse af fremmed ɔ: udenbyes

Afstamning, at faa, som Holberg, kunde nævne blot en af deres fire Oldefædre som indfødt der.

I ingen Stad i Norden var Befolkningen da mindre udsat for at forstenes i Afspærrethed fra Omverdenen, i ingen Stad var man i ringere Grad Hjemmefødning.

Den Dag idag, da Byens Betydning i Forhold til Nordens øvrige Stæder er saa meget ringere, ere Bergenserne bekjendte for deres lyse, opvakte Hoveder, deres livlige, modtagelige Væsen, for Flinkhed og Frisind, for Foretagsomhed og Tungefærdighed, og Byen — tiltrods for at ingen Jernbane endnu er ført dertil, bekjendt for sit uafbrudte Samkvem med Omverdenen. Paa Holbergs Tid var der vistnok ikke ret mange Byer i Europa, fra hvilke man kunde komme saa let som fra Bergen — et Træk, der er væsenligt for Byens Karakteristik, og som skulde faa sin Betydning for Holbergs.

Bergens Beliggenhed i Hesteskoform omkring en dyb Bugt, til alle Sider omringet af mægtige Fjælde, er meget smuk. Man taber i Staden ikke let Vandet og aldrig den omgivende Klippe-Egn af Syne. Man er højt nok imod Nord til, at en Have er yderst sjælden, men ogsaa højt nok til at de lyse Sommernætter have en sjælden Dejlighed.

Holberg saa ikke paa Naturskjønhed med samme Blik som vi, men han manglede ikke Sans for den nyttige Virksomheds Skjønhed i Naturen. Han kalder Byens Beliggenhed »ikke mindre fornøjelig end bekvem« og fremhæver med Stolthed, at Bugten stundom, især i den muntre Tid af Aaret, naar Nordlands- og Finmarksfarerne komme i Hobetal, er saa fuld af Skibe og Baade, der ligge Stavn ved Stavn, at man kun med Møje kan komme derigjennem: »Et behageligt Syn, sær, naar de, som undertiden skeer, moxen alle paa een Tid komme, hundrede og flere i Tal, seilende paa Vaagen.« Kun i Rotterdam har han set en lignende Vrimmel af Fartøjer og kun i Venedig kunne som her større og dybtgaaende Skibe lægge sig for hver Kjøbmands Stuedør. Saa mange Baade ligge idelig og vente paa Fragt, at de fleste Besøg her som i Venedig foretages tilbaads. Man behøver kun at give et Tegn, saa ser man de Bergenske Gondolierer (Fløtmænd) kapro med hinanden for at komme først.

»Intet«, siger Holberg, »kand være mere behageligt end at se sig udi nogle Minutter ligesom bragt fra et Land til et andet; thi saasnart man kommer fra Staden til *Kontoret* [hvor Hanseaterne boede], finder man andre Folk, andre Sæder og hører et andet Sprog.«

Men selve den norske Befolkning var i Datiden af overordentlig blandet Afstamning, Hansestædernes Folk maatte vel efter Loven ikke gifte sig, men de efterlode naturligvis uægte Afkom. Skotter havde i saa stort Antal nedsat sig i Bergen, at mange fornemme Borgerfolk vare af skotsk Oprindelse, ligesom det overhovedet var en Regel, at fremmede Kjøbmænd giftede sig med Borgernes Enker og Døtre. Byen var desuden i høj Grad under Paavirkning fra Udlandet. Stærkest var maaske Indflydelsen fra Holland. Der er, siger Holberg om Bergenserne, »ingen Nation, de mere have udcopieret« end den hollandske og det saavel i Henseende til Sprog som til Tarvelighed og Arbejdsomhed. Han mener saaledes, at de fleste Idrætter og Behændigheds-kunster blandt Ungdommen stammer fra Holland. Han skildrer det overordentlige Gadeliv i Bergen og bemærker: »At ellers Ungdommen her er saa levende, foraarsages deraf, at mange halvvoxne Drenge have været paa fremmede Steder, sær udi Engeland og Holland, hvor de frie Levemaader ere.«

Paa Grund af Blodets stærke Blanding og Krydsning saa man, efter Holbergs Udtryk, Bergenserne »meget udi Talemaader, Skik og Sæder at differere fra de andre Norske«. Det livlige

Forhold til Udlandet, den stadige Optagen, Tilegnen og Bearbejden af det Fremmede maatte nødvendigvis frembringe et Overmaal af Afvexling og uensartet Liv, højst forskjelligt fra det Skue, Kongen af Danmarks Riger ellers frembød.

Paa Holbergs Barndoms Tid skriver en fornem Englænder, der har levet tre Aar i Danmark: »Jeg har aldrig kjendt noget Land, hvor Befolkningens Sind mere var af én Kaliber og Art end her. Man finder Ingen med usædvanlige Egenskaber, Ingen, som er udmærket i særegne Studier eller Forretninger, man ser ingen Enthousiaster, ingen gale eller vilde Mennesker, ingen mærkværdige Narre eller fantastiske Sværmere. Men en vis Lighed i Forstand hersker imellem dem. Enhver holder sig til den slagne Vej, til det, som gjælder for fornuftigt, hvad i dette Land iøvrigt hverken er det skjønneste eller det værste, og man skejer hverken ud til højre eller til venstre. Dog vil jeg tilføje denne Bemærkning til deres Ros, at Menigmand i Almindelighed kan skrive og læse.« (An account of Denmark 1694.)

I Bergen fremkaldte Beliggenheden og Racekrydsningen i Forening en høj Grad af Virksomhed. Man havde i den ældste Tid handlet med Storbritanien, senere tillige med Færøerne, Island og Grønland, saa med alle Hansestæderne, saa og-

saa med Holland, tilsidst med Nordlandene. Netop under Holbergs Opvæxt steg Byens Handel paa Grund af Privilegier og politiske Forhold til sin største Højde; den besad en Mængde armerede Spaniefarere og Grønlandsfarere, 250 egne Skibe i Alt.

Aktivitet, Arbejdsomhed og Økonomi vare de Dyder, som var i Pris. Bergenserne vare Folk af faa Komplimenter; det var en Borgersøn besværligere at gjøre en langvarig Kur end at foretage en Rejse til Spanien, og de unge Borgerdøtre, der lagde »en særdeles udvortes Modestie for Dagen udi Mandfolks Omgjængelse«, gave tidt ikke Mændene det Ringeste efter i Arbejdsomhed og Duelighed, og saa' ikke som andensteds paa Stand og belevent Væsen, men paa Dygtighed hos en Frier.

Kjøbmændene vare i idelig Sysselsættelse og gjorde i Nødsfald med egen Haand Arbejdsmands Gjerning; man saa' ikke sjældent fornemme Borgere rulle Tønder paa Bryggerne eller hidse deres Varer op i Pakhusene og maatte derfor ikke tage det saa nøje, om man ikke fik Gjenhilsen af en Borger; det skete ikke af Hovmod, men af Mangel paa Tid til Komplimenter eller af Mangel paa Agtpaagivenhed for de Forbigaaende. Ja en af de dueligste Borgere i Hol-

bergs Barndom, Jacob Andersen ved Navn, var en saadan Hader af Lediggang, at han, naar han saa' en ørkesløs ung Karl paa Gaden, snappede ham op og flyede ham noget at bestille hos sig.

Føler man ikke, hvorledes de Dyder, der med Tiden skulde blive saa fremtrædende hos Holberg: den store Tarvelighed, Sparsommeligheden, den rastløse Aktivitet dels i Menneskestudiet, dels i Bogstudiet paa Rejser og hjemme, ere de, han som Barn havde for Øje, og hvorledes disse Omgivelser have fremelsket hans Foragt for Komplimenter og Baslementer, for Laugsaand, for Pedanteri, for den falske Fornemhed? Blot man ser den Stolthed, med hvilken han fremhæver, at man i den By »kan gaa til Fods og det heel bekvemmeligen, saasom den hele Strandgade er belagt med store flade Sten« og det uden Fare for at blive overstænket, føler man da ikke her Latteren spire over den elendigt brolagte Hovedstad med dens Luxus i Karosser og Portechaiser, over Staden, hvor Alle lige indtil Haandværksfolk lod sig kjøre eller bære, og hvor Damer undertiden holdt sig inde i Maaneder og gave Afkald paa god Helbred, Omgang og daglig Tidsfordriv, blot fordi deres Klædedragt forbød dem at gaa ud til Fods?

Og føler man ikke i Beundringen for hin Jacob Andersen, der trods sin Kjøbmandsstorhed ikke blot selv tog Haand i med, men tvang de ørkesløse Forbigaaende til det Samme — en Spire til det Ideal, der efterhaanden danner sig i Holbergs Sind, Idealet af en stor Arbejder, en stor Mand, en stor Regent?

Kan man tale om hans Idealer, kjender man dem? Hos lyriske eller sværmeriske Naturer ligge de gjerne lige for Haanden. Men medens det hos Holberg er let nok at paapege, hvad han ser ned paa og foragter, synes det vanskeligt at paapege Idealer hos ham.

Han beundrer over al Maade en Fyrste som hans Samtidige Peter den Store. Det er fra hans Ungdom af til hans sidste Tid hans ufravigelige Typus paa en stor Mand. Allerede i sit første Skrift »Introduction til de europæiske Rigers Historier« taler han om »den udødelige Ære« hans Czariske Majestæt har indlagt sig, og i en af sine sidste Epistler (den 533te, først udkommen efter hans Død) siger han, at i ham »vare samlede alle de Qualiteter, som udfodres af dem, hvem Himmelen betjener sig af til at i Værk sætte de største Ting. Thi han var en stor Konge, en stor Lovgiver, en stor Philosophus«. Han har »ved sit vise Regiment, sine

herlige Love og eget Exempel« forskyldt saa meget Godt af Russerne, at det var let at forstaa, om de udvalgte ham til Landets Skytsengel. Hvis han havde levet paa en anden Tid, vilde han sikkert »være bleven sat paa Gudernes Liste«.

Denne Czar, der ikke brød sig om Hoflivets Glans og Overdaadighed som hans Samtidige August af Sachsen, ikke heller førte Krig for Krigens Skyld som hans Modstander Karl den Tolvte, men som i Udlandet tilbragte sin Tid med Haandværksfolk og Teknikere »for at lære de Ting, som fattedes udi hans egne Lande« — han er stor, stor paa Grund af den Nytte, han har stiftet; thi (som det hedder i en Holbergsk Epistel) »Intet, uden hvad som nyttigt er, bør kaldes stort«.

Denne Fyrste, der, som Holberg selv, søgte til Brændpunkterne for Tidens Kultur, til Holland og Oxford, ikke holdt sig for god til det groveste Arbejd, intet Herberg vilde modtage i Amsterdam, men valgte sig det lille Hus ved den ostindiske Kaj og tilbragte nogle Timer om Dagen »med Øxe og Biil blandt andre Hollandske Bygningsfolk, hvis Klæder han ogsaa bar« — som skjønt opdragen ved et Hof, hvor Hovmod, Pragtsyge og den tykkeste Vankundighed regerede blev »den ydmygste, tarveligste og udi alle

Videnskaber meest forfarene Prins i sin Tid« — det er Holbergs Helt.

Næst ham og ved Siden af ham beundrer Holberg som god Patriot Kristian den Fjerde, hvem han paa Grund af beslægtede Egenskaber sammenligner med ham. De Træk, han fremhæver som fælles for dem begge, det er Træk, som man kan kalde fælles for dem og ham selv, og det er betegnende for det gammeldags Solide, det Enfoldige og Usønderrevne i Holbergs Natur, at man finder de dybestliggende Egenskaber i hans eget Væsen, naar man gjennemgaar, hvilke Karaktertræk det er, han især beundrer hos sine Helte. Et senere Tidsrums Skribenter have altfor ofte kun været Vrængbilleder af deres egne Idealer.

Begge hine Regenter vare virksomme, deres Levnet »en Kiede af uafladeligt Arbejd, hvoraf de aldrig trættedes«.

De vilde begge »ikke alene vide, men med egne Øjne see«, hvorledes en Ting blev forrettet. Derfor flakkede Peter den Store adskillige Gange hele Europa igjennem »for at see, hvorledes tilgik udi fremmede Lande, og derefter at reformere sit eget«.

Begge omstøbte deres Lande i en anden Form.

Begge havde de faa Fornødenheder, førte et simpelt og borgerligt Levnet »saavel udi Mad og Drikke, som udi Klæder«; begge indfandt sig ofte til Fods i private Huse, men glemte derhos ikke ved Lejlighed at vise, de var Konger. Naar »Ære og Fornødenhed det udfordrede«, blev Intet sparet.

Begge forstode tilfulde deres Financer — som Holberg.

Begge syntes undertiden at beskjæftige sig med altfor ringe Sager, underviste simple Haandværkere, ordnede Kjøkken- og Kjælder-Forhold. Man har med Urette lagt dem dette til Last, da Sligt er »Beviis paa et forunderligt stort Begreb og Arbejdsomhed«.

Minder ikke ogsaa dette sidste om Holberg, der stiger ned fra Parnasset for at skrive om det ostindiske Kompagni eller for at forklare Kvægsygens naturlige Oprindelse, da man snart ansaa den for fremkaldt ved en Komet, snart fremstillede den som Straf for Folkets Brøde (Skriftet »De umælende Bæsters billigste Suk over Landets ubændigste Synder«).

Hvorpaa løber altsaa Forherligelsen af Czar Peter ud?

Paa Virksomhed, Fordomsfrihed, Tarvelighed, Civiliseren i stor Stil af et raat og barbarisk Land.

Den store Mand, der ene — ene stor, ene oplyst — civiliserer og gjennemmoraliserer et modstræbende Folk — der, som Rydningsmand og Sædemand paa én Gang, forefinder en tidselbevoxet Mark og efterlader en frugtbar Ager — der kjæmper med Chaos og overvinder det som Vrøvlets fødte Fjende og Besejrer — der gjør lyst med Sværdhug, med klare Tanker, med Svøbeslag, virkelige eller satiriske — det er Manden.

Holberg kalder Peter »en miraculeux Mand«, hvem Gud »paa umiddelbar Vis opvakte for at oplyse en stor Part af Verden«. Og mest forundrer han sig, naar han overvejer, hvad Czaren har skabt og opbygget, hvor før ham Intet var. Peter den Store har opført en mægtig Hovedstad med Højskole og Fæstning og Havn og Flaade, hvor der før ham kun stod nogle Fiskerhytter.

Saaledes har Holberg, hvor der før ham var en øde Egn, skabt en Skueplads, en Fædrelandshistorie og Begyndelserne til en filosofisk, juridisk, økonomisk og almindelig historisk Literatur.

Mange ville studse ved, at Holbergs Ideal ikke var et mildere, et mere elskværdigt — naar man tænker paa denne hans Helt, ser man ham

gjerne afvexlende svinge Tømmermandens Øxe i Holland og Bøddeløxen mod Strelitzerne i Rusland — men de store Reformatorer som Peter Alexiewitz, der straaler i Holbergs Ungdom, eller Frederik den Anden, der vækker hans Alderdoms Begejstring, ere sjældent milde og elskværdige. Holberg selv var ingenlunde elskværdig eller mild. I intet bevaret samtidigt Brev omtales han med Hengivenhed eller endog blot Venlighed. Holberg var heller ikke politisk frisindet i den Betydning, hvori man nu tager Ordet, saa han skulde føle sig tilbagestødt af Peters eller Frederiks Despoti. Han var en oplyst Enehersker som de andre, og som de en universel Forstand, der civiliserede en Stat og derved formede en Nationalitet.

Dog Jacob Andersen i Bergen har ført os langt bort fra sit Fødested.

Vi maa tilbage til Bergen, den By, hvor Ludvig Holberg den 3die December 1684 kom til Verden som Søn af en bondefødt Officer. Han var det yngste Barn af tolv. Kun et Aar gammel blev han faderløs, kun elleve Aar gammel moderløs; saa tidligt blev den Forældreløses Præg af Ensomhed og Uafhængighed paatrykt hans Sind.

Faderen er mærkværdig. Christen Nielsen, der synes at have optaget Tilnavnet Holberg

fra en af de tre Gaarde af dette Navn i Thrøndelagen, var en tapper Mand, der fra simpel Soldat svang sig op til Oberstløjtnant, et næsten enestaaende Træk i hin Tid, hvor saa godt som alle Hærens Officerer, hvis de ikke vare af adelig Æt, vare indvandrede Fremmede: Tyskere, Kurlændere, Polakker, Hollændere, Svenske, Skotter og Irlændere. Han maa have udmærket sig i høj Grad i Kampene om Norge under Gyldenløve.

Fra ham har Sønnen rimeligvis arvet sin Tilbøjelighed til Rejser og Eventyr; thi han havde i sin Ungdom været baade i malthesisk og venetiansk Krigstjeneste og havde af Lyst til at se sig om i Verden gjennemvandret Italien paa sin Fod. Sønnen meddeler ikke dette Træk og har maaske ikke kjendt det, men det synes, som om den Drift, hvorom det vidner, har ligget ham i Blodet.

Der gik Ry af denne Fader, og Sønnen anfører med Stolthed Udraabet: »Ak, er I Christen Nielsens Søn!«, der blandt Officerer og Menigmand gjerne var Indledning til en Opregning af Faderens Dyder. Fra ham har Sønnen rimeligvis havt sin Fantasi og sit Mod; hans Vid synes at stamme fra mødrene Side; han betegner sin Morbroder, Peder Lem, som et

saare vittigt Hoved og en vidunderligt munter Mand (miræ festivitatis). Familien var selv efter Faderens Død velhavende, men Bergens Brand i Aaret 1686 ødelagde aldeles dens Velstand.

Saasnart Drengen kunde tale, blev han sat i Byens tyske Skole; Dansk lærte han af Smaadrengene paa Gaden. Efter et Ophold hos en Slægtning i Gudbrandsdalen gik han fra sit tolvte til sit attende Aar i Bergens Latinskole, hvis Rektor Søren Lintrup — senere Universitetsprofessor og som saadan Holbergs Kollega — var en dygtig Latiner og en i Tidens Stil fremragende Theolog, men især en anset akademisk Disputator. Han indførte derfor latinske Disputationer i sin Skole, ja refererede dem selv i et i Lübeck udkommende lærd Tidsskrift, hvor Disciplenes Navne og deres vise Ord om »Naaden og Forudbestemmelsen« eller lignende Themata stode at læse paa Tryk. Rimeligvis er da allerede i Skoletiden Grunden lagt til den Afsky for det latinske Disputerevæsen, som Holberg atter og atter giver Udtryk, ja bevarer til sin Død.

Den pigeagtigt-udseende, spinkle, tidligt modne Dreng viste i Skolen Selvfølelse og Stolthed, taalte intet nok saa ringe Rap af en Lærer, deltog ikke i Kammeraternes Morskab. To Egenskaber, han hele sit Liv igjennem be-

holdt, forraadte han allerede som Dreng: han var hidsig, og han var spotsk.

En ny stor Brand i Bergen drev i Aaret 1702 Holberg til Kjøbenhavn for at blive Student. Han vendte paa Grund af Fattigdom strax tilbage, blev Huslærer paa Voss Præstegaard og viste sig i denne Egenskab saa streng og utaalmodig, at han hurtigt blev sagt op, gik 1703 atter til Kjøbenhavn, tog i Løbet af et Aar baade filosofisk og theologisk Examen, men lagde sig ligefuldt meget mere efter Fransk og Italiensk end efter Metafysik og Theologi — drog saa (som Niels Klim) atter tilbage til Bergen, fattig, henvist til at leve af Slægtninges Godgjørenhed, blev paany Huslærer, denne Gang hos en Lektor Smith med tyve Børn, men faldt over de Dagbøger, hans Husbond i sin Ungdom paa sine Rejser havde ført, og grebes for første Gang af heftig Rejselyst.

Vi ere vante til at tænke os Holberg blot som Forstandens Repræsentant, førende sine senere Leveaars strengt regulerede Liv, uimodtagelig for Eventyrlyst som for Erotik og Begejstring, tørt ironisk, tørt satirisk, pillen og pebersvendeagtig, han er os ikke Digter i samme Forstand, hvori Eftertidens poetiske Forfattere er det.

Det staar med Rette for os som i høj Grad digterisk, naar vi halvhundrede Aar senere se, hvorledes Ewald alt som Dreng løber fra Kjøbenhavn til Hamborg, gaar i preussisk Krigstjeneste, deserterer derfra til de østerrigske Tropper, bliver Trommeslager og Underofficer, deltager i blodige Slag og Stormangreb, ligger for Døden i Prag, bliver bombarderet i Dresden og endelig, da han halvanden Aar efter kommer tilbage, endnu ikke har fyldt sit syttende Aar.

Ewald var en romantisk-heroisk Aand, der, naar han summerer Udbyttet af sin Udflugt, i sin Tids Stil nævner det at have set »Bjerge og Feltslag og i tykke Skove ensomt beliggende Munkeklostre« og at have lært at føle »det Underlige, det Store, det Vellystige i Naturen«.

Men er den lidet sentimentale Holberg i ringere Grad Poet, naar han nitten Aar gammel med 60 Daler i Lommen drager ud paa sin første Rejse og en og tyve Aar gammel med 100 Daler i Lommen paa sin anden? Hans Rejseliv varer meget længere end Ewalds og er neppe mindre eventyrligt. Paa sine første tre Rejser med korte Mellemrum bliver han halvsjette Aar borte. Han gaar paa sin Fod fra Amsterdam til Aachen og tilbage, saa fattig, at han tigger sig frem eller synger for Folks Døre

for Brødet. Han flakker (tillands paa sin Fod) fra Paris til Rom og fra Rom helt tilbage til Amsterdam, lever to Aar i Oxford, ét Aar i Paris, ligger dødssyg i Genua, har næsten altid Feber, kjæmper med urokket Mod imod Feberen som imod den elendigste Fattigdom, lærer alle Folkeslag og alle Stænder at kjende, franske Gejstlige og engelske Studenter, hollandske Skippere og spanske Munke, tyske Lærde og italienske Skuespillere, Tyve paa nært Hold og Sørøvere paa Afstand.

Hans Vandreaar følge ikke paa Læreaarene; hans Læreaar er Vandreaar. Hverken svagt Helbred eller Fattigdom hindrer ham i at opsøge alt, hvad der for ham er seværdigt eller videværdigt. Han underviser i Musik eller Sprog for at kunne blive saalænge som muligt, eller han lader sig engagere som Mentor; han søger at bøde paa Fattigdommen ved den yderste Sparsomhed og paa Legemssvagheden ved den strengeste, tarveligste Diæt. Han er altid sin egen Læge, i Rom endog sin egen Kok. Naar man vil fastholde Billedet af ham, ser man ham slæbes paa Trækskøjte gjennem Provence, Dag og Nat paa Dækket for at spare — eller man ser ham i Middelhavet frysende paa den aabne Feluke, da Raabet lyder »Sørøvere!«, og han

staar der »i Slagordenen« bleg med dragen Kaarde, i Forfjamskelsen anraabende den hellige Antonius med samme Andagt som de øvrige og strax efter smilende ad sig selv, aldrig forladt af Lunet, end ikke ved en saadan Lejlighed, og lige saa lidt, da han neppe undsluppen af Faren paa Grund af sin Armod maa gaa fra Civitavecchia til Rom, hvor Vejen dengang vrimlede saaledes af Slanger, at han hverken turde staa stille eller lægge sig ned.

Hvor han bor i Rom, fyldes hele Huset af Komedianter, thi det er efter Jul, og ti eller tolv Skuespillerselskaber ere paa én Gang komne til Byen. Holberg bor Dør om Dør med et af dem og lærer saaledes Samtidens frieste dramatiske Kunst — Commedia dell'arte — at kjende, som han i Paris, naar han saa Molière blive spilt, var bleven Vidne til Datidens højeste dramatiske Kunst.

Han randsager paa sine Rejser Mennesker mere end Bøger, siger han. Og dog lokke Bibliothekerne ham til sig overalt, dog studerer han uafbrudt Samtidens og Oldtidens Forfattere; han synes at kjende alle de Ypperste ud og ind.

Hvad er det for en Attraa, der driver ham? Videbegjærlighed og Befrielsestrang. Man sporer

det allerede, naar man ser, at hans Vej først gaar til Holland; thi i Holland fandt alle Tidsalderens frieste og mest udsatte Tænkere et Fristed og en Bogtrykkerpresse. Hans korte Ophold i Kjøbenhavn — dengang en middelstor, urenlig og spidsborgerlig Hovedstad — og ved Universitetet dér, dengang en Kopi af et af de ringere tyske, hvor Latin, Pedanteri og Orthodoxi var eneraadende, havde givet ham det Indtryk, at her Intet var at lære. Endnu meget senere, i sin »Dannemarks og Norges gejstlige og verdslige Staat« bemærker han, at intet Studium drives med nogen Iver ved Universitetet uden Theologi. »Paa dette *Academie* findes fast ingen uden *Theologi*, saa at de andres Tall strekker sig neppe til et *douzaine*, her af kommer det, at, naar en *Professor Juris*, *Medicinæ* eller *Philosophiæ* vil læse *publice*, holder han det for en Lykke, at han kand have tre eller fire Tilhørere, da derimod *Theologorum* deres *Lectier* og *Collegier* vrimle af Studentere.« Vel læres der Filosofi, »men under det, som vore Studentere kalde *Philosophie*, befattes hverken *Philosophia Moralis* eller *Naturalis*, men allene *Logica* og *Metaphysica*, som de kalde *Introduction* eller Veyviser til *Theologien*, for hvis Skyld mange legge stor Vind derpaa«.

Med andre Ord: man levede i en theologisk Dunstkreds, indaandede som Livsluft alt det Støv, som Reformationstidens Kampe havde hvirvlet i Vejret. Den reformatoriske Begejstring var for længe siden død, men den havde efterladt den theologiske Skolastik som sin Arving. Fra først af havde jo Reformation og Humanisme gaaet Haand i Haand; saa havde i Tyskland Reformationen givet sig til at bekjæmpe Humanismen. I Danmark havde man glemt Humanismens Existens.

Imidlertid havde rundtom i Europa Kampene mellem de forskjellige kristne Sekter, mellem Højkirkelige og Puritanere i England, Katholiker og Huguenotter i Frankrig, Gomarianere og Arminianere i Holland, og mellem Lutheranere og Reformerte ikke mindre end mellem Lutheranere og Katholske i Tyskland og Schweiz fremkaldt en stor aandelig Bevægelse, hvis fælles Særkjende er, at den langsomt frigjør Fornuften fra Aabenbaringens Tryk, Retsvidenskaben fra Theologiens og Staten fra Kirkens. Overfor de oprørende og fornuftstridige Kjætterforfølgelser forkynder den Tolerancens Bud.

I Frankrig var Frigjørelsen hos Montaigne begyndt i Skikkelse af et Verdensbarns Tvivl, i England var den med Herbert og Blount op-

traadt som »fri Tænkning«, der indsatte Fornuften til Dommer over Sandt og Usandt, i Holland havde Hugo de Groot søgt og fundet Folkerettens Princip i Menneskenaturen, ikke i de ti Bud. I Regelen søge disse Tænkere, skjøndt de aldrig gaa ud fra Bibelen som Udgangspunkt, at naa tilbage til den gjennem at godtgjøre deres Resultaters Overensstemmelse med Aabenbaringen, hvis denne blot opfattes »fornuftigt«.

Og nu udvikler den engelske Deisme sig fra Herbert til Locke, den franske Tvivl sig fra Montaigne til Pierre Bayle, i Tyskland drøftes, bekjæmpes og gjendrives tilsyneladende Bayle af Leibnitz, hvis Theodicée er et Forsøg paa at redde Gudstroen fra Bayle's Kritik, og i Tyskland faar Hugo Grotius Elever som Pufendorf og Thomasius.

Det ligger nær at spørge sig hvad det er, Holberg især har læst i Oxford og hvad han saa ivrigt studerede i Paris og andensteds. Man ser det mindre af hans Levnet end af hans tidligste Skrifter. Der er enkelte Navne, som bestandig møder En. Først og fremmest Pierre Bayle's. Intet Navn forekommer maaske saa hyppigt hos ham. Han skildrer yderst levende, hvorledes i Paris Studenterne tidlig om Morgenen

stod og ventede udenfor Mazarinbibliothekets Dør, og naar der blev aabnet, styrtede ind omkaps, som gjaldt det om at vinde en Væddeløbspris; thi den der kom først, fik Bayle's Lexikon at læse. Han var selv begjærlig nok efter at læse Værket. I Rom narrer han sig det til, skjøndt det er forbudt, af en uvidende Bibliothekstjener i Minerva-Bibliotheket, men maa, da det opdages, senere forgjæves udbede sig Tilladelse til at læse Bogen i to forskjellige offentlige Bogsamlinger.

Bayle, hvem Ludwig Feuerbach har kaldt »Guerillahøvdingen for alle antidogmatiske Polemikere«, var Voltaires store Forgjænger, den levendegjorte Modsigelse mellem Fornuft og Tro, der bestandig sikrer Fornuften mod Troens Overgreb, om han end bestandig stræber at forholde sig med Troen, skarpsindig og spidsfindig, dialektisk, uigjendrivelig, ja ubestridelig i sine Angreb, undtagen forsaavidt han dels af Forsigtighed, dels af Skepsis altid stiller Sætning mod Sætning.

Næst ham er maaske Christian Thomasius den fremmede Tænker, der har paavirket Holbergs Ungdom dybest. Han er som alt berørt Hugo Grotius' Discipel. Denne hollandske Tænker var den første som i Modsætning til den tid-

ligere — Bossuet'ske og luthersk theologiske — Lære at Kongerne »ere satte af Gud som hans Statholdere paa Jorden, ere ligesom Guder og have paa en vis Maade Del i den guddommelige Uafhængighed« udtalte den Sætning, at det er Folket, som fra først af har skabt Fyrsternes Majestæt ved at overdrage dem Magten. Suverænitet er for ham en Bestemmelse, som i egentlig Forstand kun tilkommer Staten som et Hele. Fyrsten har den blot som Statens Organ, saa Fyrstesuveræniteten er afledet af Statssuveræniteten. Derfor falder, naar en Valgfyrste dør eller et arveligt Fyrstehus uddør, den højeste Statsmagt altid tilbage til Folket, fra hvem den udgik.

Til Grotius sluttede sig Samuel Pufendorf, en højst skarpsindig og frisindet tysk Retsfilosof og Historiker, hvem den dygtige svenske Regering tog i sin Tjeneste, som Sverig tidligere under Oxenstjernas Regimente havde ansat og benyttet Grotius. Pufendorf, for hvem det gjaldt om at give Retten et andet Grundlag end det, man havde fundet i Moseloven, og det, man fandt i den blotte Hensigtsmæssighed, finder Rettens sædelige Grundvold i den saakaldte naturlige Religion (Deismen) der efter hans Opfattelse er Statssamfundets kraftigste Baand. Umiddelbart er Staten naturligvis Menneskeværk,

skjønt den middelbart kan siges at stamme fra Gud. At ville udlede en Forestilling som den om den kongelige Majestæt direkte fra Gud er for ham fornuftstridigt: »Det er en kras Overtro at det af Mennesker til Konge frit valgte Menneske efter Valget paa en Gang skulde fyldes med en guddommelig Aand, og at Gud nu paa en Gang skulde nære en ganske særlig Interesse for denne Fyrste, som han ikke nærer for andre Mennesker eller for Folkene.«

Hovedsagen var, at han saa bort fra Kirkelærens Autoritet og blot ad den fornuftige Forsknings Vej vilde finde den naturlige Ret. Hans Modstandere nægtede egentlig ikke Muligheden af at der gaves en naturlig Religion og en Naturret i Modsætning til Aabenbaring og positiv, skreven Lov; men de vare saa overbeviste om Orthodoxiens Tilstrækkelighed og Fornuftens Svaghed og Upaalidelighed, at de med Frygt og Afsky saa en frigjort Videnskab spire frem og udledede den af en for Kristne uværdig Forfængelighed og Hovmod. Herimod gjør Pufendorf denne Betragtning gjældende: »En Filosof er en Filosof, om han er Kristen eller Hedning, tysk eller velsk, ganske som det er uvæsenligt for en Musiker, om han bærer Skjæg eller ej. Filosofien drager ingen Nytte af sit Maskepi med Theolo-

gien, det nærer kun Kivagtigheden. Som Geometrien og Kirurgien ikke ere kristelige Videnskaber, saaledes er Logiken det heller ikke. Det nytter ikke noget at jamre over den menneskelige Fornufts Fordærvethed, thi den er af guddommelig Oprindelse og den ædleste Gave. Er den saa fordærvet og usikker, at man ikke kan have Tillid til de logiske Slutninger, saa falder ogsaa Theologiens Lærebygning, der er opført ved Hjælp af disse samme Slutninger.«

Umiddelbart fortsættes Pufendorfs Virksomhed af Holbergs ældre Samtidige, den store tyske Retslærde Christian Thomasius, den første tyske Universitetslærer, der — fra Aaret 1688 — holdt Forelæsninger paa det tyske Sprog, den første Udgiver af et tysk Maanedskrift og saaledes Grundlægger af den tyske Journalistik, fremdeles Forfatter af et Skrift, der godtgjorde, at Kjætteri ikke var nogen strafværdig Forbrydelse, af et andet, der udviklede at Hexeprocesserne beroede paa Overtro og at Hexenes Omgang med Djævlen kun var et Foster af syg Fantasi, endelig Torturens energiske og ufortrødne Bekæmper.

Han havde kort før Holbergs Tid havt et Sammenstød med Danmark. Thi da den danske Hofpræst Hector Gottfried Masius i 1687 havde udgivet et Kongen tilegnet Skrift »Fyrsternes

Interesse af den sande Religion«, hvori han fremhævede det for Fyrsterne Fordelagtige i det lutheranske Dogme, at Kongemagten hidrører umiddelbart fra Gud, og skildrede de andre Religionsformer, særlig den reformerte, som mistænkelige og i deres Væsen oprørske, og da Thomasius havde taget til Orde mod den Uanstændighed at anbefale Religionen som medførende timelig Fordel og vist dels at Kongemagten umiddelbart grundede sig paa Overdragelse fra Folket, dels at de Reformerte kunde være lige saa gode Undersaatter som Lutheranerne, fik Masius dette Skrift offentlig brændt af Bøddelen i Kjøbenhavn, ja fik endog Kongen af Danmark til at sende Kurfyrsten af Sachsen et Brev, der fordrede Thomasius exemplarisk afstraffet for hans Modsigen af den danske Hofpræst, et Skridt, der senere drog Thomasius's Afsættelse, Censur og Bortrejse fra Sachsen efter sig.

Det første Skrift, som Thomasius udgav paa Tysk, havde til Gjenstand »paa hvad Maade man i Liv og Vandel bør efterligne Franskmændene« og i dette tilbød han den studerende Ungdom i Leipzig en Forelæsning over Grundreglerne for »et fornuftigt, klogt og artigt Liv« — det blev den første tyske Forelæsning. Spøgende afviser han i denne Afhandling de i Tyskland gængse

Klager over Efterligning af de Franske. Han priser Franskmændene i Modsætning til de tyske Lærde fordi de ikke blot fordetmeste udgive deres Bøger paa deres eget Sprog, men ogsaa oversætte de gamle og fremmede Literaturer paa Fransk. Han raader til at efterligne dem »thi de er dog de behændigste Folk og formaa at give alle Sager Liv«. Men, det forstaar sig: »hvem der vil efterligne Alexander, behøver ikke netop at bære Hovedet paa Skraa«. Man burde stræbe at komme Franskmændene nær i honnet (ɔ: upedantisk) Videnskab, beauté d'esprit, god Smag og Galanteri (ɔ: behagelig Form).

Det var efter Thomasius's Exempel, at Holberg i Mellemtiden mellem sin anden og tredje Rejse i dødelig Pengeforlegenhed ved lærde Opslag indbød Studenterne til at modtage »ikke Sprogundervisning men en Skat af udenlandske Sager« og fik Tilhørere nok, men ingen Penge af dem. Det var til Thomasius, han paa sin Rejse søgte, men han havde den Sorg, at den berømte og beundrede Mand kun talte med ham om den barske Aarstid, den kolde Luft og andre Hverdags-Sager, da han ikke følte Lyst til at indlade sig om vigtigere Gjenstande med saa ungt et Menneske; maaske bidrog ogsaa dertil, at Holberg som dansk var fra et Land, der havde

tilføjet den store Lærde saa mange Krænkelser og hvorfra Forfølgelsen mod ham var bleven indledet.

Imidlertid, Christian Thomasius blev, som Holberg i sit Levnet siger, tilligemed Grotius og Pufendorf hans stadige Mønster. Holberg mildner ham, naar han bearbejder ham, for ikke at gjentage Ytringer, der nys havde vakt saa højt et Skraal. Han udgiver sit første Skrift, den historiske »Introduction« efter Pufendorfs Methode, sit andet Værk »Introduction til Naturens og Folkerettens Kundskab« »uddragen af de fornemste Juristers, besynderlig Grotii, Pufendorfs og Thomasii Skrifter«. Han vil mindre optræde som selvstændig Forfatter end, (som det rigtigt er bleven udtrykt af Holm) give den Meddelelsestrang, som altid fylder ham, Luft ved at oplyse sine Landsmænd om Hovedtrækkene i den nye, storartede og rationelle Udvikling af Retsbegreberne, som ude var skabt.

I Danmark var den ny Tids Gjæring kun løselig kjendt af en sex, syv blandt de lærdeste Mænd. Det Eneste, man begreb af Udlandets aandelige Bevægelser, var det, at de alle skejede ud fra Orthodoxien. Derfor gjorde man ingen Forskjel paa Deister og Atheister; ogsaa Deisterne vare Gudsfornægtere, forsaavidt deres Gud

ikke var de Rettroendes Bibelgud. Ja man slog Pietisterne i Hartkorn med de andre —ister, forsaavidt man ogsaa ved dem kun havde Øje for deres Afvigen fra den forhærdede Orthodoxi; en Kjætter som Thomasius hældede jo til Pietismen. For Navnene Atheister og Pietister havde Skribenterne samme Rædsel. Endnu for Erik Pontoppidan er Ordet Pietist et uhyggeligt, anstødeligt Ord, hvilket han nødig skriver helt ud. Som han ikke skriver »Voltaire«, men »V.«, saaledes ikke gjerne »Pietister«, men P.... ster«.

Havde end et Par af Professorerne ved Kjøbenhavns Universitet holdt latinske Foredrag over Grotius og Pufendorf, saa vare disse Mænds Lære dog den store Befolkning ganske ubekjendt, forsaavidt man ikke vidste, at den tidligere var bleven lidenskabeligt forkastet i Danmark. Gjennem Holberg blev den nye Grundanskuelse gængse, man vænnede sig til Forestillingen om en naturlig Retsfølelse og en til Grund for Confessionerne liggende naturlig Religion. Læren om at Kongedømmet ikke umiddelbart havde noget guddommeligt Udspring var vel i sit Væsen yderst farlig for Enevoldsmagten i Danmark som andensteds, men hverken Holberg selv eller nogen Anden drog Konsekvensen, Holberg ikke, fordi

han med sin Forkjærlighed for Enevælden, særlig for den oplyste Absolutisme, der var hans Tidsalders og endnu mere den følgendes Ideal af en Statsform, var netop lige saa konservativ i sin særlig politiske Tendens som revolutionært rationel i sin almindelige aandelige Stræben. Den fremmede Kritik af Enevoldsmagtens Grundvold, som han tilegner sig, undergraver ikke denne Grundvold for ham, fordi han har den danske Kongemagt for Øje og det særlig danske Synspunkt for den, at den er den Statsform, som (om end paa Frihedens Bekostning) betyder og sikrer størst Lighed mellem Borgerstand og Adel.

Det er paa det almindeligt aandelige Omraade, at der er et Svælg mellem den unge Holberg og hans Landsmænd. Da han kommer hjem fra sine Rejser med Hovedet fuldt af alle Tidsalderens filosofiske Problemer: hvorvidt denne Verden er den bedst tænkelige eller en ufuldkommen Verden, hvorledes Guds og det Ondes Existens lade sig forene, om Ideerne ere medfødte eller erhvervede, om Descartes' Hvirveltheori eller Newtons Tyngdelære har Ret, finder han sine Landsmænd sysselsatte med lutter theologisk-skolastiske Spørgsmaal, forsaavidt de ikke ligefrem vare nedsunkne i hedensk-kristelig Overtro. Man hævder den lutheranske Nadverlæres Renhed

overfor Kalvinisterne, man tror paa Signen og Maalen, paa Himmelbreve og Djævleforskrivninger, paa Varulve og Djævlebesættelser, paa Maren og de andre Hexe, man disputerer om et Menneske paa naturlig Maade kan forvandles til en Saltstøtte, om Maria har behøvet en Jordemoders Bistand ved Jesu Fødsel, om hun som jomfruelig Moder havde Fødselsveer, om Barnet som guddommeligt Barn græd eller ej, da det blev født, og om Gud, ifald han havde villet, havde kunnet komme til Verden som en Svamp eller en Frø.

Idet han vender hjem fra det attende Aarhundredes Morgenrøde, der kastede sit Lys over Europa, møder han her det sextende Aarhundredes lange Nat. Derfor forstaar han fra først af sit Kald som det at blive en Oplysningsskribent.

Hans Væsen var den klare Forstand, og selv hvor han for sin egen Del har en Rest af Overtro tilbage, som naar han trods sin Overbevisning om at de allerfleste Spøgelsehistorier er falske, ikke vover at negte Spøgelsers Existens, ja er vis paa, selv engang at have set et, — selv dèr sporer man skarpt hvor rationel han er, siden han med Lidenskab og Vid bekjæmper den Mening, at det skulde være Djævlen, der spøgede, og forsøger en Art naturfilosofisk Forklaring. (Ep. 379).

Han har da følt sig, som stod han overfor en Augiasstald af Overtro og Pedanteri, som det gjaldt om at rense. Idet han ledede Udlandets Idéstrøm gjennem Hjemmet var det i Virkeligheden et helt nyt Aarhundrede, som han ledede ind i en Afkrog, hvor Tiden stod stille.

Han maatte gaa sindigt tilværks, saa ungdommeligt stridslysten han end var, og det kan nu paa Afstand tage sig ud, som havde Holberg været en forsigtig eller, som Jens Møller endog har sagt, en frygtsom Mand. Ser man ham i Sammenhæng med sin Tid og sit Land, føler man, hvor dristig han har været, hvor ensom han fra først af har staaet, hvilken sejersvis Selvfølelse, der udfordredes til, uden noget bag sig, med Samtidens Dannelse ikke mindre end dens Overtro imod sig og med Censuren over sig at byde de herskende Fordomme Spidsen.

Mest paafaldende er dog Holbergs Mod og Fortjeneste paa det religiøse Omraade. Hans Kamp for Forskningens Frihed paa den ene Side, Tolerance paa den anden, der strækker sig over hele hans Liv, er maaske den værdifuldeste, han har ført.

Overdrivelsen er ikke stor, naar den lidenskabelige Riegels skriver: »Uden Holbergs Paa-

virkning . . . . kunde Nationen rent være neddysset i Gudfrygtigheds Tant og havde vist beholdt saare ringe sund Fornuft til egen Brug . . . . Holbergs Skrifter holdt dog nogenledes Tænkefriheden vedlige, saa at han ene kunde arbejde mod 2000 Præster og [under Christian den sjette] mod hele Hoffet, at de ej ganske kvalte al Sjælefrihed.«

Det har ikke manglet paa Klager over, at Holberg tyede ud til Udlandet, brød med det Hjemlige, bragte det Fremmede ind, da han grundlagde vor Literatur.

N. M. Petersen klager: »Det gamle Norden er ikke til for ham; den danske Literatur læser han ikke, og naar han læser den, væmmes han ved den. Naar man har faaet Smag for Bayle, kan man saa læse gamle Bønnebøger, naar man har moret sig med Boileau, kan man saa finde Behag i Søren Povelsen?« Han bebrejder Holberg hans Overseen af de sproglige Begyndelser hos Vedel og Peder Syv, hans Ringeagt for Folkebøger og Folkeviser.

Men hvor kan man fordre eller vente, at Holberg skulde se Andet og Mere i Middelalderen end hans hele Tidsalder saa, hvor kan man undres over, at det Stykke Middelalder,

han havde i sin umiddelbare Nærhed, skræmmede ham!

Og det er overhovedet en Overtro, at nogen national Literatur i Europa har udfoldet sig under Afsluttethed fra Omverdenen. Selv det tilsyneladende ubetinget Hjemfødte her i Norden, de islandske Sagaer, staa (som Ernst Sars har paavist) i Sammenhæng med en stor almeneuropæisk Literaturbevægelse, opstaa under stadig Samfærsel med Udlandet, og begynde som Oversættelser og Bearbejdelser, indtil den boglærde islandske Høvdinge-Præst vinder fuld Originalitet.

Naar man da spørger: Var Holberg i sin Ungdoms Drift og Stræben national, saa er Svaret: Han var ikke national, han var Nationen. Han er selve det dansk-norske Folk i dets Dannelses-Attraa, selve Datidens dansk-norske Ungdom i dens ædleste aandelige Søgen, i dens højeste Udvikling. Folkets ivrigste aandelige Stræben findes i denne Hjærne.

De tidligere store Aander, Tycho Brahe, Ole Rømer, Bartholinerne havde været Fagmænd. Holberg finder ingen Forgænger i indenlandsk Literatur, intet hjemligt Forbillede. Men han var af dem, der stifte Dynastier og ikke have Ahner behov.

Alligevel lever den nationale Fortid i ham: Han kjender alt som ung sit Lands Historie som faa, behersker den som ingen anden; hans første Skrift fremstiller den som Led i en Europas Historie. I hans Sprogsans og sproglige Stræben lever fremdeles Resultatet af Folkets aandigste Fortidsarbejde. Han, der som Dreng havde talt Tysk og Latin, som Yngling Hollandsk, Engelsk, Fransk og Italiensk, og hvis Sprog med al dets Naturlighed og Liv er urent, undertiden urigtigt, ynder sit Modersmaal, saa uudviklet det end er, som i hin Tid næsten Ingen: »Det danske Sprog har store Dyder og er synderlig bekvem til Poesie«. Han selv skriver det snart som ingen Anden, Ingen før, og paa hans særegne digteriske Omraade neppe Nogen siden.

Han har endelig den nationale Bevidsthed: Stoltheden over Folkets Bedrifter, Sorgen over dets Skam. Han har sin Stolthed som ivrig Patriot: Han anser det for næsten exempelløst »at en *Nation* saa idelig haver *triumpheret* [til Søes] som Dannemark«. »Hvad Normændenes Tapperhed er angaaende, da tør jeg understaae mig at sige, at deres Lige nu omstunder ikke findes.« Han har skammet sig over den Indskrænkethed, med hvilken hans Samtidige havde stræbt

at gjenne videnskabelige Sandheder ud af Landet; han har lidt under Danmarks Holdning overfor en Mand som Thomasius. Og han har harmet sig over den Mangel paa Selvagtelse hos hans Landsmænd, der fik dem til at fornegte deres Nationalitet. Det har ærgret ham, naar han hos Molesworth maatte læse: »Naar de Danske rejse udenlands, foretrække de at kalde sig for Holstenere, da de ansee det for mere ærefuldt at være født indenfor det tyske Kejserdømmes Grænser end udenfor«. Thi han maatte give den forhadte Englænder Ret; selv skriver han, at »der er mange Danske, som holde det for en Skam, at de ere fødte i Danmark« og det er øjensynligt ikke Løjer hen i Vejret, naar han i *Jean de France* lader Espen ytre, at »Ingen skal sige ham paa, han hører Danmark til, eftersom han er født over ti Mile sønden for Randers og altsaa kan ansee sig som Lem af det hellige Romerske Rige«.

Dog denne nationale Bevidsthed er endda ikke det Vigtigste. Men han er saaledes beskaffen, at hvad der i Udlandet fængsler, interesserer ham, det er det, som gjennem ham snart vil tiltrække det hele danske Folk, og omvendt:

hvad han lader ligge af det Udenlandske, det er hvad Folket i Datiden er ude af Stand til at optage eller hvad det kan vente med at tilegne sig. Han har i sit eget Indre en sikker Maalestok for hvad der er hans Folks sande Trang og Behov. Men at have denne Sikkerhed i Evnen, det er at være et reformatorisk Geni.

Og saa sker det endnu Mærkværdigere. I Tidernes Løb voxer hans Myndighed sig saa stor, at han bliver endnu mere national, end han i sin Levetid var, fordi Folket danner sig efter ham. Det synes som havde han »vidunderligt truffet dets Smag«. Vist har han paa flere Omraader truffet den, men forøvrigt er det Folke-Individualiteten, som uvilkaarligt indtil et vist Punkt har formet sig efter sin største Lærers Individualitet. Han har erobret alle Samfundsklasser, selv de længst modstræbende; thi han, som blev ringeagtet af sin Tids Pedanter og latterliggjorde dem til Gjengjæld, bliver ydmygt og smaaligt fortolket af en senere Tids Pedanter. Og han har givet Erstatning for hvad han i Folkets gamle Bogverden oversaa. Han, der vragede Peder Syvs Ordsprog, skjænker Folket nye; thi Versene i hans *Paars*, Replikerne i hans Komedier blive Ordsprog. Han, der kastede Vrag paa Folkebøgerne, hans Skrifter blive Folkebøger.

Saaledes er det gaaet til, at han, der udgik fra Rigernes mindst nationale By, hvis Vandreaar levedes paa fremmed Grund, og hvis Læreaar gik hen med Studiet af fremmede Bøger, er bleven Landets første klassiske Nationalforfatter.

II.

Holberg staar nutildags for os som en Patriark. Som Grundlægger af vor moderne Kultur og Ophavsmand til Hovedretninger i vort Theater og vor Bogavl er han rykket tilbage i saa stor Fjærnhed, at han for os tager sig ud som en Repræsentant for den naive Oprindeligheds, den uskyldige Djærvheds Periode. Han tilhører for os den Tid, da man nævnede Tingene ved deres Navne i Modsætning til senere Tiders overciviliserede Pænhed. En af de Kierkegaardske Pseudonymer sammenstiller ham i denne Egenskab uden videre med det gamle Testamentes Forfattere: »Man skulde

ikke være sky for at bruge de betegnende Udtryk, som baade Bibelen og Holberg bruger«.

Ikke desmindre har Holberg jo i Virkeligheden hjemme i en yderst sen Periode af Verdens-Kulturen, maaske den mest overkultiverede, mest forkunstlede, vi kjende, nemlig den, man plejer at betegne som Regentskabstidens. Vor Patriark er en Samtidig af Regenten og Ludvig den Femtende; han fødes samme Aar som Watteau, den forfinede Yndes, den koketteste Elegances Maler, og hans Levetid falder sammen med Marivaux's, som Skuespilforfatter den sarteste Følsomheds og den letteste Aandrigheds Digter, der som ingen anden forstod at anvende Ømhedens og Frivolitetens Halvlys i Repliken.

Norden var imidlertid saa langt tilbage, at Holberg ikke aandeligt kan betragtes som samtidig med disse Mænd. Hans Tidsalder i Danmark er den tidligere Paryktid, den for hvis Kultur og Kunst her som andensteds Frankrig med Ludvig den 14des Hof som Midtpunkt direkte eller paa anden Haand er Forbilledet. Kostymet er bekjendt, det var stivt og kostbart, uden Simpelhed. Selv her i Norden gik den højere Middelstand i Fløjl om Vinteren, i Silke om Sommeren. Mændene bar Fløjl, Silke og Kniplinger: Fløjls-Vest og Benklæder, hvide Silkestrømper, Knip-

linger om Haanden, broderede Frakker. Dragten var vel egnet for Hoffolk, der bevægede sig paa bonede Gulve i evindelig Selskabelighed, men uendeligt upraktisk for Folk, der ikke skulde repræsentere, men arbejde, og som levede i et Klima og i Stæder, der fordrede Klædninger af en helt anden Art. Det var ikke Skjønhedsglæde, men Pragtglæde, man i sin Dragt lagde for Dagen, og selve denne Pragt var en evig Gêne og Tvang.

Dragten kronedes af Parykken, der med Rette gjælder for et Symptom paa den herskende Unatur. Thi hvad kan være unaturligere end at afrage sit eget Haar for at bedække sit Hoved med fremmed!

Parykken havde paa Ludvig den Fjortendes Hoved været majestætisk, en kunstig Løvemanke. Den er i sit Væsen autoritær, i sin Regelmæssighed og tunge Ubevægelighed, der nødvendiggjør langsomme, adstadige Legemsbevægelser, et Udtryk for Værdighed og Anstand. Den er dernæst et Tegn paa en kunstlet Kulturs Triumf over Naturens Orden, idet den udjævner Forskjellen mellem Ungdom og Alderdom: Pudderets hvide Farve giver Ungdommen et unaturligt og koket Skjær af Alder, den uhyre Haarvæxt Alderdommen et kunstigt Skjær af evig Ungdom. Den

udvisker endelig Individualiteten, udsletter det Personlige til Bedste for det Selskabelige, det Sociale.

Det forstaar sig, at i Hæren, hvor jo til alle Tider Uniformitet maa herske, vare Reglerne for Haarets Frisering og Beskaffenheden af Haarpisken, som i Aarhundredets Løb fortrængte Parykkerne, endnu mere tvingende end for de civile Stænder. Ligesom Soldatens Uniform overhovedet var i høj Grad hensigtsstridig og beregnet paa Ostentation — et Hovedstykke var de stive Støvletter, saa pinefuldt trange, at de ødelagde Helbreden — saaledes medtog det for Soldaten lang Tid at opstikke, glatte, runde og pudre Haaret. Til Pudderet medgik der aarlig 45,000 Pund Hvedemel, om hvilket man med Rette mente, at det hensigtsmæssigere kunde anvendes til Tvebakker. De Officerer, der bar Paryk, maatte i Tjenesten ovenikjøbet anbringe en Haarpisk ved den, og for Soldaten var Haarpisken baade til Ulejlighed og Plage, thi den skulde være lang og stiv og maatte derfor med Baand, som det var Soldaten dyrt at anskaffe, vindes om en Staaltraad, saa tyk som en Pibestilk, saa den i høj Grad var til Besvær, naar Soldaten lagde sig til Hvile paa Briksen. (Se det Nøjere hos Rist: Fra Støvlettiden.)

Allerede i 1710 var Parykkerne saa udbredte, at en Parykskat, »der strakte sig fra Excellenserne til Lakajerne«, kunde fylde godt i den tomme Statskasse og et halvt hundrede Aar efter under Frederik den Femte var omtrent lige saa mange Mennesker sysselsatte med at lave Parykker som med at bage Brød. Vi have i Aviserne fra Holbergs Tid Avertissementer fra Datidens mest bekjendte »Peruque-Fabriqueur«, Seigneur Drubin, af hvilke man faar Oplysning om Tidsalderens mangfoldige Parykformer. Der var Allonge-, Abbé-, Demi-Carrée-, Pidske-, Pung-, Præste-, Kokarde-, Mélange-, Mirledon-Parykker, for ikke at tale om China- og Ostindiefarer-Parykker uden Pudder i Bukle-Façon. Farverne: hvide, graa, griseille, cendré, blonde, brune, sorte etc., dertil Mellemformer og Mellemfarver. Hr. Drubin foranstalter til høje kongelige Fødselsdage Auktioner paa Parykker. Han indbyder til Subskription paa dem, til »en meget extra avantagieus prænumeration«. Han anpriser en Mirledon-Façon med fire Bukler som extraordinær bekvem, modest og desuden »grandest anstændig for Stands-Personer« at betjene sig af, »mere anseenlig og gravitætisk for Charakteriserede end di Myrlidongs med tvende Bukler«. Han fremhæver ikke blot stadig, at hans Parykker alle ere af rent Menneske-

haar, »naturvoxen kruse naturel Haar«, men han vil som Fædrelandselsker, at Landet skal forsyne sig selv med Parykker og bruger kun indenlandsk Haar. (Stolpe: Dagspressen i Danmark).

Hvis han ikke har løjet, saa turde hans Forretning afgive Exempel paa en af de yderst faa Sfærer, hvor i hin Tid det Nationale skattedes højere end det Fremmede. Dog, han løj naturligvis; thi han var en stor Løgner og Charlatan, samme Hr. Drubin. Men man kan sige, det var i Paryktidens Aand, at det Nationale saa stærkt tilsidesattes. Thi er det at rasere sin egen Nationalitet og klæbe en fremmed i dens Sted ikke Parykstil! Naar Hæren næsten helt forsynedes med fremmede Officerer, naar den kommanderedes paa Tysk, naar dens Retspleje var tysk og overhovedet alle dens Anliggender »fra Elben til Vardøhus« afgjordes paa Tysk, naar alle Drenge i de lærde Skoler, alle Studenter og Professorer vænnede sig af med deres Modersmaal for at tale og skrive det latinske Sprog, hvad er det saa andet end Paryk! Naar Holberg latterliggjør Tysken hos von Thybo, Franskheden hos Jean de France, Latinen hos Montanus, saa er det Parykvæsenet, han angriber.

Det var endog Fremmede paafaldende, at det danske Sprog og selve Navnet Dansk var

sunket i Foragt i Danmark. Englænderen Molesworth skriver 1694: »Kongen, høje Personer, Adel og mange Borgere tale til dagligt Højtysk, Fransk til Fremmede. Jeg har hørt adskillige høje Embedsmænd prale af, at de ikke kunde tale Dansk«. At det i de forenede Riger særligt var de Danske, hvem det skortede paa Selvagtelse, viser sig, naar han om Norge siger: »Indbyggerne anses af sig selv og andre for at staa højt over de Danske, der af dem haanligt kaldes med Øgenavnet Juter«.

Sproget, som overhovedet sjældent klinger godt i Fremmedes Øren, blev saa forsømmelig udtalt, modtog i den Grad Præget af de Udannedes Skjødesløshed, at det fik en klynkende Lyd. Det er ikke blot den strenge Molesworth, som skriver, at »Sproget er meget ildelydende, i dets grædende, klynkende Tonefald ikke uligt det irske«, men Franskmanden Regnard siger omtrent samtidigt: »Der er intet Sprog i Verden mere egnet til at bede om Almisse i end det danske, det lyder bestandig, som de græd«. Sproget udviklede sig ikke, da det hverken brugtes til Poesi eller til Sang eller til almindelig Literatur. Det hedder hos Molesworth: »Faa eller ingen Bøger ere skrevne, uden hvad Gejstligheden skriver sammen om Religionen. Ikke saa meget

som en Sang eller en Melodi blev til i de tre Aar, jeg opholdt mig der«. Otto Sperling klager 1704 over de danske Bogtrykkere (Tidsalderens Forlæggere), at de overhovedet ikke vide af, der er andet til end Katekismer, Psalmer og Prædikensamlinger. Den gejstlige Produktion var det Eneste, der betalte sig; Hofpræsten Masius fik et Honorar af 1000 Rigsdaler for sin Ligtale over Chr. Gyldenløve. Ligefuldt var det Eneste, der under Frederik den Fjerde udkom med kongelig Understøttelse, Kronings- og Salvingsakten samt Kongeloven. Saaledes forstaas den oftere bemærkede Kjendsgjerning, at da Abbed Bignon i 1709 ved den danske Professor Weghorsts Hjælp vilde forsyne det kongelige Bibliothek i Paris med danske Bøger, fik han Svaret, at der siden Aarhundredets Begyndelse intet Nyt var udkommet.

Det hele Indtryk, en upartisk Fremmed maatte faa af Tilstanden, fremgaar dog fyldigst af den følgende Udtalelse, med hvilken Franskmanden de Vrigny 1707 afslutter en kort Fremstilling af de Danskes Erobringer og Sejrvindinger i Middelalderen: »Men Ætlingerne af disse Erobrere ere nutildags undertrykte; de ere underkastede et fremmed Folk, siden de have valgt sig Konger af en fremmed Nationalitet, især siden

Huset Oldenburgs Tronbestigelse .... Det tyske Sprog er det, Hoffet taler; man har overladt det Danske til Almuen. Og Navnet Dansk er nutildags betragtet som et Udtryk af Foragt (et le nom de Danois est à présent regardé comme un terme de mépris.)«

Udfylder man nu den Ramme, som alle hine Udtalelser give, med det Billede, som man gjennem de Holbergske Komedier — den nulevende Generations i Regelen eneste Kilde til Kundskab om hin forgangne Slægt — faar af Datidens Mennesker, saa kan man let naa til den Forestilling, at Datiden i Virkeligheden slet ikke har egnet sig til anden digterisk Behandling end den komiske, idet den ikke har frembudt Andet og Mere end et stort Galleri af Stakler og Narre. Det ser ud, som havde slet intet alvorligere Følelsesliv trivedes, som havde man gjennemgaaende følt spidsborgerligt, tamt og frygtsomt, og som havde man været ganske lam paa Evnen til at ville.

Det forholder sig ikke saaledes; der var Kraft og Sundhed i Stammen. Der førtes et i al Stilfærdighed bevæget Følelsesliv. Den Slægt, som Leonora Christina havde tilhørt og for hvem Kingo havde sunget, var jo neppe uddød endnu. Og der var megen naturlig Tapperhed og Raad-

snarhed hos Militære og Civile. Jacob von Thybos Tidsalder var jo ogsaa Tordenskjolds. Der var kun ét, som man i Danmark-Norge i Befolkningens brede Lag slet ikke kunde før Holberg: man kunde ikke tænke. Iøvrigt var Landet rigt paa flinke Folk.

Ikke blot for at give Holbergskikkelsen en Baggrund, men for at kunne kontrollere Digteren, for at vinde Klarhed over, hvilke Sider af Datidens Liv han afspejlede i sit Værk og hvilke han ikke fik med, for at kunne bedømme Ligheden mellem hans Figurer og Virkeligheden og for at have en nogenlunde sikker Fornemmelse af den Skillelinje, hvor Overdrivelsen eller Overgivenheden begynder, maa vi gjøre os selv Rede for det Spørgsmaal: Hvorledes følte man her i Landet paa Holbergs Tid?

Studiet af Tidsalderens Sjæleliv er vanskeligt, da den er saa daarligt skaaren for Tungebaandet. Naar Kongehuset og Hoffet undtages, vides saare lidet. Men det er Undersaatternes Følemaade, hvorom man ønskede at vide Besked. Det bedste Middel til her at vinde Kundskab er at fordybe sig i hvad der findes af Selvbiografier og Levnetsbeskrivelser. Det er i Regelen de mere udprægede Individualiteter indenfor hver Stand, der have et Levnet at meddele, saa der

er en Sandsynlighed for at man her møder det Typiske i det Individuelle, og naar man selv hos disse ser det Personlige stærkt dækket af det Sociale (»Parykken«), saa faar man et levende Indtryk af Tidsaandens Magt over Individerne i deres Uensartethed.

Hvis vi i de store Grundtræk fastholde det ydre og indre Liv, som førtes af Mænd i de forskjelligste Livsstillinger, af en Godsejer og Etatsraad, en praktisk Mand og Notar, en General, en Lakaj, en Apotheker, en Statsmand og Videnskabsmand, saa ville vi gjøre Bekjendtskab med dygtige, følelsesfulde, foretagsomme, skikkelige og snilde, højst forvovne, roligt heltemodige, meget kundskabsrige Mænd; kun Kritik havde de ikke i Panden.

Etatsraad Johan Monrad, den eneste af disse, der er betydeligt ældre end Holberg, men dog lever til efter dennes tredivte Aar og skriver sine Memoirer i Slutningen af sit Liv, er en smuk, fornem, velopdragen, mandhaftig Biskopssøn. Efter en lykkelig Barndom i de danske Provinser, et muntert og kjækt Ungdomsliv i Kjøbenhavn, hvor han var Chef for et Selskab af »nogle visse de fornemste Folks Børn«, ja kaldtes dette *Sociétés* Catilina »efter den Catilina til Rom«, deltog han med Tapperhed i Hovedstadens Forsvar

mod Carl Gustav, rejste i ikke mindre end ni Aar i Træk paa Kryds og Tværs gjennem Europas Hovedlande, kom tilbage, giftede sig og levede som Godsejer i Sjælland og Skaane.

Det er en regelret, noget forfængelig, meget hæderlig Mand med bløde Følelser. Han er korrekt, thi endog det Forbund, han som Yngling stifter, er et Dydsforbund med Mulkter for uhøvisk Tale og med paabudt ridderligt Sværmeri for en Jomfru — en Attraa, der skulde afholde den Paagjældende fra al Udyd — »ligesom i Romanerne forestilles«. At han er forfængelig, røber sig, naar han ikke blot dvæler ved, at hans Moder og hendes Søster gjaldt for »den Tids deiligste Kvindfolk« og han selv for »et særdeles deiligt Barn«, men gjerne fremhæver, hvorledes smukke Damer langt heller vilde sidde hos ham end hos Andre, der dog stræbte at indynde sig hos dem, eller hvilken »*vivacité* og *courage*« han som ung og liden allerede har besiddet o. s. v. Men der er mere Følelse i ham og mere Sans for Følelsen hos Andre end man herefter venter.

Først Naturfølelse. I alle Erindringer fra hans Barndom spille Indtrykkene af Naturskjønhed ind. Hans Yndlingsord er »deilig« og han anvender det hyppigst om Haver, Lunde, Skove,

Veje. Han har altid et vemodigt Ord, naar skjønne Naturomgivelser, der i hin fjærne Tid glædede ham, senere ere blevne borthuggede og ødelagte. Han mindes med Velbehag Nyborgs Beliggenhed, da »man ikke kunde see Byen fra den ene Side for lutter Haver og den store Skov, og paa den anden Side for den skjønne Dyrehave«, og i Nyborg erindrer han atter sit »smukke Logement og Kammer til Haven, som det rindende Vand omløb«. Han taler om »de deilige Lunde til Kettinge, hvor jeg altid gik og spadserede« og om »det smukke Hørup, hvor de mange smukke Huse laae bag Gaarden ved Stranden«.

Dernæst Venskabsfølelse. Han har den, om han end beskriver den bedre hos Andre end hos sig selv. Han skildrer sit Forhold til en ung Adelsmand Niels Krag, i hvis Forældres Hus han levede som en Art Hovmester og som følte sig saa ilde tilpas i Hjemmet, saa uens med sin Moder og andre Slægtninge, at han »arbeidede paa at gjøre et ret aparte og fortroligt Venskab« med sin ikke meget ældre Lærer. Monrad vil gjerne ud af Huset, men kan ikke forlade det, fordi han ikke kan komme fra Niels Krag »thi saasnart denne fornam noget derom, hængte han mig om Halsen, græd, bad og plagede mig saa-

længe, at jeg ikke vilde forlade ham nu, han havde ikke Ven i Verden, men følges med ham af Landet som de to fortroligste Venner«. Hvad der overtalte Monrad var den unge Mands »fortrolige og fornøielige Omgjængelse, Gudsfrygt og Kjendelse af Verden«. Der gives i hin Tid altid Grunde for Følelsen. Men der er ikke desmindre en vis Varme i selve den stive Motivering: »Jeg profiterede nok saa meget af hans *Conduite* som han af min . . . . han var snart lige saa meget min Hovmester som jeg hans, thi hvad han bemærkede hos mig, som var værd at ændre, det *remonstrerede* han mig paa samme Maade som jeg ham, og han havde en ugemeen Forstand dertil.«

Endelig har han Udtryk for Elskovsfølelsen. Han har rejst og set sig vidt om i Verden, oplevet meget, aldrig bundet sig. Han er bleven 43 Aar gammel og vender hjem. Kvinderne i Danmark behage ham ikke: »Jeg som da nys var kommen ind ad Landet og fra adskjellige fremmede Hoffer, og sidst fra det franske, og der seet nok af de Fruentimmer som prætendere fuldkommen at have Fortrinet for alle i Verden i *esprit* og *savoir vivre*, bekjender, at det fornemste Fruentimmer i Kjøbenhavn kom mig meget selsom for.«

Han er fast besluttet paa aldrig at gifte sig. Da slaar Lynet ned. Han træffer i Skaane den unge Jomfru Mette Sophie Krabbe, om hvis Gudsfrygt, Dyd, *innocence*, *esprit* og Høflighed han allerede har hørt saa meget: »Hendes Person og Skabning syntes mig den aller *avantageuseste* af alle, jeg havde seet. Hendes Maade at klæde sig paa saa riig og saa vel *choiseret*, at jeg havde vel ikke tænkt at finde saadant noget i disse Lande«.

Han besøger hendes Moder og skjænker Datteren en liden Guld-Balsambøsse, som Moderen tillader hende at modtage. Han tager Afsked om Morgenen tidligt, da Jomfruen er i sit Knipplings-Natsæt og den røde Fløjls Nathue; thi hun havde ikke faaet Stunder at klæde sig anderledes paa, og »dette Sæt gav hende en usigelig Yndighed«. Han kan ikke beskrive den Admiration og *Estime*, den *Passion* og Længsel for den lille Jomfru, som har betaget ham. Da han i Helsingør drikker paa hendes Sundhed, kan han ikke beherske sin Sindsbevægelse, men gaar hen i en Krog og brister i Graad. Atter her begrunder og forklarer han Følelsen: »Jeg tænkte paa den dydige Sjæl og de mange og uværdige Mennesker, hun vilde blive anfægtet af«.

Han faar Lov at gjøre sin Kur. I hendes lille Kammer, hvor Jomfru Helle Lycke var altid tilstede, passerede han »hele Eftermiddagen som om det kunde været en Time«, og naar han var der, saa er det ham, som havde han »udelukt al Verdens Uro og havde fundet Epictets Lysthuus, hvor al Uro og Malice stormede og brusede udenfor og turde ikke komme nærmere«.

Vi finde hos Holberg hverken denne Art af Glæde ved Landskabet eller den levende Venskabsfølelse eller denne naive Erotik. Heller ikke overgaar nogen Kvindeskikkelse hos Holberg i anskuelig Ynde Billedet af den unge fornemme Pige i Kniplingsnegligéen med den røde Fløjls Hue.

Det er dog langt mindre Følelsen selv, som i Monrads erotiske Udbrud interesserer, end Maaden, paa hvilken den ytrer sig i hans Prosa. Det er en Prosa uden Stil, det er Linjer, som kun ere nedskrevne for Fortælleren selv eller hans Børn, henkastede for at fastholde en Erindring, men herved have de bevaret en ikke almindelig Friskhed. Medens Holbergs Prosa er den klassiske Aandsretnings i alle Lande, den rationelle Prosa, som skrider frem efter Regel og Plan, fortæller Stykke for Stykke, beviser Led for Led, er veltalende uden Spring og beskri-

vende uden nogensinde at male, medens Holbergs Prosastil med andre Ord udelukker Drømmen, Synet, Lyriken, Øjebliksindtrykket, findes netop dette Udelukkede i hin gamle Elskers stilistisk saa ufuldkomne Optegnelser af sine Minder:

»Jeg erindrer mig især . . . vore Promenader, naar det var nogenlunde godt Vejr, til Kjelby Mølle udenfor Lund, hvor Slaget havde staaet . . . til Gjerdingebro, naar Hans Romell var der, naar vi legede Fjærboldt, holdt Bøn om Aftenen, den lille Haand i Døren, *bon soir Monsieur*! Hosebaandet og Tørklædet; og da den Lille var saa syg paa Løjbænken, den lille skaanske Pog, og hun havde slaaet sit deilige Haar ned; og dengang jeg tog Afsked ved Frokosten i saadan Confusion og *trouble*, at jeg ikke vidste, hvad jeg gjorde . . . . . Jeg kan vel sige, den Lundegaards Tid og Foraar var den deiligste og fornøieligste Tid af al min Livstid. Den deilige Neglikekrands, mit smukke Kammer, hver Dag prydet med nye Blomster, den deilige Have og den allerkjæreste Omgjængelse!«

Hvor impressionistisk er det ikke fortalt: »den lille Haand i Døren« o. s. v., hvor hurtigt skifte ikke Billederne, Fjærboldtspillet, Scenen

ved Løjbænken, den forvirrede Afsked, de friske Blomster i Kammeret.

Sligt har Holberg ikke følt og ikke beskrevet; det laa ikke for hans Sindelag og ikke for hans Stil. Der er heri et lille svagt Glimt af en Lyrik, som under den klassiske Tidsaands Herredømme overhovedet kun sparsomt bryder frem i Europa og som efter Holberg hertillands først kommer til Orde i et Par Sange af Ambrosius Stub; men saa findes rigtignok til Gjengjæld i det hele Levnet ikke en Tanke og i Grunden ikke heller nogen Personlighed i dette Ords dybere Forstand.

Her er saa en Mand af helt anden Art, Rasmus Æreboe ved Navn, en Skippersøn fra Svendborg. Som fattig Student læser han flittigt uden Varme og Mad, stadigt hungersyg: »Den Hunger, jeg udstod, især de tvende Dage om Ugen, jeg Intet havde at æde, kan Ingen tænke.« Hans Fattigdom er saa stor, at naar han skriver Kollegier, maa han af Mangel paa Papir »kline det sammen«, saa der paa en Kvartside kom til at staa mellem 100 og 113 Linjer. Natteskriveriet ødelægger hans Øjne; om Vinteren fryser Blækket for ham i Blækhornet; tidt er Sulten saa stærk, at han maa kaste Bogen og gaa sig en Tur for at forslaa Tankerne. I tre Aar bærer

han det samme Sæt Klæder og Uldent, vender selv sine Buxer om Natten, flikker sine Sko, gaar tilsidst paa Hosesokker eller bare Fødder, medens Klæderne falde i Stykker af ham; tilsidst kan han ikke engang gaa i Kirke, saaledes gjøres der Nar ad hans Pjalter — indtil han en Dag af en Student paa Valkendorfs Kollegium bliver anmodet om at forsvare dennes Disputats for ham. Kollegiestudenterne vare bundne til aarligt at disputere, men denne Student havde Intet bestilt, end ikke selv skrevet Disputatsen. I en stor Disput *(de animo brutorum)*, i Stil med dem, der i *Erasmus Montanus* beskrives, en Disput, i hvilken vor Helt har de bedste Kjæmper, bl. A. »den berømte Nordrup« imod sig, hvilken sidste fremfører lutter Sofismer, og i hvilken Præses, »som mulig aldrig ret havde læst sin *Logicam*« beder for sig, opløser Æreboe »ved nogle faa og smaa Regler« alle de fremførte spidsfindige Fejlslutninger. En begejstret Magister forærer ham i den Anledning Sko og Strømper, og han opnaar saa først en Huslærerplads, derpaa kort efter Tjeneste som Privatsekretær hos Envoyé Just Juel, der stod i Begreb med som extraordinær Ambassadeur at rejse til Rusland.

Æreboe tager i Hast theologisk Examen og gaar under Sejl. Paa Vejen lærer han sit første

Tysk, men kan dog ved Ankomsten til Königsberg endnu ikke forlange et Krus Øl paa dette Sprog. Begyndelsen i verdslige Ting er ham tung, thi Alt, hvad han siger og skriver »smager altfor stærkt af Skolegang og Studenterskab«, saa han ofte med Undseelse maa høre sig kaldet grøn og raa. Men snart viser han sig som i høj Grad dygtig og praktisk.

Da han i November 1709 første Gang ser Czar Peter i Narva, har han allerede lært sig Russisk. Han kjører under store Strabadser, medtaget af Frost og Sult, i aaben Slæde til Novgorod, farer frem og tilbage mellem denne By, Moskau og Petersborg under Eventyr paa Eventyr. Det at rejse, selv i Følge med en Gesandt, var jo dengang ikke saa magelig en Sag som nu. Hvilke Scener paa disse Rejser! Der er en Standsning i Novgorod Port, hvor Kommandanten ikke vil lade det danske Selskab faa friske Heste; Æreboe slaar Løjtnanten, der vil drage sin Kaarde, i Ansigtet med sin Hirschfænger, saa han styrter; Vagten iler til, men Gesandten, »der skjød paa en Prik«, staar bag i Slæden med en ladt Pistol i hver Haand og Æreboe, som er en dygtig Bryder, kaster (saa meget lettere, som det var sidst i Russernes store Faste) efterhaanden fem af dem til Jorden,

gjør Plads med sin Klinge, befaler Folkene at kjøre ud af Porten med én Slæde efter den anden og gaar tilsidst ene ud med blottet Kaarde i Haanden »endog med Ord, som jeg ei her vil melde«.

Og dette er kun ét Tilfælde af de talrige, hvor han ved sin Aandsnærværelse og sin Uforfærdethed, ja Dumdristighed frelser sit og manges Liv. Med Udviklingen af hans praktiske Evner følger tilmed Udvidelsen af hans praktiske Kundskabsforraad, han tilegner sig ved flittigt Selvarbejde det tydske, franske og hollandske Sprog.

Det er Krigens Tid og Pestens Tid. Hvert Øjeblik strejfer eller betræder han Krigsskuepladsen i Finland, Polen, Lille Rusland eller Tyrkiet; hvert Øjeblik maa han som Kurér snige sig gjennem Pestkordon'en med Fare for at træffes af en Kugle. Han ser Karl den Tolvtes fangne Hærs Indtog i Moskau og Mazeppas Hoved paa en Stage i Ukraine. I April 1710 iskjænker Czaren ham til Belønning for udviste Tjenester med egen Haand fire Glas Champagne, af hvilke han, der skulde tjene som Tolk, bliver saa fortumlet, at han hurtigst fjærner sig.

Neppe hjemkommen maa han foretage en ny Rejse til Rusland for at hente en Del tilbagebleven Bagage; men strax efter Hjemkomsten fra

denne anden Expedition stilles der ham et Præstekald i Udsigt, hvis han fordrister sig til at gaa med en aaben Jolle, roet af tolv Mand — andet Fartøj var ikke ledigt — til Rusland med Depecher til Czaren. Staaende bag i Jollen Dag og Nat, thi der var ikke Rum til at gaa et Skridt; uden Ild til at koge Mad eller varme en Drik ved, ror han midt imellem de krydsende svenske Orlogsskibe, i Kamp med Uvejr og med det fortvivlede og opsætsige Mandskab, og naaer, uden at kunne gjøre ordentlig Brug af Kompasset, der paa Grund af Jollens Lethed løb rundt saasnart der gik mindste Sø, langs Estlands Kyst til Kronstadt. Han træffer dog først Czaren i Helsingfors, overværer en Træfning mellem Russere og Svenske, og har, da han atter kommer tilbage til Kjøbenhavn, rejst Dag og Nat i tre Maaneder og to Dage i Træk tillands og tilvands omtrent 800 Mile. Han opregner i sin naive (i dette Punkt om Steen Blicher erindrende) Skildring ikke mindre end 24 Tilfælde, i hvilke han har været i overhængende Livsfare.

Man belønnede ham efter Tidens Skik med det første, det bedste Embede, der blev ledigt, skjønt han ved Overtagelsen ikke forstod det Ringeste deraf. Han blev Notarius publicus i Kjøbenhavn, passede sit Embede fortrinligt, førte

et stille og ærbart Liv, stadig plaget af Fjender og Misundere, levede først i ét »ærligt, kjærligt og oprigtigt« Ægteskab, saa efter sin Hustrus Død i et andet »ærligt, kjærligt og kristeligt« Ægteskab, og bliver, da han 59 Aar gammel dør, ledsaget til sit sidste Hvilested af et talrigt Følge.

En smidig, kjæk og udholdende Natur. Han har Evne til at lempe sig efter de forskjelligste Livsforhold og gjøre Fyldest i dem alle. Men han har tillige det rette Tjenestemands- eller Embedsmands-Naturel, det, som efter Suverænitetens Indførelse synes fælles for alle Danske. Som han aldrig lader til at have læst en Bog af anden Grund end for Sprogets Skyld, saaledes tykkes han aldrig at have set sig selv fra andet Synspunkt end det, at han er først Gesandtens senere Kongens paapasselige Tjener. Det er ejendommeligt for ham som for saa mange Andre paa hin Tid, at han har intet Kald. Han vælger ikke selv sin Syssel. Og hermed hænger det sammen, at han i Grunden snarere stræber at gjøre sin Stand eller Stilling Ære end at indlægge sig Ære for sin egen Person. Den dristige Eventyrer ender som en stille Jeronimus i Kjøbenhavn. Der var Frøet til en Jeronimus

i ham som i saa mange andre af de Dristigste og Bedste.

Vi kunne forfølge en beslægtet Dygtighed og Kjækhed forenet med en lignende Indskrænkning hos en Mand af langt højere Stand og i en langt betydeligere Livsstilling.

Som bekjendt tog Frederik den Fjerde trods sine egne Krige ikke i Betænkning at fylde sit Skatkammer ved at give danske Hære i fremmed Krigstjeneste. De ved denne Soldaterhandel afhændede danske Tropper vandt jo Navnkundighed ved den Udmærkelse, med hvilken de deltoge i den spanske Arvefølgekrig mod de Franske. Vi have en Selvbiografi, forfattet af en tapper dansk Adelsmand, der fra Kadet avancerede til General og som fra sit attende Aar deltog i alle de Slag, i hvilke de Danske fægtede med. Hans Navn er Henrik Bjelke Kaas. Hans Fader var Stiftsbefalingsmand i Trondhjem Stift, hans Moder Datter af en Rigens Admiral.

Han begynder i Brabant med at gjøre simpel Rytter- og Underofficers-Tjeneste, sover i Telt med Hestedækkenet under sig, Kappen over sig, Sadlen til Hovedpude, lærer saaledes »hvor stor Agtelse den gemene Mand fortjener« og at man ikke maa gjøre ham misfornøjet ved Haardhed og Tvang.

I det første store Slag, hvori han kommer, det ved Höchstädt, faar han talrige Saar. Først bliver hans Hest skudt under ham, saa bliver han, mens han ligger paa Jorden, fire Gange overreden af fjendtlige Ryttere, saa faar han paa ganske nært Hold et Pistolskud i Hovedet »i hvilket man kunde lægge trende Fingre«, taber først ved Slaget af Kuglen Besindelsen, men kommer til sig selv paany. Han finder en Hest, hvis Rytter er skudt, og løber for at gribe den, da den flygter for hans hurtige Tilløb. Endelig faar han den fat: »Men ieg kunde desværre! formedelst min høiere Arm, som var skudt i sønder, ikke komme paa Hesten. Ieg lagde min venstre Haand under den skudte høiere Arm, lagde den høiere Haand paa Kappen, som var spændt paa Sadelen, gjorde Fingrene krumme i Meening at kunne komme op, men forgjæves. Idet ieg saaledes stod og arbejdede for at komme op paa Hesten kom Generallieutenant Johann Rantzaus Rideknægt (som var blesséred og havde mist sin Hest) løbende og meente, jeg var en Franzos; thi ieg var hannem formedelst det meget Blod, som løb over mit Ansigt, bleven ukiendelig. Ieg talte da til ham, hvorved han blev forbaused og sagde endelig: ere De der, Kaas? Alle troede, at De var død. Ieg svarede:

endnu lever ieg; hielp mig paa denne Hest. Hvilket han og efterkom«.

Han staar i stor Fare for at der skal gaa Koldbrand i hans Saar, thi den Feltskjær, som skal tilsé ham, benytter sig i Stedet af hans Tilstand til at stjæle alt hans Guld, endog hans Guldknapper og løber bort dermed, saa han ligger to Dage uden Pleje. Han bæres hen i et Værtshus i Nærheden, hvor han træffer sin ældre Broder, der er Kaptejn i Garden og som ligger med en Kugle i Underlivet. Den ældre Broder ser til den yngre, sidder ved hans Seng, trøster, da det synes som om hans Arm maa sættes af. Selv dør han kort efter af en for heftig Bevægelse, hvorved Kuglen, han havde i Livet, er sunket.

Henrik Bjelke Kaas kommer sig imidlertid uformodet, deltager i Slagene ved Louvain, Ramélies, Oudenarde, Lille, Malplaquet, og er, da han, 24 Aar gammel, paa Grund af Krigene med Sverig kaldes tilbage, bedækket med Arrene af ikke mindre end fjorten Saar.

Han var tilmed i andre Farer end dem, Slagene frembød. Han taler beskedent, med stille Lune om de adskillige Rencontres han har havt saavel med Kaarde som med Kuglevexel. Han dvæler særlig ved et fjendtligt Sammenstød,

han har havt med en Officer i Deventer i Brabant. Han sad som Cornet ved et Glas Vin, da en fornem Borger med en hollandsk Løjtnant kom til. Da man rejser sig, opfordrer »denne anseelige og skikkelige Borger« Kaas og Løjtnanten til at gaa hjem med og drikke Kaffe og tillige se hans unge smukke Kone. Borgeren lukker Døren op, men i en lang mørk Gang, hvorigjennem de kommer, giver Løjtnanten — uvist af hvad Grund — Kaas et Slag med knyttet Næve i Ansigtet. Istedenfor strax at hugge eller stikke ham ned beslutter Kaas, først at bevise Manden i Huset den ønskede Høflighed, nemlig at drikke Kaffe og se den smukke unge Kone og senere tage sin Revanche, »hvilket var en temmelig Contenance for at see en smuk Kone«. Først da de ved Midnat paany ere komne ud paa Gaden, giver Kaas Løjtnanten et Slag til Gjengjæld; de drage begge Kaarderne og Kaas hugger ham ned.

Han var ikke blot en tapper og dristig Officer, men en tænksom Taktiker, en yderst human Foresat, og en omhyggelig militær Administrator. Han stiger i Løbet af et langt daadrigt Liv — han naar en Alder af 87 Aar — til de højeste Æresposter i Landet og har øjensynlig fortjent dem. Vi ere med ham saare

langt fra Jacob von Thybo. Men han hører til »de røde Pedanter«. Ikke et eneste Sted fælder han en Dom, hverken til Nogens Fordel eller Skade. Hans Tanker ere lutter Commonplaces; Stilen er, som Biografiens Udgiver rigtig har følt, »underligt farveløs og upersonlig; netop det, der giver Memoiren dens mest ejendommelige Tiltrækningskraft, fattes her«. Men naar, som Udgiveren videre bemærker, »ikke engang Forfatterens egen Personlighed træder os ret klart imøde«, saa beror dette mere paa Tidens Aand og Karakter end paa noget Individuelt i Fremstillingsmaaden. Kaas er upersonlig, fordi Tiden var det; han er først General, saa Menneske.

Det er, som bekjendt, ikke blot i Kraft af den gamle Komedies Tradition, at Tjenestefolkene, særlig Lakajerne, indtage saa betydelig en Plads hos Holberg. Sønnen i et borgerligt Hus havde sin egen Lakaj. De borgerlige Embedsmænd benyttede Skriverdrengen tillige som Tjener, der saa efterhaanden rykkede op til Fuldmægtig, Kontorchef o. s. v. Ikke sjældent havde altsaa en Kontorchef begyndt med at bære Kappen efter sin Herre — først 1750 kom Paraplyer i Brug — eller med at staa bag paa Vognen; thi at holde Vogn og Heste var dengang

forholdsvis mindre dyrt end nutildags; man kunde holde Kareth, to Heste, Kusk og Tjenere for 250 Rigsdaler aarligt.

Hvor stor en Rolle Henrik spiller i de Holbergske Komedier, véd Enhver. Det er da ganske morsomt, at vi have Memoirer af en Henrik, det vil sige af en Lakaj. Mathies Skaanlund er hans Navn. Han bliver Tjener hos Legationssekretær Borch, der atter bliver ansat ved den danske Ambassade til Nimwegen, hvor dengang 24 europæiske Ambassadeurer og 19 Envoyés holdt Hof. Da den danske Ambassadeur, den bekjendte Bogsamler og Bogelsker Just Høg afrejser med sit Følge af 72 Personer, faa vi gjennem Mathies et Indblik i Datidens Prang og Festligheder, i blodige Stridigheder mellem unge Kavalerer af Ambassaden, i formelige Feltslag, som de spanske og franske Gesandters Folk levere hinanden i Nimwegens Gader og Gaarde o. s. v. Mathies Skaanlund bliver snart Lakaj hos Høg selv og lærer sig i hans Tjeneste Højtydsk, Hollandsk og Fransk, avancerer saa dernæst til Lakaj hos den kun sexaarige Christian Gyldenløve, Søn af Christian den Femte og Sophie Amalie Moth, ser i denne Egenskab Hofliv og Hoffester paa nært Hold og beskriver ikke blot sine »aarlige skiønne Liberier«

og skjønne nye Hatte med brede Sølvgaloner, men ogsaa Dystløb ved Hoffet »usigelig skiønne og kostbare Carousseller« og sin unge Herres daglige Liv med Fægtemester, Dansemester, Sprogmester, Herpukkenmester, Skrivemester, Ridemester, Fendriksvinger og Exercitsmester i Muskettens og Piquens Behandling.

Han fortæller sin Rejse med den unge Herre til Amsterdam, da samme endnu var et Barn: »Om Eftermiddagen gik min Herre tilfods med sin hele Suite paa Gaderne til Raadhuset, og som han var af en usigelig deilig Skabning, *item* af Alder 8³/₄ Aar, havde en rød Skarlagens baldyret Kjol, Kaarde med Diamanter besat, Allongeparyk med videre, blev der et grueligt Tilløb fra alle Gader og Stræder, som anstødte til Torvet, af gemene Pøbel i mange hundrede Tal i et Øieblik, saa vi neppe kunde komme over Torvet til Raadhuset. Iblandt andet med stor Forundring spurgte de os Domestiker »watt is datt vor een moyd Herre?« Jeg, som tilforn sammesteds Sproget var bevant, svarede: »Datt is der jonge Konig van Island«.

Er dette Svar ikke Henriksk?

Skaanlund er trofast, ærlig, sit Herskab yderst hengiven, ret et godt Hoved. Ofte træder midt i den tilstræbte literære Tone Lakaj-Stilen

meget morsomt frem. Saaledes naar han fortæller om en pragtfuld Guldpokal, som Ulrik Frederik Gyldenløve, der havde faaet den foræret af Kongen, overgav sin Taffeldækker til Forvaring i et forgyldt Futteral og af Respekt næsten aldrig drak af: »Den kom sjældent frem uden der var store Fremmede eller Ambassadeurs, ellers drak jeg mangen Gang af den, naar vi kunde være for os selv«. Herligt er det ogsaa, da han i Naade faar sin Afsked, at høre ham sige — næst Tak for al udvist Velgjerning: »En Ting fortryder jeg ei at maatte nyde, det, som En, der tiener ringere Herre i kortere Tid, nyder, deres Kjoleknapper, de har i Liberiet baaret«. Han havde maattet levere Hushovmesteren Sølvknapperne tilbage.

Mere intime Ting, Ytringer af temmelig lakajagtig Glæde Dagen før sit Bryllup og lignende skriver han paa Fransk, galt, men forstaaeligt Fransk, i sin Dagbog. Nu og da træder en vis ærbar Enfoldighed, som staar paa Overgangen fra det Henrik'ske til det Arv'ske, Læseren imøde. Da Omsorgen for Haarets Pynt rimeligvis for ѐn Del har hvilet paa ham, har han et skarpt Blik for alle Haaret angaaende Ejendommeligheder. Han optegner regelmæssigt om de enkelte, der bære deres eget Haar —

Prinsen af Oranien, Kongen af Sverig — at de gjør det; selv bærer han som korrekt Lakaj naturligvis Paryk; men korrekt som han føler, er for ham Overdrivelse dog Overdrivelse, og han er forarget over at En og Anden endog lader sig begrave med Paryk: »Jeg seer en Deel lægges i Ligkiste med Paryk, jeg ingenlunde, ja om jeg skulde blive graa, vil jeg ikke have den Mode, men ligge i Ligkiste med mit eget Haar«.

Til Belønning for sine Tjenester gjøres han saa uden al Forberedelse, uden mindste Kjendskab til norsk Lov, fra Lakaj til Sorenskriver (Herredsfoged) i Norge, erhverver en Odelsgaard og bliver en Embedsmand som andre. Det synes som om det at have været Lakaj ikke var den sletteste Forskole. Deroppe i Norge træffer saa Skaanlund snart sin gamle Medtjener Erik Madsen, udnævnt til Stiftamtskriver i Trondhjem, og da Gyldenløve foretager sin næste Norgesrejse, se vi Kongesønnen ikke holde sig for god til at tage ind hos begge sine tidligere Lakajer og lade sig traktere af dem, ikke mindre end af Generaler og Bisper, en Begivenhed, hvis Afslutning Skaanlund meddeler i denne noget indviklede, men yderst underdanige Stil: »29de havde jeg den Naade og tog Afsked med ham,

hvor han beviste mig den store Naade, samme at nyde fremdeles«.

En Lakaj af denne Art forekommer hos Holberg flygtigt i *Den honnette Ambition.* Men vi kunne her forfølge Henriks Avancement udenfor Komedien.

Ogsaa af en Professionist, men af en saadan, hvis Levevej grænser op til Videnskaben, have vi et Levnet. Apothekeren Claus Seidelin fra Nykjøbing paa Falster har nedskrevet sit. De lystige Karikaturer af *Doctores medicinæ* i Holbergs Komedier kunne let bibringe Læseren den Forestilling, at de, der i hine Dage havde med Helbredelseskunsten at gjøre, vare Ignoranter eller Markskrigere tilhobe. Hans Apotheker Gilbert i *Gert Westphaler* er en Ubetydelighed. Vi lære her en Apotheker at kjende, der tog det saare alvorligt med sit Fag, forberedte sig dertil med en Grundighed, som den man i vore Dage anvender paa det lægevidenskabelige Studium, sad inde med sin Tids Dannelse og havde set og oplevet saa Meget, at vistnok faa Borgere i Kjøbenhavn i hine Dage have overtruffet ham. Ikke desmindre aabenbarer han sig i Alt, hvad han meddeler, som den stille ærbare Spidsborger, der i Grunden aldrig har havt en oprindelig Følelse, aldrig tænkt en egen Tanke.

Claus Seidelin har set sig grundigt om i Verden, han har havt Tidsalderens hele Rejselyst og Videbegjærlighed. To Aar efter at han er bleven Svend rejser han (1722) til Tyskland for at lære sin Profession, opholder sig et Aarstid under en afskyeligt mistænksom og karrig Principal i Nordhausen i Thüringen, faar saa en Plads i Berlin, besøger der det nysoprettede medicinsk-kirurgiske Kollegium, studerer Kemi og Anatomi, tager Undervisning i Fransk og Fløjtespil, rejser saa dernæst over Strassburg til Bern, hvor han paany faar sig en Stilling ved et Apothek. Fra Bern af foretager han med Venner en anstrengende Fodrejse til Milano og tilbage, senere tilhest og tilvogns Rejsen fra Bern til Paris, hvor han paany med stor Flid hører videnskabelige Forelæsninger over Botanik, Kemi og Medicin uden dog at forsømme sine Dansetimer. Herfra tager han over Calais og Dover til London, hvor han med Udbytte opsøger naturvidenskabelige Autoriteter. Saa rejser han over Holland og Nordtyskland tilbage til Nykjøbing paa Falster. Efter sin sexaarige Fraværelse underkaster han sig i Kjøbenhavn Apotheker-Prøven, holder Aaret derefter Bryllup og tilbringer nu mere end 50 Aar som rolig og velmeriteret Apotheker i sin Fødeby, Nykjøbing.

Der er ingen Tvivl om at denne Mand ikke har været nogen almindelig Plastersmører. Han har været en oprigtigt religiøs, meget musikalsk, naturvidenskabeligt dannet Mand, et alvorligt Gemyt, en god Familiefader. I sin Ungdom optegner han mest hvad han ser og oplever den store Verden angaaende, i hans senere Aar bliver hans egen Familie hans Verden og han noterer Fadderstads og Konfirmation, Giftermaal og Dødsfald i Familien, som skrev han udelukkende for Slægtninge. I Virkeligheden opfatter han imidlertid i sin Ungdom det Mægtige og Verdenshistoriske ligesaa smaaligt og spidsborgerligt som i sin modnere Alder det Private.

Han har det Held, at han i Løbet af sit Livs første Halvdel kommer til at se en forbausende Mængde fyrstelige Personer paa nært Hold, ikke blot de danske Monarker Christian den Femte med Sophia Amalia, Frederik den Fjerde med hans Dronninger, Christian den Sjette og Sophia Magdalena, Frederik den Femte og hans Louise; men han ser Peter den Store og Kejserinden af Rusland, Kong Friedrich Wilhelm I. af Preussen, Kong August af Sachsen, Georg den Første og Georg den Anden af England, Ludvig den Femtende af Frankrig og Dronning Marie Leckzinska. Det er skrevet i hans Skjæb-

nes Bog at hvor der er en Hoffest, en kongelig Middagsspisning for Tilskuere, et Fyrstebesøg, en Prinsesses Brudefærd, en Kronings- eller Salvingshøjtidelighed, der er han netop tilstede. Undtagelsesvis kan han slumpe til at give et levende Billede af en af de mange Fyrster, han kommer til at tage i Øjesyn, som naar han f. Ex. (efter en Skildring af, hvorledes Czar Peter prygler sin Kok bravt igjennem paa Slotstrappen i Nykjøbing, fordi der var anrettet til ham paa Slottet, medens han vilde have spist i et Værtshus) beskriver Czaren saaledes: »Hand saa ud som een Under*officier*, eller rettere een Bøddel. Hand var høy af Vext, var klædt i een skiden blaaeklædes Kledning med Messing knapper, hafde een stor bred hirschfænger som et Bøddel Sverd ved Siden i et Leder Geheng oven paa Kiolen, store Støvler paa Benene, een liden Fløyels *Cachet* paa hovedet, et maadeligt Knævelbart, og een stor Spanskrørsprygl i haanden, men saae ellers icke ilde ud«. I Regelen nøjes han med yderst detaillerede Opregninger af de Pragtgjenstande og Festiviteter han har set; selv et ordentligt tysk Ligfølge med Procession og Skolebørnssang er ham en Trøst, naar intet bedre Skue tilbyder sig: »Det var meget artigt at see, naar et *honnet* Lig blev begravet«.

Nu og da har han et lille Glimt af Lune. Saaledes hvor han fortæller om den Artighed, der i England blev ham vist af en udmærket Kemiker: »Hand bad mig nogle gange til Bords, da ieg naar ieg blev indført i Spiise stuen altid forefandt hands Kones gamle Moder, hands Kone og 3de smucke voxne Døttre i een Rad, som ieg strax maatte kysse efter Landets Brug fra dend ældste til dend yngste, hvilcket arbeyd ved Begyndelsen ikke var saa behageligt som tilsidst.« Ikke desmindre misbilliger han med ærbart Pedanteri den ungdomskaade Streg, nogle unge Mænd af Parises *haute volée* en Dag udførte ved et sluttet Bord i et Hotel: »Da jeg een Dag spiiste der, hendte det sig, at *perucquen* af tieneren i een hast blev nappet mig af hovedet og noget andet sadt paa igien, hvorpaa ieg hastig saae mig tilbage og omkring, og befandt alle de som spiiste ved Bordet i samme *moment* og *tempo* vare blevne bedeckede med Tyrkiske *Turbaner*, følgelig ieg med, saa ieg nocksom kunde forundre mig over alle disse unge Menneskers Forfængelighed og Narrerier.«

Til Gjengjæld har han aldrig noget Udbrud af Indignation, selv hvor Tilstandene i Danmark kunde give grundet Anledning til det. I hvilken Grad han betragter Nepotismen som selvfølgelig,

viser en Passus som denne: »*Mr. Kløcker* sagde til mig og *Stiefken,* hvad meener I vel, at der skal blive af *Worm* i sine Dage, hand har gaaet længe i *Latine Scole,* det kunde hand ikke fatte, siden har han sidt paa sin Faders *Contoir*, det kunde han heller icke begribe, nu har Faderen sendt ham til *Engelland* at see Kongens *Croning*, hvad mon det skulde hielpe ham? Men *Worm* svarede i sin Enfoldighed, lad mig kun først komme hiem igien, saa skal I nock see der skal blive noget af mig. Som sagt saa skeedte, thi da hand et aar derefter neppe var kommet hiem, blev hand strax *Justiz* Raad og *vice* Borgemester i *Kiøbenhafn*, førend *Kløcker* og vi andre blev til noget, som vel skeedte for at *soulagere* hans Fader Biskop *Worm* over dend skade hand hafde taget ved Kiøbenhafns Ildebrand.«

Den skikkelige Seidelin var vant til ikke at ræsonnere. Der forekommer ikke et Udbrud af Kritik paa de 150 trykte Sider af hans Levnet. Han var oprigtigt taknemmelig for Livet, skjønt han hele sit Liv igjennem var en Skrantning og ikke blev forskaanet for Familiesorger, han er taknemmelig for at Gud beskjærede ham »een Gudfrygtig, Dydig, Tugtig, yndig, munter og huuslig Egtefelle«, og fordi han stedse har vist ham Vejen, han skulde vandre, »og Leylighed til at *profitere*

i *Professionen*«, samt ledsaget ham »ved sin almagts haand og ved sine hellige Engle«.

Vi staa her ved et for alle Biografierne fælles Træk: den naivt religiøse Livsbetragtning. Etatsraad Monrad takker Gud for dennes Omsorg for ham, før han blev til, at han skulde fødes »af saa sær gudfrygtige, christne og fornemme Forældre«; han finder i sin Sjæl »de ufeilbare visse Tegn paa et prædestineret og udvalgt Guds Barn«; han er oprigtigt taknemmelig for ikke ved Fødselen at være bleven »Hedning, Tyrk, Jøde, Papist eller anden Slags Kjætter og Vildfarende«. Saaledes begynder ogsaa Rasmus Æreboe sit Levnet med at takke den treenige Gud »for al Naade og Barmhjærtighed, som han mig i min Livstid har ladet vederfare fremfor mange tusind Mennesker«. Ogsaa Bjelke forsikrer, at han fra sin spæde Ungdom af har havt de kjendeligste Prøver paa den Allerhøjestes Omsorg for ham. Den rent verdslige og verdensmandsagtige Maade, hvorpaa Holberg indleder og meddeler sit Levnet, staar i en paafaldende Modsætning hertil.

Af andre Træk, hvori Biografierne komme overens, maa endnu fremhæves: først den for alle de Skrivende fælles Eventyrlyst og Berejsthed, dernæst den yderst ringe Plads som Forholdet

mellem Kjønnene optager, den gjennemgaaende Pænhed i Tonen, den tilsyneladende Blufærdighed i Sæder, som alle de Paagjældende lægge for Dagen; endelig den fuldkomne Interesseløshed for politiske eller sociale end sige literære Reformer, der hos alle er forenet med den underdanigste Kongetroskab.

Det er sandsynligt, at Mænd som disse have været Holbergs bedste Publikum. Var de et Publikum for Holberg?

Man kan indvende, at skjønt alle disse Mænd upaatvivleligt vare yderst fremmelige indenfor deres Stand, saa var dog ingen af dem højtbegavet. Lad os da forfølge en højtbegavet Mands Liv i hine Dage.

En saadan var Frederik Rostgaard (født 1671).

Af udmærket Æt, rig fra Ungdommen af, uafhængig, lærer han hjemme Alt, hvad Universitetet har at byde paa. Han botaniserer med Ole Borch, dissekerer med Kasper Bartholin, lærer levende Sprog og ridderlige Kunster. Fra sit 19de til sit 28de Aar foretager han en stor Udenlandsrejse, besøger alle Europas vigtigste Universiteter og Bogsamlinger, studerer i Milano, Modena og Rom som i Leyden, Oxford og Paris, erhverver sig Sprogkundskab i et saadant Om-

fang, at han lærer sig Arabisk, Angelsachsisk, Islandsk og Oldtysk, udvikler sig til en Filolog af Rang, afskriver de berømteste og sjældneste Haandskrifter som det af Minnesangerne fra det 13de Aarhundrede i Paris eller dem af Libanius's Breve, er Poet paa Latin og Dansk, forbereder et Rimlexikon og et dansk Forfatterlexikon, udgiver dansk-latinske Digtere, samler et af Tidens største Bibliotheker, korresponderer med alle Tidens første Lærde, hvem han i Udlandet havde lært at kjende — men faar intet eget filologisk eller historisk Arbejde udgivet, end ikke den saa længe varslede Udgave af Libanius, og faar saa at sige intet selvstændigt Skrift færdigt uden en Brochure om den tarvelige Kunst at katalogisere et Bibliothek. (Chr. Bruun: Frederik Rostgaards Liv og Levnet.)

Han var en sjældent human og elskværdig Mand og en Mand uden den Bornerthed, som altfor stor Strænghed i Sæder undertiden har i Følge, thi hans Liv i Paris var ikke strængt; i hans Aand synes man at maatte finde det højeste Frisind, som Tidens Rejselyst og Kundskabstørst i Forening frembringe, og dog er det ham, som umiddelbart efter Udgivelsen af første Bog af *Peder Paars* indgiver den berømte Klage til

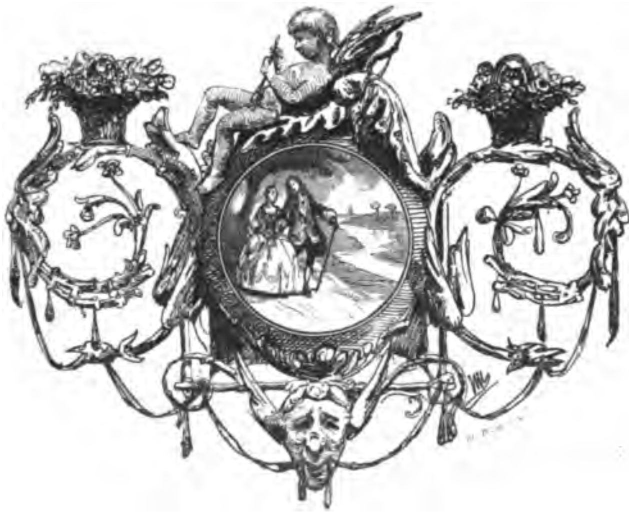
Kongen med Indstilling om at Autor maa blive straffet i højeste Maade og Bogen brændt offentlig af Bøddelen, dels paa Grund af den skjændige Skildring af de skikkelige Anholtboere — Anholt var Rostgaards Ejendom — dels paa Grund af dens »usømmelige og meget spottelige *expressioner* imod det Kongelige *Universiteet, Rectorem Magnificum*, Biskoppen og andre *Professorer*, ja det som er langt vigtigere, imod vores Christilige *Religion* og Guds hellige oord«. Det er vel bekjendt, at Tidens største Lærde, Hans Gram støttede Klagen med en den vedføjet omstændelig Analyse af det »utidige Foster og lastværdige Skrift«.

Videre var man ikke, videre var ikke de Bedste.

Ogsaa den dybest gaaende, mangesidigste Kundskab bar Paryk. Ogsaa den højeste Lærdom anvendtes kun som Zirat for de Dannede til Hvedemels-Pudder i Parykken, istedenfor til Brød for det menige Folk.

Hvad Under altsaa, at da der med Et dukker en Genius op, der repræsenterer netop det Princip, der hidtil var holdt ude, den udprægede Individualitet som Tanke, som prøvende Kritik, som rensende Satire, som ungdommelig Latter,

som frodigt skabende og trodsigt tugtende digterisk Kraft — at da alle Mand føler: nu ruskes der i Parykken, nu flyver den, hvis den ikke holdes fast, og at snart, som Jens Møller skriver, »hans Haand var mod Alle og Alles mod ham«.

III.

an kan temmelig tydeligt forfølge de Udviklingstrin, ad hvilke Holberg fra at være en Historiker og Retsfilosof af underordnet Rang stiger til at blive en Komediedigter af første.

26 Aar gammel optræder han — dengang en ung theologisk Kandidat paa Borchs Kollegium — som Forfatter. Han har i Oxford udkastet og i Kjøbenhavn paa det Reitzerske Bibliothek udført en Udsigt over Verdenshistorien, en lille tyk Bog paa 900 Sider. Den var endda beregnet paa at skulle være større; thi den indbefattede ogsaa en almindelig Geografi, som blev udtaget, da der imellem Udarbejdelsen og Tryk-

ningen udkom en anden, fra det Tyske oversat. I Stykkerne om Danmark og Norge er her givet den tidligste Udsigt over vor Statshistorie, som haves paa Dansk.

Bogen har en vis Betydning for Holbergs Levnet paa Grund af den Strid og det Fjendskab med den senere navnkundige Historiker og Jurist Andreas Højer, hvortil den gav den første Anledning. I 1718 udgav Højer, der havde gjort Medicinen til sit tidligste Studium og nylig konkurreret om en Professorplads i dette Fag, sin *Kurzgefasste Dännemarckische Geschichte*, i hvis Indledning han med en ikke helt uberettiget, men noget smagløs Selvfølelse indfører sig selv som de Danskes Læremester i deres eget Lands Historie. Han skildrer deres Uvidenhed heri som saa stor, at man kunde træffe høje militære og civile Standspersoner, der ikke vidste, om Dronning Margarethe havde levet før eller efter Kong Christian den Anden, eller ansaa det for Bagvaskelse, at Kongehuset skulde stamme fra Greverne af Oldenburg. Hans Domme om Danmarks ældre Historieskrivere ere affejende, og om Holberg har han den henkastede Sætning: »Det falder mig ind, at den historiske Introduction, vor Professor Holberg for nogle Aar siden udgav, hører herhen; men paa Grund af dens Korthed og

Udeladelsen af de fornødne Bevissteder samt fordi den næsten helt igjennem, naar de nyeste Tider undtages, følger Pufendorf, har heller ikke den været fyldestgjørende for mit Øjemed«.

Holberg opfattede dette, der utvivlsomt var uretfærdigt nedsættende, men dog ikke videre ondt stiliseret, som en Beskyldning for literært Tyveri, og tog lidenskabeligt til Gjenmæle. Han havde den bedste Sag af Verden, thi saa varm og aabent tilstaaet som hans Beundring for Pufendorf end var, og saa vist som han havde fulgt dennes Methode, saa var han dog saa langt fra at udskrive ham, at han med Hensyn til Danmark og Norge end ikke havde brugt hans Forskninger (Pufendorf ser Sagerne fra et svensk Synspunkt), men hans Titel stemmede med Pufendorfs, og han havde — hvad der maaske har ledet Højer paa Vildspor — frivilligt eller ufrivilligt, i alt Fald pudsigt nok, af Pufendorfs Dedikation taget en Sætning, der indeholdt en Sammenligning, og sat den ind i den Dedikation af sin Bog, som han rettede til Kronprinsen, den senere Christian den Sjette. Den lyder:

»Af Deris [de Høyloflige Danske Kongers] Høy-priiselige *Exempler*, og store Kongl. Dyder, kand Eders Kongl. Høyhed opmuntres til desliige *Heroiske Qualiteter*, ligesom *Scipio Afri-*

canus, i det hand stillede sig den *Persiske Monarch Cyri* Manddoms Gierninger for Øyene, den store *Alexander Achillis*, og *Julius Cæsar* igien *Alexandri Magni* udødelige Tapperhed«.

Det var det hele Laan, i Anledning af hvilket Plagiatbeskyldningen første Gang rettes mod Holberg, en Beskyldning, som paa Grund af hans frie Benyttelse af Enkeltheder hos andre Forfattere og Digtere, forfølger ham til hans Død. Endnu i 1749 benævnes Holberg i Tidsskriftet *La Spectatrice Danoise* flere Steder Plautiberg paa Grund af hans — ganske ligegyldige og tilladelige — Brug af Situationer og Karakterer hos Plautus; ja Plautiberg betegnes som den »der skriver i alle Genrer og ikke udmærker sig i nogen, men paa én Gang som Humanist, Filosof, Skjønaand, Theolog, Epigrammatiker, Retslærd, Historiker og Moralist beriger sig ved Plagiater«.

Holberg hørte ikke til dem, der tilgive en Fornærmelse, heller ikke til dem, der lade den uhævnet. Der kan neppe nævnes en eneste offentlig Personlighed, som har krænket ham og som han ikke har ladet føle sin Vrede; han siger selv, at han var »for meget skarp og vedholdende i at *attaquere* dem som han een Gang var bleven udfordret af«. Han lader vel, som om han kun paa Grund af Venners Overtalelse traadte

op mod Højer: »Jeg tog først koldsindig denne Dom; det syntes mig ikke Umagen værd at begynde en Fejde om Ingenting .... Men mine Venner trængte heftig ind paa mig og kaldte min Taushed Ladhed og Frygtsomhed«. Meget har man neppe behøvet at plage Holberg. Tiltrods for hans lyse Lune var som sagt vidtdreven Godmodighed ikke hans Fejl.

Han udgav paa Latin sin »Femte Dissertation om Danske Historieskrivere, som Povl Rytter med sin Defendens Christen Andersen vil underkaste offentlig Prøve paa Regensen, etc.« Efter her først at have gjennemhaanet Højer for hans Uartighed mod de Danske, gaar han løs paa hans Person, behandler ham som indbildsk Fusker, som gal Mand, som forløben Tysker, titulerer ham »vor Medicus Andreas fra Flensborg, der i saadan Hast blev Historieskriver« og spørger: »Sig mig, Domine Andrea, om Du tror, her forhandles om Piller og Klysterer? Du havde gjort bedre i at give os en Fortegnelse over Rektorer og Konrektorer i Flensborg lærde Skole, det havde ligget bedre for dit Kald og dit Talent.« Der er mere Spydighed end Lune i Tonen; kun hist og her forekommer en Vending, en Sammenligning, som røber den vordende Skribent, saaledes naar han om Højer siger, at denne stræber

at skjule sin Forfængelighed og Daarlighed under et Skin af Beskedenhed, som de pleje at gjøre »hvis Ærlighed er som Kaneltræ, hvoraf Intet duer uden Barken«.

Hvor ivrig Holberg var efter at komme Højer tillivs og straffe ham, viste sig især tydeligt, da Højer Aaret efter gav sig en Blottelse ved Afhandlingen *Diagramma de nuptiis propinquorum jure divino non prohibitis*, i hvilken han dumdristigt negter, at Ægteskaber mellem Personer i første opstigende og nedstigende Linje ɔ: mellem Forældre og Børn, ere forbudne ved Naturens Lov. En Thesis som denne var ganske i Tidens oppositionelle Dannelses Stil, hvis Hovedøjemed det var at ærgre de gamle theologisk dannede Universitetslærde, »Pedanterne«, ved upedantisk Tænkemaade. Den Haan, som Skolefilosoferne 200 Aar tidligere havde lidt af Humanisterne, blev nu hævnet paa disse samme Humanisters vanslægtede Efterkommere af Fremskridtsmændene, som ud fra den nye, fra Hofferne udgaaende Dannelse, saa dybt ned paa de gammeldags Højskoler. Højer befandt sig i Kjølvandet af ganske samme Strøm, som Holberg fulgte, ja havde her nøjagtigt samme Forbillede, Thomasius. Som Thomasius havde vakt Forargelse ved at betræde Kathedret i broget Modedragt med

Kaarde (og som hans Hustru paa Grund af sin Luxus i Klædedragt af Pietisten Francke var bleven udelukket fra Kommunionen), saaledes havde han ogsaa forarget ved at sætte sin hele kolossale Lærdom ind paa Forfægtelsen af skandaløse Sandheder. Hans Disputats *De concubinatu* gaar ud paa, at Frilleforholdet aldrig før i de sidste Aarhundreder og kun paa Grund af papistiske Beregninger er bleven belagt med Vanære, og hans *Kirkerets-Lære* indeholder i sit sidste Kapitel om Ægteskabssager lutter Tanker og Paastande, der efter Tidens Opfattelse neppe var mindre stridende mod god Theologi end Højers Paradox. Slige Tanker vakte og udfordrede Tidens Dannede, omtrent som det nutildags vækker og udæsker, naar i et Drama Spørgsmaalet om Muligheden af brødefri Sødskende-Elskov berøres.

Højers Bevisførelse gik ud paa, at den positive Morallov, som med Hensyn til det omskrevne Punkt var givet Jøderne, gjaldt dem alene og ikke strakte sig til Menneskeslægten, Tidens Dannelse derimod udledede det Skammelige ved slige Ægteskaber mellem Nærbeslægtede af den naturlige Afsky, af Blufærdighed, af den Forvirring, som vilde opstaa mellem Pligterne (Ægter En sin Moder, blive de fælles Børn

Faderens Brødre og Moderens Børnebørn). Holberg, hvis sunde Fornuft stod paa den Side, hvorhen hans personlige Uvilje drog ham, rettede paa Latin og pseudonymt som Olaf Pedersen Normand et heftigt Angreb paa Højer. Han beraaber sig paa Grotius og Pufendorf imod ham. Højer tager fejl, hvis han tror, det er Tegn paa Geni at vige fra den almindelige Mening; det er meget ofte netop et Kjendemærke paa Daarskab. Det nytter ikke Højer at efterabe Thomasius, thi en Thomasius bliver han ikke, om han saa blæser sig op, til han brister, lig Fabelens Frø. Han ligner den tapre Don Quichote de la Mancha, Ridder af den bedrøvelige Skikkelse, idet han fører Krig med hele den lærde Verden. Først gik det ud over Lægerne, saa over Historikerne, nu staa vel snart Astronomerne for Tur; om føje Tid udkommer nok et Paradox enten om Solens Indbyggere eller om, at Maanen er gjort af en Ost. Og Holberg ender med at overantvorde ham til Theologerne, med en Appel til den theologiske Agtpaagivenhed, som var ganske overflødig; thi Theologerne faldt øjeblikkelig over Højer, ja fordrede ham forvist fra Landet, saa han maatte tilbyde Tilbagekaldelse og krybe til Korset.

Fra den Tid af nævner Holberg aldrig Højers Navn. Men han glemte ham ikke. Med dyb Bitterhed taler han i sit Levnet om Højers Beskyldning imod ham. Det er Højer, som er ment, hvor han i sin *Dannemarks og Norges Beskrivelse* taler om de tyske Studenter, der ved overfladiske Kundskaber i Historie og Jurisprudens insinuere sig i fornemme Huse og som Hovmestere for adelige Børn protegeres. I sin *Natur- og Folkeret* imødegaar han ham paany (i Afsnittet om Ægteskab). Da Højer senere, uden udtrykkelig at nævne Holbergs Navn, ikke blot roser Falsters Satirer paa hans *Paars'* Bekostning, men beskylder ham for at »forsyne Pøbelen med pøbelagtige, ublue Vers« og tillægger ham Ærgjærrighed, Misundelse, Fordomsfuldhed og Havesyge, svarer Holberg ham i Fortalen til sine *Fire Skiemtedigte* sagtmodigt: »Den gode Mand haver sin Lyst af at gjøre mig vred, indbildende sig, saasom jeg er noget hidsig, at jeg engang skal forløbe mig mod ham; men han skal ikke faae den Glæde.« Ikke desmindre vender han i sine Epistler tilbage til ham, beskylder ham (i Ep. 293) for Charlataneri og udvikler (i Ep. 285) udførlig sit Forhold til ham: N. N. besværer sig over det Had, Holberg saa længe har baaret til ham, og et hadefuldt Sind er visselig en Filosof

uværdigt, men det er ikke heller Had, det er Afsky, som Holberg nærer til den Paagjældende; thi han vil ikke tilføje ham noget Ondt, ønsker ham tvertimod alt Godt, men afskyer ham som han afskyer Forfængelighed, Pral og Hykleri.

Holberg og Højer vare indenfor den samme Generation i et enkelt Punkt Rivaler, desuden uensartede ved Karakter og Nationalitet. Holberg var en ensom Natur, ærgjærrig i den store Stil, uden Tanke paa at ville gjøre Karriere; Højer var en Stræber, der vilde i Vejret, brugte snart sine Evner til at gjøre paafaldende Nytte, snart Skandalen til at gjøre Opsigt, snart Smiger til at indynde sig hos de Store, snart Albuerne til at trænge de Mindre til Side. I Frederik den Fjerdes Tid banede Højer sig Vej ved at slutte sig til hans tidligere Medhustru, daværende Dronning Anna Sophias, Kreds; men den Tone, hvori han omtaler hende og hendes Parti i sit betydeligste historiske Skrift *König Friederich des Vierten glorwürdigstes Leben*, der af ham overraktes den følgende Konge Christian den Sjette, indeholder en sand Fornægtelse af hans Fortid; i denne Bog bærer ogsaa Foredraget og Begivenhedernes Motivering Præget af en Gudfrygtighed, hvoraf der ikke fandtes Spor i Højers tidligere Skrifter, men som nu stemmede for-

træffeligt med Hoftonen og kunde anbefale ham til en Universitetsplads, saa meget mere som den yderst mægtige Hofpræst Bluhme var hans Fætter.

For Holberg har Ungdomsfejden med Højer (som allerede Holberg selv i sit Levnet rigtigt har antydet) den Betydning, at den danner Overgangen til hans Optræden som Komiker. Han var en ung Lærd; han havde syslet med Filosofi, Historie, Retsvæsen, med lutter alvorlige Problemer, og havde begyndt deres Behandling i en upedantisk, men rent alvorlig Stil. Saa vækker Højers Plagiatbeskyldning ham; ved den kommer han for første Gang til at anslaa den polemisk-satiriske Stræng. Han opdager, at han har Braad, og han optræder til sit Forsvar som en satirisk Stridsmand i Prosa. Der er vaagnet noget Spotsk og Krigerisk i ham, som vel fra den tidligste Tid af fandtes i hans Naturel, men som endnu ikke var kommet frem Sort paa Hvidt; Fejdeskrifterne mod Højer svare i hans Liv til, hvad *English bards and Scotch reviewers* et Aarhundrede senere er i Byrons, og, som saa hyppigt hos Satirikere med et drøjt grovt Vid, er der ogsaa her mere Grovhed end Vittighed i de allerførste Udbrud. Men samtidigt med, at han for første Gang udtrykker sig satirisk paa

Prent, optræder han for første Gang i opdigtede Personers Navn, og vi se den dramatiske Evne spire samtidigt med, at den satiriske bryder frem.

Hans første Skrift havde aabnet ham Adgang til Universitetet. Han blev i Januar 1714 (altsaa ikke 30 Aar gammel) ansat som extraordinær Professor uden Lønning. Strax derefter rejste han for et Stipendium af 100 Daler aarlig til Udlandet, og da han to Aar efter kom hjem, levede han et Par Aar i stor Nød; han søgte og fik tarvelige Understøttelser, der vare bestemte for fattige Studerende, saaledes i Februar 1717 en Hjælp af 43 Daler af Borchs Kollegiums Kassebeholdning; i December samme Aar maatte han endog modtage 20 Daler af Trinitatis Kirkes Fattigespenge.

Kun en Uge efter var han imidlertid saa heldig at komme ud af Næringssorgen, idet han (18. December 1717) blev udnævnt til virkelig Professor, rigtignok foreløbig i Metafysiken, den Videnskab, han i lige Grad afskyede og ringeagtede som unyttigt Grubleri over Gjenstande, hvorom Intet kunde vides. Men det var Lærestolen i Metafysik, som var ledig, og han havde kun Valget mellem Sult og Metafysik.

Holbergs Ord om den Sorg, Metafysikens Venner følte ved hans Ansættelse, om den pligtskyldige Lovtale, han holdt over denne Viden-

skab, hvilken af dens Forfægtere blev kaldt dens Ligtale, ere bekjendte og tidtnok anførte. Men lad os stille os Situationen levende for Øje. Holberg er hurtigt kommet under Vejr med Manglerne ved Datidens og muligt alle Tiders Universitetsforedrag. Tidligt har uden Tvivl den Overbevisning dannet sig hos ham, som han i *Moralske Tanker* udtrykker i de Ord, at »de daglige *Lectiones publicæ* er til liden eller ingen Nytte, efterdi nogle faa Personer frequentere de samme, heller af Curiositet og for at gjøre sig kiendt af Lærerne, end for at undervises«. Endnu tidligere har han rimeligvis næret den Anskuelse, som han udtaler i *Heltes Historier*, at en Sokratisk Samtale vilde være langt at foretrække for de paabudne akademiske Disputationer, hvilke han endog i et senere Skrift henviser til Abekattenes Land. Og det er visselig udenfor al Tvivl, at hans Foragt for Metafysiken var endnu langt mere levende i disse unge Aar, da han selv var hed og heftigt bevæget af den ny Tids Dannelse, end da han som halvgammel Mand i *Niels Klim* lod Beboerne af hans Idealstat, Potu, udtrykkeligt behandle Metafysikerne (og overhovedet alle Dyrkere af Videnskaben om det Overjordiske) med Aareladning og derefter lod dem hensætte i Hospitaler og Forbed-

ringshuse. Han har kunnet sige til Eleverne, som Mefistofeles hos Goethe siger det henimod Aarhundredets Slutning:

. . . vor allen andern Sachen
Müsst Ihr Euch an die Metaphysik machen!
Da seht, dass Ihr tiefsinnig fasst
Wass in des Menschen Hirn nicht passt.
Für was drein geht, und nicht drein geht
Ein prächtig Wort zu Diensten steht.

Der staar han da altsaa med sin Afsky for Forelæsninger og Disputationer i Almindelighed og for Metafysik i Særdeleshed, holdende Foredrag og ledende Disputere-Øvelser paa Latin over Metafysiken, overværende Debat om saa barbarisk spidsfindige Spørgsmaal som *De differentia inter accidens prædicabile & prædicamentale* eller *De tribus durationibus & ubietatibus in uno infinitatis puncto* (virkelige Disputatser fra lidt tidligere Tid 1705 og 1708), selv drøftende Sjælens Natur, Englenes Egenskaber, Guddommens Væsen baade i og for sig og i Forhold til Djævlen. Han maa vise, hvorledes den guddommelige og menneskelige Natur i Kristus indgaa en *Personalunion* og forklare, hvorledes selv Djævelen, da alt Væsen er godt, maa betragtes som væsenligt god. (Rudimenta Metaphysicæ. Havniæ 1710.)

Djævlen var jo i hin Tids Danmark endnu en Virkelighed i Videnskaben foruden at være

en Aktualitet i det daglige Liv. Endnu i Aaret 1700 var den berømte Bekæmper af Hexeprocesserne, Hollænderen Balthasar Bekker i Anledning af sine Angreb paa den berygtede og skrækkelige Retssag om Kjøge Huskors i den nye Udgave af Bogen om samme Sag bleven kaldt »Helvedis Afskum« og hans Skrift mod Huskorset »atheistiske Griller og Phantasier«. Holberg fortæller selv, at han paa Universitetet fandt en Forskrivning, i hvilken en ung Student afstod Fanden sin Sjæl mod en Sum af 100,000 Rigsdaler aarligt. Han indvilligede i at dysse Sagen ned, der kunde være bleven farlig nok, men som senere i Erindringen kun aflokker ham den skjemtsomme Bemærkning, at Fanden rimeligvis dengang ikke har været »*par Cassa*«, siden han ikke tog mod Obligationen (Ep. 92). Endnu flere Aar senere, i 1720, blev i en lignende Anledning holdt Bøn fra alle Prædikestole i Kjøbenhavn, og atter to Aar efter blev en saadan Forskrivning højtidelig brændt af Profossen paa Gaden udenfor Garnisons Kirke.

Hver anden Dag holder Holberg af egen Drift, »især for at lokke den fornemme Ungdom (Juventutem Patriciam) til Forelæsningerne«, som det hedder i Lektionsprogrammet, Foredrag om det gamle Grækenlands og Roms Historie, men

hver anden Dag maa han bide i Metafysikens sure Æble. Og medens der nu i Holbergs Høresal drøftes den rene Metafysik, disputeres ved Siden af i de filosofiske og filologiske Auditorier snart om en Glose, snart om en Partikel, snart om Æmner saa specielle som »Den rhodiske Kolos« eller »Kong Darius's seglbesatte Vogne«, snart om arkæologiske og ethnografiske Enkeltheder, behandlede i aandløs Isolerthed, som Spørgsmaalene om Grækernes Sandaler eller Romernes Ringe og Halsbaand, eller Problemerne, hvor Homer blev født, og hvorledes Aristoteles døde. Og henne paa Borchs Kollegium afholdes fire Disputationer efter hinanden over et Thema som »Kristi Tornekrone«, og fire andre over Æmnet »Merkurs Heroldstav«. (Wielandske Lærde Tidender.)

Den hele Skolastik havde en bred theologisk Grundvold: Verdenshistorien var i Kraft af Daniels Spaadom om de fire Dyr inddelt i fire Monarkiers Historie, saa den hele nyere Historie blev en Fortsættelse af Romerrigets; Sprogvidenskaben udledede Sprogenes Forskjellighed fra den bibelske Taarnbygning og gik ud fra, at »det Adamitiske eller Hebraiske« var det fælles Stamsprog; det var et omtvistet Punkt, om Adam eller hans nærmeste Efterkommere havde opfundet Bogstav-

skriften, men om at Musikens Historie begyndte med Jubal var der ingen Uenighed. (Skavlan: Holberg som Komedieforfatter).

Der staar han da, den stakkels Professor i Metafysik imod sin Vilje, og docerer for at tjene Livets Ophold Ting, hvorpaa han ikke tror, og hvorved han Intet kan tænke, medens foran ham nogle faa sortkjolede Studiosi skrive Visdommen ned og lære den udenad, og medens i Høresalene rundt om det lærde Corps med hellig Alvorlighed forfægter, demonstrerer, slutter og beviser det rene Intet.

Er Situationen ikke ironisk, mefistofelisk eller tragikomisk?

Er det et Under, om Ironien nu bliver Grundstemningen i denne Sjæl, et Under, om Smilet, det tilbagetrængte Smil, vil frem og lejre sig om disse Læber, eller er det ikke fuldt naturligt, at den nye Professor faar et eget Syn paa dette Lærdomstempel, det Land, hvori det er et aandeligt Midtpunkt, og denne hele Verden.

Den er komisk, er den, denne Verden, det ser han nu.

Da han var ung og videbegjærlig og eventyrlysten og frihedselskende som en Yngling er det, da var Verden saa *stor*. Der var uendeligt at se og at lære; det gjaldt at komme rundt.

Og lille, tynd og spinkel som han var, smuttede han ud, kom igjennem overalt og helskindet hjem.

Da han saa var kommen tilbage og skulde til at fortjene sit Brød, men intet Livsophold fandt; da han med alvorlig og samvittighedsfuld Flid havde udført sine første Arbejder, og det første Angreb rettedes paa ham, da lærte han, at Verden var *trang*, at det var de fleste ligegyldigt, om han naaede frem eller gik tilgrunde, men at der var Andre, som vilde fortrænge ham fra hans Plads, berøve ham Agtelse og Fremtid, og han griber til Polemik og Satire som Forsvarsvaaben.

Men næsten samtidigt, netop som han er kommen i Havn, er bleven et Medlem af denne Universitas, et lille Led i noget Stort og Fornemt, Embedsmand, neddykket i en Atmosfære af Pedanteri, Lærer i det Meningsløse for de Tanketomme, opdager han, at denne Verden er *komisk*. Han ser den for første Gang under det Latterliges Synsvinkel.

Først og fremmest ser han den Verden, i hvilken han virker, saaledes. Om Formiddagen maa han paa Embedsvegne med højtidelige Miner overvære en Disputation mellem Studenter og Magistre. Men neppe hjemkommen hævner han sig ved at gribe et Blad Papir og lette sit Hjærte. Kunde vi se ham over Skuldren, vilde vi læse:

Man saae den hele Sal af Syllogismer bæve;
Nu saae man udstrakt Haand, nu saae man knyttet Næve:
Den salte Svede af de lærde Pander rand,
Sær strømmeviis paa en bedaget gammel Mand,
Som paa Cathedra stoed. Man Græsk-Latinske Pile
Med Iver mod ham skiød.

Det Spørgsmaal, der uddebatteres, er om Venus i den trojanske Krig blev saaret i den højre Haand, i venstre Arm eller i Laaret. Og vi læse videre om den Overraskelse som Gudinden Avind selv maatte føle ved at se en gammel skaldet Mand

Med sliig Haardnakkenhed sin Mening at forfægte,
At stride for en Ting, som var ey værd en Hægte.

Det er et Blad af første Bog af *Peder Paars*.

Holberg var neppe ene om at se Universitetets Tilstand som den var; men indenfor det selv holdt man tæt sammen: Professorerne havde i en 20 til 30 Aars Tid været indbyrdes besvogrede og fordelte i Regelen de akademiske Stipendier mellem deres egne Børn. Alt dette fik endda være, som det var; Hovedaarsagen til Universitetets Slethed var dog den, som en af de Mænd, der besad Tidens Hofdannelse og Verdensdannelse, Christian a Møinichen i Aaret 1725 i en Indberetning til Dronning Anna Sophie, betegner med de følgende kraftige Ord: »Men

dette, som *Publicum* lider under, og gjør voris *Academie* hos fremmede og andre Stæders *Academier*, der sandelig iche med half saa gode *beneficia* ere forsiuvnede som dette, forachtit og for voris Ungdom unyttig er dette: Voris Herrer *Professores* beflitter dem intet paa at lære Ungdommen det som disse tiders fornødne Videnskaber udfordrer, men bliver ved det Gamle og dem for over 100de Aar siden forreskrevne *Methode*, som da var got, men siden Videnskaber og Menniskerne self tiid efter anden meere og meere rafineris, bør Lærerne og dertil anføre Ungdommen, om de ellers skal *passere* for Mennisker og begaa sig iblant andre Mennisker; som for Exempel om een *Militaire Person* nu skulle anføris effter dend Maade, som i Keiser *Carls* tider var brugelig, hvor lidet vilde det nytte ham? her læsis aldrig paa voris *Academie* nogit, som kand opvæche Gemytterne til een ærekiær *Ambition* eller *industrie*, de hører aldrig et ord nævne om Tidernis eller Fædrenelandets *historier*, ingen *Politica* eller *Moralia* bliver her nogensinde *tracterit* men endeel Skolemester Gloser og sandelig det, børn burde vide førend de komme af Skolerne, er det Eneste her handlis af nogle faa, som læser«. (Danske Samlinger III).

Dog for Holberg med hans vide Blik er det gaaet op, at dette Universitets golde, stagnerede Liv kun er et Billede i det Mindre af det hele Liv, som føres i Danmark. Som det er fat med denne Højskoles Videnskabelighed, saaledes er det fat med hele Folkets Dannelse. Hvad betyder al denne Lærdom for Folket, der i Sygdomstilfælde tyer til Signekjærlinger, i Retstrætter tyer til Lovtrækkere og som oplyses af overtroiske Præster, plyndres af Fogder og faar sin Poesi og Musik gjennem Degne?

Hvilken Skolegang, hvor Barnet, endnu før Ammen ret har faaet Afsked, overgives til en Skolemester, der garver dets fine Hud med Ris og Ferle, mens han pløjer og harver dets Hjærne for at udsaa Gloser i Skæppevis! Hvilken Rettergang, hvor den Bestikkelse, Dommeren selv er for klog til at modtage, i al Mag indkasseres af hans Frue! Hvilken Kirkegang den, hvor Manden søger Kirken baade til Froprædiken, Højmesse og Aftensang, stadigt bedende om Forladelse for de samme Synder, han mellem hver Gudstjeneste begaar paany! Hvilket Land overhovedet, hvor man har slaaet sig til Ro ved lutter forældede Skikke, Sæder, Meninger og Begreber, som man uden Hovedbrud holder sig til, og i Kraft af

hvilke man møder alt Nyt og Usædvanligt med Uvilje!

Jeg fød i Norge er, er Paarses Lands-Mand ey.

Lysten til at ridikulisere Omgivelserne voxer ham over Hovedet.

Han var bleven henved 35 Aar gammel og havde aldrig skrevet Vers, ja han gabede over Digte. Han havde dyrket den latinske Poesi som et nødvendigt Onde, for Sprogets Skyld, for at lære Latin, som syge Folk tage Mixtur, fordi Lægen siger, det er sundt. Nu, da han søger sig en satirisk Form og da poetiske Satirer netop er paa Moden, da han ogsaa selv har Juvenal og Boileau til daglig Læsning, begynder han med til Penneprøve — efter Juvenals blodige sjette Satire som Forbillede — at skrive sin uskyldige og lidt tamme Advarsel til en Olding mod at gifte sig, og giver sig derefter dristigt i Lag med et stort komisk Digt i episk Heltestil.

For ikke at faa de Samtidige paa Halsen skyder han Tiden over hundrede Aar tilbage og indskrænker Handlingens Skueplads til den mindste, ringest befolkede danske Ø, han kan finde.

Men dette Anholt, det er det Rhodus, hvorpaa han kan danse; det er Danmark, set gjennem Spottens omvendte Kikkert.

Vistnok fik Digtet Form af en Parodi paa de episke Heltedigte; det var en Genre, Tiden yndede, og som med Rette for stedse er forladt, eftersom den søger det Komiske ikke i Karaktererne og Situationerne, men i deres Forhold til noget Fremmed, Uvedkommende, der bringes til, det episke Maskineri i græske og romerske Epopeer; vistnok har det moret Holberg at sætte den filologiske Dannelse i Raseri ved at drive Gjæk med dens Klenodier Homer og Virgil — i Samtiden var jo den over Aarhundreder sig strækkende Strid om den antike eller den moderne Kulturs større Værd brudt ud mellem Perrault og Boileau som *Querelle des anciens et des modernes,* og der kan ingen Tvivl være om, at han i sit stille Sind sympathiserede med den moderne Kundskabs Talsmænd.

Dog Hovedsagen er ikke dette parodierende Forhold til en fremmed Kultur, men Satiren over det hjemlige Civilisationstrin.

Det ramte i vide Kredse, naar det om Anholt hedder:

Vor Troe er reen og puur, som den var paa de Tider,
Kong Dan ved Roret sad; vor gode Fogd ey lider,
At noget Svermerie paa Øen Fremgang faaer.
— — — — — — — — — —
Hans Forsæt ikkun er, den gamle, rene Troe
At holde udi Hævd, at man i Fred og Roe

Kan leve paa vor Øe. Han af *Antiquiteter*
En Elsker er; han kand ey lide nye Propheter.

Og til Stilstanden paa Anholt svarer Brutaliteten sammesteds. Kun er der det at mærke, at det var ikke blot paa Anholts Kyster, der var Strandret; nej, langs hele Vesterhavets Kyst, hvor Beboerne i gamle Dage havde myrdet de Strandende, ja om Nætterne lokket dem i Land med Blus for at dræbe dem og nyde Vraget uhindret, der plyndrede man dem nu. Derfor har det en ikke ringe Rækkevidde, naar det hos Holberg med overgiven Haan slaas fast, at i det Punkt ere alle Anholtboerne ens, som naar det om de tre Mænd, der med Vold havde røvet Alt fra en Skibbrudden og givet ham dybe Knivstik i Ansigtet og over hele Kroppen, hedder at de Aaret forud dømtes til

At være Tremarks-Mænd, dog skulde Dommen være
Dem ey til *Præjuditz* paa gode Navn og Ære,
Men hver at agtes for saa god og ærlig Mand
Som andre Bønder, der besidde dette Land.

Men Holberg føler det godt og siger det rent ud, at det er Øvrighedens Skyld, naar Menigmand er sunket saa dybt. Af den burleske Skjemt dukker pludselig Alvoren op, hvor Paars paa maadelige Vers, men med ikke ringe Eftertryk siger:

Hvor andres Skade og Ulykke eftertragtes,
Der troer jeg, Lov og Ret kun meget ringe agtes,
Hvor Foged, Præst og Degn kuns eget Gavn anseer,
Der hos gemene Mand kand ikke ventes meer.

Dog det Alvorlige glider strax paany over i det Burleske. I dette sit første komiske Værk har Holberg en Dristighed, som han, klog af Erfaring, aldrig senere fandt igjen, den at angribe Gejstligheden. Præsten paa Anholt er en Mand, som kan mere end sit Fadervor. Han forstaar at klemme Offer og Begravelsespenge af sine Bønder og er ikke altfor samvittighedsfuld i de Midler, han anvender; han bruger deres Spøgelsefrygt, som han ikke deler, til at vække en indbringende Gudsfrygt hos dem. Naar Helhesten besøger dem, Dødninger knibe dem, Marren rider dem, saa er Aarsagen den, at de have aflagt deres Sjælesørger altfor knapt.

Da han en Dag erfarer, at Christen Holck har havt den Frækhed at tilrane sig sex Tønder Corinther fra et Skib, der ladet med Corinther, drev iland, siger han, for paa én Gang at hævde sit Ry for at kunne udfinde det Dulgte og samtidigt forfærde Ransmanden, i sin Prædiken disse Ord:

Det gik ey før saa til i gammel Tiid og Dage,
At man fra Præst og Fogd, hvad tilkom, torde tage.

I de Corinthiers det siette det jo staaer. —
Den gode Christen Holck stod som et slagtet Faar.

Til denne Satire over Prædikenerne slutter sig det endnu langt dristigere og lystigere Sted, hvor Kokken skal henrettes for sin slette Færd under Paarses Kamp mod Strandrøverne, men der ikke findes Nogen, som kan forberede ham til Døden, og saa en halvstuderet Person blandt Røverne tilbyder at berette ham. Skjemten er her saa kaad, at man, dersom der var bleven passet mindre godt paa, havde kunnet overse Satiren, den dækker:

Omsider gav sig an en halv studeret Røver,
Han sagde: Synder! hør, du dig ey meer bedrøver.
Jeg for vor Præst Hr. Niels har præket meget tidt;
Det falder mig heel let, jeg agter det kun lidt.

Med Spotten over det gejstlige Væsen staar Spotten over det retslige Uvæsen i nær Forbindelse. Er det ikke en fortræffelig Satire over det Forsvar, man i hine Tider (og senere) undte den Anklagede, naar han i Digtet først bliver dømt, saa faar Tilladelse til at sige hvad han kan til sin Redning:

Til hannem Peder Paars, vor President, sig vendte,
Og sagde overlydt: Niels Hanssen, fordum Kok!
Man her besluttet har, dit Hoved paa en Blok
At hugge af. Dog maa du dig først frit forsvare:
Vi ingen nægte sligt, som er i saadan Fare.

Paa mange Steder er Overgivenheden nu vel saa ung og vild, at Satiren drukner i den. Saaledes, naar de Indfødte paa Anholt med Kjenderblikke iagttage den forsøgte Henrettelse af Kokken og da de have Færdigheden i at nedhugge Skibbrudne, udlee Paarses Profos som en Fusker. Eller naar det hedder sig, at den tidligere Præst vel tog fire Mark for Barnedaab, hvad der var to Mark over Taxten, men forsaavidt var i sin Ret, som han næsten regelmæssig gik glip af sine Begravelsespenge:

To Mark mig tilladt er for Børne-Daab at tage,
To for Begravelse. Nu kommer faa af dage
Paa sotte seng; thi de fast alle bliver hengt,
Derfore jeg min Ret kand tage ufortenkt.

Eller naar Maaden, paa hvilken Fogden som Rettens Haandhæver tager sin Fordel i Agt, beskrives med disse Ord:

Han fra forfulgte Folk kun Penge tog, ey Ære,
De kand sig, sagde han, med Gud og Æren nære.

Men man kan aldrig tro Freden. Thi selv paa de Steder, hvor Digteren fjærner sig stærkest fra det Sandsynlige, ja fra Virkeligheden, fremkomme — midt i en Situation, der kun har Mening som parodisk, og lagte i Munden paa en Mand, hvis Væsen blot er Latterlighed —

Ytringer saa skjærende, at man ved deres Ironi næsten mindes Swift. Saaledes hvor Peer Paars har opstillet sit Mandskab i Slagorden og Peer Skriver som Høvedsmand holder Tale til Folkene paa højre Fløj for at indgyde dem Mod til at trodse Slagets Farer. Hans Ord sprænge Skedevand ikke blot paa Øvrigheden, men i Ansigtet paa selve Landets Regering:

I usle Vornede! Hvad Nytte eller Gavn,
Hvad Fordeel er for jer, at I paa Eders Stavn
Af Sult og Armod døer? Nu kand I med stor Ære
Opoffre eders Liv. I drives jo som Mære.
Til Arbeyd af jer Fogd, jer Herskab og jer Præst;
Ey nogen Dag er fri, ey Søndag eller Fest,
Og om I skulle døe i denne Kriig og Feyde
Jer Tilstand ikke meer jer nogen skal bebreyde.
I dog ved Døden kun kand Fængslet blive qvit.
Her ingen Rifogd er, jeg taler derfor frit.

Det nyttede derfor ikke Holberg det Mindste, at han formelt havde lagt Handlingen tilbage til tre Aar før Kalmarkrigen. I den det Rostgaardske Klageskrift af Gram vedføjede Analyse ere alle de ufrivillige Anakronismer omhyggeligt fremdragne og sammenstillede: At der tales om Eugenius, om Kjøge Huskors, om Vingaards Curtius-Oversættelse; at Embedsmændene føre Titler som Præsident, Auditeur, Adjutant; at Gjenstande som Pudehynder, Kalemankes-Veste,

Røgtobak, Lanter-Spil fremstilles som brugte og kjendte af Menigmand, hvad Altsammen røber en langt senere Tidsalder.

Holbergs Holdning overfor det filologiske Pindehuggeri blev godt forstaaet og er i Anklagen opfattet og fremstilt, som havde han vendt sine slette Vaaben mod Dannelsen. Klagen fremhæver »Hans onde *intention* med *literatura*, og aabenbare forsæt at vilde have *ridiculeret* og udryddet af Skolerne de bedste gamle Skribenter i det *latinske* og Grædske Sprog (hvori hand selv viser sig meget uerfaren) særdeles *Homerum* og *Virgilium*, hvilke sandeligen ikke (disværre!) tygges nu om Dage saa længe paa i Skolen som skee burde — som dog *Auctor* klager«. Løjerne med Universitetsdisputationerne betegnes som formastelig Haan over de »høylovligste« Kongers akademiske Fundatser, ja give Anledning til dette personlige Udfald: »Vist nok maa hand selv være en meget slet og ælendig Karl i det slags, som han beteer sig saa overmaade vred paa«.

Dog hvad der især havde opbragt Tidens Lærde, det var at Holberg syntes dem at ophidse Menigmand mod Dannelsen. Derfor hedder det i Klagen:

»Det som meget *satyrice* fortælles om en Disputatz og paafølgende liderlige og urimelige Slagsmaal paa *Universitetet* (saadant der knap skal gives noget Exempel eller lighed til i Christenheden; thi aldrig er nogenstæds sligt passeret) kand af Bispens Skæg [de protestantiske Biskopper for Sjælland bare Skæg indtil 1710] bevises ikke at henhøre til andet *Universitet* end det kiøbenhavnske; og om Auctor med slig en skammelig Historie ikke søger at vil give den gemene Mand en ham selv behagelig *idée* om vores *Universitet* og lærde Sager, maae enhver dømme; Gemene Mand, som veed lidet af sligt, og burde snarere styrkes i gode og *avantageuse* tanker *de re literaria*, end som med saa skammelige og allerusandfærdigste Digt forføres, faaer her nok til deres *curiosité*«. (Chr. Bruun: Peder Paars).

Peder Paars ligger for os som den første Frugt af Holbergs digteriske Evne, sildigt moden og saftrig.

Og Ordet Frugt, dette Billed, der saa ofte anvendes urigtigt om Aandens Frembringelser, passer netop paa dette Værk; thi Frugten er jo ikke blot Resultat, ikke blot noget Færdigt, der afslutter en Udvikling, men den indeholder Kjærnehuset med talrige nye Væxter i Spiren. Saaledes indeholder *Paars*, denne første Frem-

bringelse af et komisk Geni, Spirerne til en hel Række af de Værker, der fulgte.

Det har med Rette vakt Forbauselse, at Holberg i kun tre knappe Aar, fra Begyndelsen af 1722 til Slutningen af 1724 har forfattet alle de nogle og tyve Skuespil, der have baaret og ville bære hans Navn til Efterverdenen; det er en Produktivitet — mindst syv Komedier om Aaret — der er enestaaende i nordisk Literatur, dobbelt mærkelig hos en Mand, der skriver mellem sit 37te og sit 40de Aar. Man nærmer sig til Forstaaelsen af denne Kjendsgjerning, naar man ser, hvorledes de Skikkelser, Situationer, Repliker, der snart i Komedierne skulde fremtræde lyslevende for Samtidens Øjne, ligge sammentrængte her i bugnende Fylde, paa Nippet til at sprænge det episke Hylster, i hvilket de ere svøbte.

Det er her næsten Alt, lige fra Indfald og Vendinger (som »der höllische Gott Plutarchus« eller »Han døde, det er sandt, men Febren ham forlod«) indtil Grundrids til Karaktertyper. Fattes end Henriksskikkelsen, saa findes dog allerede det første Udkast til Pernillefiguren i den drøje Marthe, om hvem det hedder:

I Underfundighed hun havde ey sin Lige,
Hun deri eftergav ey nogen Fruer-Pige; .....

Sliig vittig Kokke-Tøs man ey skal kunde faae,
Om man fra Anholts Land til Lessøe vilde gaae.

og om hvem det siges, nøjagtigt som senere om Pernille, at havde hun studeret, vilde hun have drevet det videre end nogen Mand.

Mest overraskende er det dog at møde ikke blot slige abstrakte Udkast, men hist og her en Haandfuld Vers, fra hvilke saa en, saa en anden af Komediernes mest bekjendte Personligheder synes at rejse sit Hoved.

Hvor Talen er om dem, der have fundet Paarses Slagorden mangelfuld, hedder det:

Men hvilken General vel findes i et Land,
Fra slige Domme som befriet være kand?
Hvad er vel meer gemeent, end Pøblen høre raabe:
O hvilken General! o hvilken ussel Taabe!
O havde han sin Sag lidt bedre haft i Agt,
Han havde kundet slaae den heele store Magt! —
Saa tale hører man hver Dag en Skrædder, Skinder,
En Snidker, Timmermand, en Maler, Børstenbinder.
Eugenius kand selv ey holde noget Slag,
En Fisker-Kierling jo paa Torvet i den Hag
Tør sige offentlig, han sig forløbet haver.
Det er fast ingen Snak, mig mere Hjertet gnaver.

Og hvor Fogdens Krigskunst kritiseres, er samme Klagemaal udtrykt i andre Ord:

Enhver vil Statsmand være
Hver Bonde, Handverksmand en General kan lære ....

Der er fast intet Skrid en General kand giøre
En Handverksmand jo veed det bedre at udføre....
Hos Pøblen derfor man kand kalde Raserie,
At ville dømme om Regiering, Politie.

Det er tydeligt nok, at her ligger hele Æmnet til *Den politiske Kandestøber* som i en Nød. Selve Karakteren er let skizzeret i denne Haandværksmand, der vil lære Generaler at vinde Slag. Men mere endnu: selve Hovedsituationen er udkastet længere hen i Digtet. I Christen Storcks Hus lære vi et formeligt *Collegium politicum* at kjende:

Man hørde selsom Snak: mit Folk var reent af Lave;
Een med en Keyser holdt, en anden med en Pave,
Een vilde slutte Fred, en anden var for Kriig,
Een Fienden med Magt, en anden slog med Sviig.
— — — — — Een Bispen slog af Munster
Een Førsten udaf Cøln, een Greven udaf Mentz,
Nu var man udi Aars, nu Randers, nu Florentz.

Tyske Jochum læser højt af Aviserne: *Man schreibet von Paris* og giver sin bekjendte Oversættelse deraf, da Kollegiet forstyrres af Christen med Krabadsken ganske som i Komedien af Geske.

Eller man læse disse Vers:

Jeg havde denne Nat vel ligget i hans Huus,
Og ikke gaaet hiem i Uveyr, Regn og Sluus,
Hvis til U-lykke ey var kommen Gert Westphaler,
Som om en Glose tit i sexten Timer taler.

Han om sin Reyse nys fra Haderslev til Kiel
Sex Timer vævede, og kom dog kun en Miil.
Jeg slumred, vogned tit, han holdt alt ved at præke,
Saa Præstekonen ham af Stuen maatte trække,
Thi det alt Midnat var. Han agted det ey stort,
I Gaarden prækede indtil den store Port ....
Han er i Herredet vor allerstørste Plage
Og mægtig er med Snak at tage Folk af Dage ....
Han visse Timer har om visse Ting at præke ....
I Morgen Mandag er, hvad Snak da bringes for,
Saa Enden dog ud paa de 7 Churførster gaaer.
Om een kun sige vil, man efter Salt-Mad tørster,
Saa Talen dreyer han dog paa de 7 Churførster.

Her er Gert Westphalers Rolle anlagt, ikke blot i Almindelighed som den evigt snaksomme Barber, men med selve sine Hoved-Anekdoter.

Og man finder her Karakterer, som først findes udførte i Skuespil, der ikke høre til Holbergs ældste Sæt, Per Degns f. Ex.:

Man ellers kand Per Degn til største Ære sige,
At han sit Amt forstaaer, og deri faa har Lige;
Hans For-Mand, som dog vel sig deri kunde snoe,
Naar han kun fik et Lam, da denne faaer en Koe.
Han mesterligen veed paa Psalmer Taxt at sette,
Naar han kun lidet faaer, saa siunger han de slette.
Jeg mindes, at en Mand, hvis ældste Søn var død,
Per Degn paa Klingen gik, og hannem hæftig brød.
Han gav ham kun en Mark; han havde ikke Kræfter
At give meer. Heel vel, du Psalmer faaer derefter,
Han sagde. Bonden da ham svarede: Jeg veed,
At saadant hielper ey min Søn til Salighed.

Peer blev da hæftig vreed, og beed sig udi Tommen.
Der ingen salig er, før han i Grav er kommen....
Da Bonden blev forskrækt, tog op et to Marks-Stykke...
Saa snild var han.

Dette er jo vel langtfra ikke den hele Karakter. Men vi finde forskjellige andre Træk til den spredte rundt om hos andre Personer, som naar det f. Ex. hedder om Peer Rus:

Han havde ogsaa lært en Hob latinske Gloser,
Han vidste paa det Sprog at nævne Buxer, Hoser,
Bryst, Pande, Hage, Kind, Hals, Hoved, Huud og Haar,
Tand, Øye, Næse, Mund, Arm, Hænder, Fødder, Laar....
Grammatica han dog ey havde faaet fat,
Han lod sig nøye med at læse sin Donat.
Sin Credo kunde han som andre sine Lige,
Skiønt han det ey forstod, men det vil intet sige.

Og Per Degn er ikke den eneste Skikkelse af *Erasmus Montanus*, som vi allerede møde her, ogsaa den lærde Student Per Iversen omtales og Hververen Niels Korporal optræder i Funktion.

Er det fremdeles ikke som en første Skizze til en af de mest bekjendte og pudsige Situationer i *Jeppe paa Bjerget*, naar det om Kokken hedder:

Niels faldt paa Jorden ned
Som død, men gandske heel ......
— — — — — — det var dem ikke let
Med Ord og Trudsler at faae Kokken af de Tanker,
Han jo var død. I Mænd! mig intet mere anker,

Han sagde, end at I vil giøre mig Fortred
I andet Liv. I er ey meer min Øvrighed....
I bilder mig ey ind, at jeg nok er i Live,
En Kriigs-Ret har mig dømt; en Kriigs-Ret kand mig give
Alleene Liv igien.

Flygtigt viser sig Profilen af v. Tyboe som Gert Lieutenant.

thi han ey holder Stand
I noget Feldt-Slag, men bag Busken smukt sig skiuler,
Ved første Salve han sig seer om Flugt og Huler.

Tydeligt ses Diderich Menschen-Skræk *en face* i Korporalens Lignelse:

Hans fæle Ansigt og hans martialske Mine,
Hans stolte Gang, hvormed man saae ham ind at trine,
Fast en Achilles selv indjage kunde Skrek.
Ey Attila saae ud i Feldt-Slag mere frek....
Han ryster sin Peruque, man tænker, hvert et Haar
Medusæ Slanger er, som paa hans Axle gaaer.

Meget hyppigt ere endelig Situationer og satiriske Udfald i Komedierne allerede anlagte her. Slagsmaalet mellem Hestedoktoren og den gamle Gunild er en tydelig Parallel til det mellem Barberen og Signekjællingen i *Barselstuen*, Udfaldene mod Projektmagere forberede dem, som over *Niels Klim* gaa over i *Republiquen*, de talrige Scener, hvor en Person holder en anden for en Gjenganger, knæler og beder for sig, indvarsle tilsvarende i *Mascaraden*, *Uden Hoved og*

Hale (hvor gamle Gunild kommer igjen), ja i *Abracadabra*.

Dog interessantest er det maaske, at vi allerede her i Omrids have det Skuespil, som paa en Maade resumerer Holbergs hele Stilling til sin Samtid, *Det lykkelige Skibbrud*. Den Forbitrelse og Miskjendelse, som første Bog af *Peder Paars* havde fremkaldt, vakte en vis pessimistisk Stemning hos Holberg, den Stemning, han lidt senere gav Udtryk i disse Ord: »Som de fleeste Mennesker udi Verden ere enten onde eller uriimelige, saa finde og de fleeste ikke deres Regning ved, at der ere *Satyrici* til i Verden, som male dem af med rette Farve«. Derfor stiger i sidste Bog hans egen ideale Skikkelse som den forfulgte Stadssatyrikus, den senere Philemon, op af Digtet. Der sidder han ved Værtens Bord som »en bleg og mager Mand«, der aldrig drikker sig nogen Rus:

Han sad og smilede af denne drukne Tale
Gav Agt paa al den Snak fra Hovedet til Hale.
Han meget ærbar var, dog kunde man tit see,
At han sig barede med Møye for at lee.

Værten fremhæver hans Værd paa Rosiflengius's Bekostning:

Han kunde skrive som Jens Busk og andre flere
Til Folks Berømmelse og giøre Sort til Hvit
Og derfor Gaver faae. Hans Svoger siger tit:

Min kiære Broder! giør ey flere slige Skrifter,
Skriv heller Folk til Roes.

Hvorfor priser han ikke Gert Lieutenant, der ifjor kom hjem fra den tyske Fejde, hvorfor lovsynger han ikke Mads Degn, der saa gjerne ser sit Navn paa Tryk og hvis Hustru er saa frugtbar, hvorfor gjør han ikke et Vers til Ære for den lærde Skolemester, der aarligt udgiver saa skjønne Bøger? Han kan ikke overvinde sig dertil. Ikke Trusler, ikke Pinebænk vilde kunne bringe ham til at sige andet om den navnkundige Skolemester, end at han er en Generalpedant. Ja

Om en Landsthings-Dom mig tvang at sige andet,
Jeg skulde heller mig begive ud af Landet,
Ja viske i et Hul, som Midæ Hof-Balbeer:
Skolmester er Pedant, jeg tør ey sige meer.

Paars spørger naivt, hvad Løn Den vel nyder, der har denne vanskelige Bestilling; der maa jo dog falde en Hoben for at skrive om og gaa meget af al Slags i Svang der i Staden.

Ham svarte Værten da: Hans visse Løn er liden;
Men han lidt Extra faaer om Aaret undertiden:
I Fior han i mit Huus en banked Trøye fik,
Det andet Aar det og ey bedre med ham gik.
Af een og anden han maa udstaae mange Plager;
Men Øvrigheden ham dog tit i Forsvar tager.
For nogle Maaneder han slet medhandlet blev,
Et hesligt Skandskrift da en anden mod ham skrev;

Man siger, at der nok et andet er i Gierde.
Men slige Skrifter kun er plumpe og u-lærde;
Thi Folk, som skiønsom er, ret elsker samme Mand
Og holder, at han er fornøden i vort Land.

Ganske i samme Aand, dog uden den stærke Fremhæven af den tilsigtede eller stiftede Nytte, forsvarer Holberg i sin *Critique* over Peder Paars sig mod de Angreb, hvormed Misundelse og Galdesyge forbitre hans Liv, med Paaberaabelse af den uimodstaaelige digteriske Drift. Han véd ret vel, at han ikke kan undgaa Fortræd af hvad han skriver, men han kan ikke ændre det:

min *Musa* er for kaad,
Den i Bevægelse tidt sætter saa mit Blod,
At jeg ey sove kand, før jeg i Pennen fører
Alt Galskab, Giekkerie, alt hvad jeg seer og hører.
Ved mindst Leylighed min *Musa* siger: Skriv,
Her er *Materie*, gak hen, Afrisning giv!
Jeg ofte siger ney med en Catonisk Mine;
Det hielper ey, thi jeg omdrives som *Machine*.
Jeg *disputerer* tidt, jeg bander, og seer suur;
Den leer, og siger: du ey ændrer din Natur.

I dette Digt kommer tilmed en finere Følsomhed end man ellers er vant til at møde hos Holberg, en virkelig poetisk Vemod frem i denne melankolske Slutningsvending:

Maaskee, i Graven naar forraadnet er hans Krop,
Maaskee, naar ved hans Død all Avind holder op,

Man slaaer paa anden Streng, i anden Tone spiller,
Men seer med Øyne det, man nu ey seer med Briller.
Lad være, Lærdom ey er skiulet derudi,
Lad være, at det er kun simpel *Phantasie:*
Et kunstigt Arbeyd, skiønt det er af ingen Nytte,
Med lærde Skrifter dog en Kiender ey vil bytte.
— — — — — — — — — — — — — —
Een skaffer Landet Ret, en anden skaffer Ære,
Een sig af Lærdom, een af Geist sig viiser rig,
Een klog, skarpsindig er; een er guddommelig.

Det vilde imidlertid være urigtigt at lægge stærk Vægt paa denne vemodige Tone og dette Udbrud af en berettiget Selvfølelses Pathos. Philemon-Stemningen er ikke den herskende. Grundstemningen er endnu næsten udelukkende Ungdommens Overgivenhed som Bærer af Mandens Vid. Skjøndt *Paars* paa alle Punkter indleder og forbereder Komedierne, er der den Grundforskjel mellem Synspunkterne i Digtet og i *Den danske Skueplads*, at Holberg her har kjæmpet sig frem til fuld Upartiskhed og retter sine satiriske Hug ligeligt mod den yngre og ældre Slægt, medens han hist endnu samler sin hele aandelige Kraft til Angreb paa den ældre. »Peder Paars« er direkte Satire mod det, som bestaar, og tager intetsomhelst polemisk Hensyn til det, som voxer op. Der er en Ungdom heri, som er højst ualmindelig i Tiden, næsten lige saa ualmindelig som Geniet. Hos den saa

langt ringere begavede samtidige Satiriker Christian Falster findes intet Tilsvarende; hans moralske Gjennemheglinger gaa fra først af ligeligt ud over begge Slægtled.

Der var jo nemlig to Slægtled, som stode haardt mod hinanden: Fædrene med deres gravitetiske Anstand og spidsborgerlige Despoti, med Professorhovmoden, Rangsygen, Overtroen, Fordommene, Skinhelligheden, Forbitrelsen paa alt Nyt — og Sønnerne med deres Modedaarskaber, deres Parisererindringer, deres Forlystelsessyge, deres Studentervigtighed og deres til Skue stillede og for Omslag meget udsatte Vantro.

I de Holbergske Komedier gaar det (som allerede C. W. Smith meget rigtigt har vist) temmelig ligeligt ud over begge Slægtled, om end Sympathien i Regelen er paa de Yngres Side, idet de have en uimodstaaeligt veltalende Talsmand i Henrik, en højst forslagen Beskytterinde i Pernille. Men i »Peder Paars« er Holberg endnu for ung til at føle Kald og Drift til Latterliggjøren af den Generation, der maatte synes hans naturlige Forbundsfælle. Her forekommer ingen Jean de France, ingen Erasmus Montanus, ikke engang en maskeradesøgende Leander. Hele Angrebets Energi er her rettet mod Vedtægtens Brutalitet, mod den i sit Fedt nedsyltede Dumhed,

mod det hæderkronede Pedanteris Vissenhed og Tørhed, mod alt det Smaastadsagtige, som Landets Isolerthed fra Omverdenen havde havt i Følge.

Deraf det Foraarsagtige ved »Peder Paars« trods alt det Stive og Kunstlede, Kjedelige og Gammeldags, som Formen nuomstunder frembyder. Deraf ogsaa den kaade Overgivenhed, hvormed Holberg i disse første Aar stundom sprænger den stive Alexandriner-Form, som i *Gratulations*-Verset til Hans Mikkelsens Ære. Hvor er han ung i disse Quasi-Vers, der spotte den affekterede Pænhed! Det er, som saa man den gladeste Satyr slaa Kolbøtter, naar man læser dette Selvforsvar:

Man roser Flatterie, skiønt sligt en Kokke-Pige,
Skiønt en Skoemager, en Lakey med Gunst at sige,
Og med Permission en Bødker giøre kand,
Ja, reverenter talt, en Kudsk, en Kieldermand.
Hvis Autor spillede paa den Strenge,
Da er jeg vis paa, og jeg torde vedde om hvor høyt det var,
ja mig end lade derpaa henge,
Med beste Skialdre han i Classe var sat,
Da derimod enhver, indtil de Tøse, som selge 3 Snørebaand
for 1 Skilling, har ham dygtig fat.
Saa gik det *Boileau*, saa gik det og *Molière*,
Saa *Juvenalis* jo i sin Tid, Læser kiere!
Saa og *Lucilius*, som gik den samme Vey;
Mon nogen vel gaar fri, siig mig? ach ney! ach ney!

Vi have da nu set, hvorledes Holberg i *Peder Paars* under Skin af at parodiere Virgil hudfletter den hjemlige Kultur, og vi have set, hvorledes den senere Dramatikers Skikkelser løse sig ud fra den episke Baggrund: Bremenfeld og Jeppe, Per Degn og Gert og Tyboe, tilsidst det spøgefulde Selvportræt, hin Stadssatyrikus, der er Udkastet til det idealere Billede i *Det lykkelige Skibbrud*. Der er vel langt fra Czar Peter til Philemon; men store Tugtemestere ere de begge.

I sit Digt *Den Jydske Feyde* har Holberg givet et afskrækkende Billed af Gudinden Pedanteria. Det var, som vi saa, da han for at undgaa Fattigvæsenet indgik sit Fornuft- og Tvangsgiftermaal med hende, at han første Gang følte som Komiker.

Satiren over Universitetet er Udgangspunktet i »Peder Paars«. Det lader sig ikke blot slutte deraf, at Slagsmaalet med Bøgerne under Disputationen i første Bogs tredje Sang som det eneste Sted, der indeholder en direkte Efterligning af Boileau's *Le lutrin*, maa være det først udkastede; thi Holberg begynder stedse med Efterligning; men ogsaa deraf, at Holberg umiddelbart efter at have endt sin Epopee, saa at sige i samme Fart, skriver det Universitets-

program i Anledning af Baccalaureigradens Uddeling, der skulde være udkommet den 7. Juni 1720, men som efter at være forelagt Konsistorium blev undertrykt og erstattet af et andet af Gram, Datidens Madvig.

Det blev undertrykt som daarlig skrevet, men i Virkeligheden, fordi dets Indhold var Ironi, en ironisk Trøst til Universitetet i Anledning af de metafysiske Studiers Forfald. Der havde det Aar kun meldt sig 15 Kandidater til Examen: »Vort Universitet, der aarlig plejer at frembringe saa mange Kandidater, at det kappes med de frugtbareste, er i disse Aar indskrumpet ved en uventet Tørke.« Holberg skildrer Sorgen derover i denne burleske Stil: »Herover raabe Alle, at der bør indstiftes Bededage, see op til Himlen, klynke og klage, ikke faa hyle og jamre, rose de henfarne Dage og bebude Barbariets Tider og den lærde Verdens Undergang . . . . Ikke blot Paladser, men borgerlige Huse, Torve og faste Borge gjenlyde daglig af disse Klager, disse Sukke . . . . Nogle mene jo, at Grader og Værdigheder ere Universitetets Livsaander.« Han forklarer saa, at den Aftagen af Kandidater, som nu iagttages ved den danske Højskole, ikke er ejendommelig for den, men de filosofiske Professorer gjøre overhovedet nu kun

maadelig Lykke. Tidens Strøm er skiftet: »Den Mangel, vi lide under, er ikke os egen, men fælles for vort og andre, *særlig aldrende,* Samfund.« Han vender sig saa til de Unge med den næsten overgivne Vending, at jo færre de er, des mere Ære for dem; thi ligesom Varer, naar der er altfor stor Overflod paa dem, falde i Pris, saaledes o. s. v.

Graden skulde tildeles Kandidaterne af højærværdige og højlærde S. Lintrup — Holbergs gamle, forhadte Rektor. Taleren glemmer ham ikke; han fremhæver, hvad det vil sige, at enhver af Kandidaternes Fortjeneste skal foredrages af denne berømte Mand, »hvem vore Muser erkjende for deres Fosterfader og ved hvis Bortgang fra Universitetet de lide et ubodeligt Tab«. Ja han slutter med Vendingen: »Og er dette Kransen paa dette Aars Kandidaters Lykke, at de faa den mest veltalende Lovpriser.« Intet Under, at Talen blev undertrykt*).

---

*) En ren Misforstaaelse ligger til Grund for det Udfald mod Riegels, som findes hos N. M. Petersen, hvor han omtaler dette Program: »Riegels, der besudler alt, hvad han rører ved, siger, at man for ret at forstaa Holberg, maa erindre, at han dette Aar var Decanus, og naar der kun meldte sig femten til Graden, blev der kun en ringe Sum til Deling.« Riegels vil simpelthen forklare Holbergs Udsagn, at Professorerne ved ikke at gjøre sig Flid med Studenterne vilde handle mod deres egen pekuniære Interesse, saa Skylden ligger hos den forældede Videnskab, ikke hos dem.

Holberg fremstaar oprindeligt i sine Digtninge mindre som Fremstiller end som Angriber. Han havde, da han udgav første Bog af *Peder Paars* ingen klar Plan for Værket som Helhed, og Følgen blev, at det ikke fik nogen virkelig Enhed eller Sammenhæng. Strax i Begyndelsen udslyngede han det Vigtigste af, hvad Spydigt han havde at sige om danske Tilstande. Da Forbitrelsen, som mødte ham, viste sig uventet stor, sakkede hans Interesse af, og kun den Yndest, Digtet ligefuldt fandt hos den store Befolkning, bevægede ham til at fortsætte, skjønt han »altid haver staaet færdig ved mindste Erindring og Nik at afbryde det«. Dog har han »ikke misbrugt Publicums Faveur«, tvertimod. »De fleeste have holdet for, at jeg udi min Continuation haver heller svækket end skiærpet Satiren, hvilket og er sandt.« Han ikke blot svækkede Satiren, men fjerde Bog optages næsten helt af Selvforsvar. Bogen gik i Stykker under hans Hænder, og han holdt op midt i, uden, som han havde lovet, at føre Peder Paars til sin Kjæreste og tilbage.

Det er betegnende, at dette Holbergs første Angreb paa hjemlige Tilstande udmunder i Selvforsvar. Saasnart han forsøgte at bruge Offen-

siven, saa han sig vist tilbage til at værge sig selv.

Han erfarede det paany, da hans Universitetsprogram blev undertrykt. Han gjorde samme Erfaring som Satiredigter. Neppe havde han faaet »Peder Paars« fra Haanden, før han med den Selvtillid, der betegner ham, og med sin stadige Drift til at forsøge sig i alle Genrer, hvori Andre havde udmærket sig, gav sig til at skrive en Række af Satirer. Ogsaa paa dette Omraade tog han fra først af Boileau til Mønster og begyndte med umiddelbar Efterligning. Hans første Satire har ikke blot samme Æmne som Boileau's ottende, men følger denne i Begyndelsen Skridt for Skridt. Boileau havde vist, at Mennesket er værre, frygteligere end Dyrene; Holberg føjer til, at det ovenikjøbet er latterligt. Hurtigt kommer da hans eget Væsen til sin Ret, og vi kjende ham igjen i de dristige Angreb paa Overtro, Pedanteri og Intolerance. Han skriver her mod Overtroen Vers som disse:

End om en *Cicero* nu opstod fra de Døde
Og en *Procession* i Spanien skulde møde
Og saae, at man tilbad et lidet Stykke Brød,
Paa vore vegne han af Blusel jo blev rød . . .
Man gjorde Guder før af graae Steen, Planke, Fiel,
Nu mere kunstig man dem gjør af Hvedemeel.

eller som disse:

Hver Tanker om sig har, en Orm, en ussel Stakkel
Sig bilder ind, at der for hans Skyld skeer Mirakel . . .
For ussel Maddik Gud Naturens Love bryder.
Om Miden paa en Ost af Hovmod vilde troe,
At heele Jord for ham var skabt, man ham beloe . . .
Slig Daarlighed var stor, dog vor ey overgik.

Men tidligt mærkede Holberg, at denne Form for Angrebet hverken laa godt for ham eller ret slog an. Han manede sig selv spøgende til Forsigtighed:

Men *Musa!* gaa et Trin tilbage, styr din Iver
Hvo saadan Bylde rør, den jo forhadet bliver . . .
Brug heller andet Sværd, du kiender jo din Skiebne,
Søg Kirker, Skoler ey imod dig at bevæbne.

Og tydeligt er det, at han ikke blot af sin Erfaring, men af sit hele digteriske Naturel dreves ind paa Fremstilling istedenfor Angreb, dreves til Skuespillet, bort fra Satiren.

Det er imidlertid interessant at se, hvorledes han her paa Tærskelen til sin Optræden som Komediedigter stræber at gjøre sig Rede for sin poetiske Verdensanskuelse. Spørgsmaalet i den første Satire er det, om man bør græde eller lee, naar man betragter Menneskelivet, og Svaret falder ud til, at skjønt Mennesket i Brutalitet og Grusomhed staar under Dyret, og ved sin Overtro, Undertro, Krigsgalskab og Utaalsomhed vel maa

indgyde Rædsel, er, naar Alt kommer til Alt, Latter mere filosofisk end Graad.

Saa skiller da Intet mere uden et Forhæng, der netop vil til at hæve sig, den store Digter fra Skuet af den indre Scene, hans Indbildningskraft ufrivilligt befolker. Snart brister Sløret for Sjælens Øje, snart lyde de lystige, larmende Stemmer paa den aabne Gade; Spidsborgerne brede sig, Narrene boltre sig, Viddet lyser og funkler og spørger, om der endnu er Fornuft, sund Sans, lyst og godt Humør i Landet, og Latteren svarer først fra En, saa fra en Anden, saa med rungende, stigende Latterkor sit befriende, jublende Ja.

Den stille og ensomme, lunt smilende Universitetsprofessor, Geniet, som Ingen kunde gjøre en Pedant af, han ser og hører det Altsammen forud. Der sidder han i sit tarvelige Logis paa Kjøbmagergade »udi Sukkerbagerboden næst op til David Skolemesters Gaard«, men hans Aand stiger og svæver lig en Glente med udbredte Vinger over Staden, over Landet, rede til at slaa ned. Han er en enlig og ingen kvindekjær Mand, men han har sin Muse, og hun sin vingede Hest; ingen Pegasus, som den Filologerne have travlt med; der er ikke Staldrum til nogen Pegasus hos ham. Hans Muses Pegasus

det er Solstraalen, der falder ind gjennem Ruden. Et Spring, og det overgivne Pigebarn sidder til Hest paa Solstraalen, og hendes hvide Gevandt spiller i alle Regnbuens Farver under den lystige Himmelfart. Stig lette Muse! til du rører Aristofanes's skyede Himmel med din Haand, bank paa Elysiums Porte og hils paa Plautus og Molière, og lad dig saa atter synke, til du har den hjemlige Virkeligheds faste Grund under dine Fødder, se dig om overalt, gjennemsku Menneskene med dit kloge, skarpe Blik og nævn saa, kraftig og djærv og usnerpet som du er, Alt med det rette Navn for din Digter!

IV.

pologien for Sangeren Tigellius, Holbergs anden Satire, behandler en Sag, der fra Digterens første Ungdom af beskjæftiger ham, men vedbliver at staa for ham som en Gaade: menneskelige Karakterers Foranderlighed, den Rigdom af Modsætninger og Selvmodsigelser, af hvilken Menneskevæsenet synes at bestaa, hele Folkeslags Svajen mellem Barbari og forkunstlet Kultur, Overtro og Vantro, og de enkelte Personligheders Vexlen mellem Flid og Ladhed, Indesluttethed og Meddelsomhed, Hovmod og Jævnhed. Hvert Øjeblik, hedder det

i Satiren, møder man en Proteus. Sangeren Tigellius, der hos Horats er et Mønster paa Omskiftelighed, er saa lidet en Undtagelse, at var der Vinduer for Hjerterne, vilde man finde lidt Tigelliansk i ethvert Menneske. Og han ender med denne Karakteristik af det menneskelige Væsen:

Naar andre vi belee, vi selv os ikkun laste.
Det store Medium man ingen holde seer,
Thi i hvert Menneske en selsom Chaos er
Af Frygt, Formastelse, Koldsindighed og Iver,
Som vor Machine hen i Precipicer driver.
Af Daarskab, Gravitet, Bravoure, Coujonerie,
Af Vantroe, Overtroe, af Lyst, Misanthropie,
Af Skiødesløshed, af for stor Accuratesse
Af Ladhed, Flygtighed, af Høihed og Bassesse
Af Attraae og Foragt, af Rundhed, Gierrighed
Af Ild og Iis, af Hevn og Medynk, Krig og Fred.

Hvad er da Menneskets Definition? spørger han, og han svarer, idet han i den sidste Linje sammentrænger Digtets Idé:

Det er et Dyr, som man kand ikke definere.

Ingen, der med et levende Indtryk af de Holbergske Komediers bekjendteste Figurer støder paa denne Skildring og den citerede Slutningskarakteristik af Menneskevæsenet, kan undgaa at studse ved hvor lidet Definitionen passer. Hvorledes? Den politiske Kandestøber, Jacob von

Tyboe, Jean de France, Den Stundesløse, den meget talende Barber — det skulde være Væsener, man ikke kan definere. De defineres jo uophørligt af deres Omgivelser; de definere sig selv saa at sige allerede i Navnet. De ere af ét Stykke og ens fra først til sidst.

Ville vi dvæle ved digteriske Skikkelser, der ere rige paa indre Modsigelser, saa søge vi i vor Tanke til Shakespeare og Goethe, til Hamlet eller Faust, men ikke til Holberg og hans Hovedpersoner.

Vi se endog, at naar Holberg udtrykkelig lægger an paa at fremstille en saadan selvmodsigende, omskiftelig og af tilsyneladende uforligelige Egenskaber bestaaende Karakter, som allerede i sit andet Stykke *Den Vægelsindede*, saa mislykkes det ganske for ham. Madamen har vel syv Sind over en Dørtærskel, men man ser, især i det første Udkast, slet ikke, hvad der afstedkommer Forandringerne. Der staar blot »Imidlertid faar hun anden Humør« eller lignende; Bevæggrunden fattes og dermed Baandet, der skulde sammenholde de stridige Egenskaber og Handlinger. Man ser ikke ned i noget Personlighedens Dyb.

Hvis *Den Vægelsindede*, som det let kan tænkes, skjøndt det andet i Rækken, er Holbergs

først anlagte Stykke, saa kunde det se ud, som havde han fra først af forsøgt med sin Aand at omspænde et videre Omraade end det, han egentlig magtede, saa havde opgivet Forsøget og senere i Regelen havde indskrænket sig til simplere Opgaver. Rimeligere er det dog, at han ikke selv har følt det Utilstrækkelige i Karaktertegningen her, men har opfattet Lunefuldheden blot som en urimelig Uro i Stil med Stundesløshed. Uvilkaarligt har han lettet sig sin Opgave ved at simplificere.

Hvad betyder dette? Hvad er Aarsagen dertil?

Aarsagen er hans aandelige Øjes, hans Livssyns Beskaffenhed. Han ser, som man i Europa paa hans Tid saa. Hans Blik paa Menneskene og hans Menneskefremstilling er betinget af Tidsalderens herskende Aandsform, Klassicismen.

Den klassiske Aandsretning er den, som begynder, da ved Renaissancens Ophør de vældige Temperamenters Tid er forbi, og som slutter, da omkring det nittende Aarhundredes Begyndelse Troen paa det Ubevidstes Magt i Modsætning til den ræsonnerende Tænkens Betydning vender tilbage. Den klassiske Aand er en Forstand, der tror paa den personlige Fornuft; den personlige Fornuft styrer Verdensaltet som Gud og beher-

sker i Menneskeverdenen Lidenskaberne som Dyd. I Videnskaben er den den literære Kulturs, i Kunst og Poesi Smagens, Politurens Herredømme. Den opfatter hvad der ligger umiddelbart bag den som Barbariets, det Ubehøvledes Tidsalder, og samtidigt med at den prædiker Fornuft for Menneskene vil den give Sproget Glans. Derfor siger Holberg:

Jeg skriver eene ey for at moralisere
For Folk ey ene, men for Sproget at polere.

Forud for denne Aandsform gaar i de store Hovedlande den Tid, der faar sit Præg ved de sprudlende Naturgenier, ved Mænd som Boccacio, Rabelais, Luther og Shakespeare; dens egne store Navne er Molière, Boileau og Racine, Pope og Addison; den kulminerer i Frankrig med Voltaire, i Tyskland med Lessing. Den opstaar, da hos de herskende Nationer i Kraft af den stegne Kultur den digteriske Indbildningskraft søger sin Styrke, sin Støtte, sin Begrænsning, sine Idealer i det inderligste Forbund med en lys, klar, verdensdannet Forstand; den udaander, da Herder og Goethe i Tyskland, Chateaubriand i Frankrig, Burns og Wordsworth i England, Ewald og Oehlenschläger i Danmark indvarsle en ny Tid.

Som almindelig Regel gjælder det, at Menneskeaanden, stillet Ansigt til Ansigt med Naturen og Menneskene, har en dobbelt Virksomhed at udføre, først den at modtage saa rigt og alsidigt et Indtryk som muligt, dernæst at bearbejde dette Indtryk, sønderdele det og efter Evne ordne og udtrykke de Forestillinger, det har fremkaldt.

Paa forskjellige Udviklingstrin er Menneskeheden stærkere i den ene Virksomhed end i den anden, de forskjellige Racer og Tidsaldre have ligeledes her en ulige Styrke. Den klassiske Aand har større Evne til at ordne Forestillingerne og udvikle dem i logisk Sammenhæng end til at faa et fuldt og samlet Indtryk og gjengive dette ved kunstneriske Midler, der spotte al Logik, men virke enten ubegribeligt malende eller næsten magiske ved deres Klang.

Renaissancedigteren Shakespeare har det fuldstændige, alsidige Indtryk af Hamlets Karakter; den er god og grusom, besluttet og handlesvag, genial og tungsindig til Grænsen af Vanvid, gjennemdannet og brutal, planlæggende og planløs, og han fremstiller Skikkelsen uden at ræsonnere over den, uden noget Forsøg paa at forklare den; Hamlet er gaadefuld som Livet selv.

Holberg er Digter nok til at modtage et dybt og varigt Indtryk af selv det flygtigst Sete

og Iagttagne; i hans Hjerne har ophobet sig Tusinder af Virkelighedsbilleder; han véd paa en Prik, hvorledes en jysk Proprietær tænker og taler og den vesterjyske Dialekt ligger i hans Øre; han kan tegne danske Bønder, Haandværkere, Borgerfolk og Skolemestre, Lakajer og Adelsfruer, saa Ligheden er slaaende og intet væsenligt Træk synes glemt eller udeladt. Men agter man nøjere paa hans Fremgangsmaade ved Hovedfigurerne, opdager man, at han som klassisk Digter udstykker Indtrykket, af det fuldstændige, stereoskopisk sete Billede hyppigst kun faar fat paa en enkelt Hovedegenskab som Stundesløshed, Snaksomhed eller Praleri, former hele den iagttagne Karakter om denne Egenskab og nu stiller Skikkelsen i en Krydsild af Ræsonnementer over dens paafaldende Ejendommelighed, hvis Oprindelse vi ikke medopleve, men som bliver sig lig Komedien igjennem.

Klassicismen opstaar paa et Tidspunkt, da i Europas ledende Lande Kongedømmet vinder en helt ny Glans og Magt, idet det enten som i Frankrig under Ludvig den Fjortende bliver absolut efter at have knækket Rigets Adel og draget den fra dens Godser til Hoffet, eller som i England under Karl den Anden gjenindføres efter Overvindelsen af en Republik. Denne Aandsform udgaar fra Frankrig og bliver Eu-

ropas Mønster samtidigt med, at den franske Kongemagt bliver Mønster for Europa.

Som Kunstform er den oprindeligt et Produkt af Digterens Forhold til det nye Publikum, som dannes af en Hofadel, der er velopdragen og ørkesløs, og der kaster sig over den Sysselsættelse at samtale, da den ingen anden Sysselsættelse har. De Mænd og Kvinder, der — hvad Stand de end ved Fødselen tilhøre — have modtaget Hofdannelsen, finde en hidtil ukjendt Fornøjelse i at samtale, idet de nyde deres eget og de Andres Herredømme over det saa nyligt endnu stive og upolerede Sprog. De underholde sig med Smag og Lethed om alle de alvorlige eller skjemtefulde Æmner, der kunne interessere Mænd og Kvinder af det gode Selskab, som ingen Fagkundskaber have. Det bliver Opgaven for den, som er Fagmand, at meddele sine Tanker og sin Viden uden at afskrække ved tekniske Enkeltheder eller en for den fine Verden uforstaaelig Terminologi. Hofdannelsen ser ned paa Universitetsdannelsen med den dybeste Foragt. Det er betegnende, at Tidens alsidigste Lærde og maaske mest typiske Tænker Leibnitz (1646—1716), der havde fuldendt sin Dannelse, saavel den literære som den videnskabelige, ved Hofferne og i Paris, hvilken By han

lovprisende benævner »Galanteriets Hovedstad«, ofte taler med ufordulgt Ringeagt om Universiteterne; han tænkte for højt om sig selv og sin Opgave til at kunne nøjes med en Professors Stilling. Han kalder Universiteterne munkeagtige Anstalter, der sysle med tomme Griller, og undrer sig over, at ansete Mænd, naar de optræde som Skribenter, hellere ville aflægge Prøver paa deres Lærdom end paa deres Erfaring og Dømmekraft. Hofferne vare hans Tilholdssteder; han ønskede oftere, skjønt forgjæves, ud fra dem at foretage en Universitetsreform; han søgte ved Hjælp af sine fornemme Forbindelser at grunde Videnskabsakademier efter Forbilledet af det franske baade i Berlin og Wien og Petersburg; saa fjærnt stod han, skjønt tysk, den tyske Professorverden, at han hverken i sine Skrifter indlod sig med den eller rettede sine Skrifter til den, men til filosofiske Dronninger og Fyrster.

Fra nu af er da ikke mere den Højlærde (som Scaliger f. Ex.) den afgjørende Dommer over hvad der er rigtigt eller smukt eller smagfuldt, men Hoffets Smag er afgjørende; det kommer an paa, hvad Manden med Livserfaring og Verdensdannelse mener, »den honnette Mand«, som man siger i Frankrig, »smukke Folks Barn«, som Holberg vilde sige. Clitandre eller Philinte

hos Molière, Leonard hos Holberg er den fornuftige Dommer, der fortrænger »Pedanten«, Dyrkeren af det lærde Specialstudium, som Klassicismen ser ned paa.

Ogsaa i Danmark staar den klassiske Aandsretnings Triumf med Holberg i Sammenhæng med Oprettelsen af det absolute Monarki. Hans hele Virksomhed kan, som det oftere, men i en anden Forbindelse er bleven bemærket, betragtes som »et af de Fænomener, der ere fremgaaede af Souverænitetens Indførelse«. Kun at den stakkels store Skribent savnede al Understøttelse fra Kongernes Side. Frederik den Fjerde lignede ikke Ludvig den Fjortende i dennes Forhold til Literaturen; han havde ikke stort Andet af ham end de mange Maîtresser *en titre*, kun at han, som mere borgerlig anlagt, plejede at ægte dem til venstre Haand. Grevinderne Velo, Viereck Schindel og Anna Sophie vare hans Montespan, La Vallière, Fontanges og Maintenon. Han har som Personlighed noget af Frederik den Syvendes Væsen, var afholdt og mødte Overbærenhed som han. I Christian den Sjettes Tidsalder, som fulgte, vare Vilkaarene endnu ugunstigere for Literaturen; strænge Sæder var den officielle Parole; Hoffet afsluttede sig fra Folket; Kongen arbejdede, sparede, byggede og bad. Efter den officielle

Verdens regelløse, men livlige Fysiognomi under Frederik den Fjerde var den fuldstændige Fysiognomiløshed indtraadt; Psalmedigtningen blomstrede, Underholdningsliteraturen trængtes tilbage, Holberg maatte som Digter forstumme. Da det endelig med Frederik den Femtes Tronbestigelse paany klarede op for ham, var han en gammel Mand. Og dog kom han selv nu ikke Kongen nærmere. Medens Ludvig den Fjortende for at ærgre og straffe sine Hofmænd havde spist til Middag sammen med Molière alene, lod Frederik den Femte, den med saa store Forventninger hilsede, oplyste Monark det, som bekjendt, formene den alderstegne Holberg at spise ved samme Bord som han ved selve den Fest, der gaves Kongen i Anledning af det soranske Akademis Oprettelse for Holbergs Penge.

Men ikke desmindre: Holberg støtter sig til Kongehus og Hof. Det var kun ved Hjælp af meget højtstaaende Mænd, det lykkedes at faa den danske Skueplads oprettet. Det skyldtes en Mand, hvis Kjærlighed til Sproget og Literaturen forholdsvis hurtigt fik ham til at opgive sin Uvilje mod Holberg, Frederik Rostgaard, Præsident for det danske Kancelli, gift med en uægte Datter af Grev Konrad Reventlow, den — indtil 1721 — illigitime Dronnings Fader, og

Ulrich v. Holstein, Storkansler og Universitetspatron, gift med den samme Dronnings legitime Halvsøster. Holberg siger det selv, at det var nogle af »de fornemste Mænd her af Staden«, at det var »endog Folk af første Rang, som det ingen let Sag var at vise Haardnakkethed imod«, som opfordrede ham til at skrive Komedier og støttede ham i hans Bestræbelser for at skabe et dansk Theater. Deres Bifald ønskede han sig, ikke de Lærdes; de havde den moralske og sproglige »Politur«, som fattedes Kollegerne.

Her falder et nyt Lys paa det Holbergske Had til Pedanter, dette Had, der er saa grelt, at Franskmanden Legrelle, den af alle Fremmede som for Tiden kjender Holberg nøjest, ikke har kunnet tro det følt, men har antaget Krigen mod Pedanteriet i Komedierne for pur Efterabelse af Molière. Han fremhæver, at det altid er Pedanteriet, som under de forskjelligste Former for Holberg betegner Højdepunktet af det Latterlige. Han indrømmer at det i hine Dage var epidemisk i Kjøbenhavn som det et Aarhundrede forud havde været det i Frankrig. »Men«, siger han, »jeg kan ikke tro, at der paa Holbergs Tid ikke var andet Latterligt i Kjøbenhavn end de indbildt Lærde og den For-

fængelighed, med hvilken deres Uvidenhed blærede sig. Det Latterlige er aldrig noget, hvorpaa et lille Antal bestemte Professioner have Eneret«. (Legrelle: *Holberg considéré comme imitateur de Molière*).

Holberg ringeagter ganske i Klassicismens Aand det videnskabelige Specialstudium. Hans evige Angreb paa Datidens Lærde og Videnskabsmænd ere befriende, fortræffelige, men urigtigt formede. Han bebrejder dem atter og atter, hele sit Liv igjennem, at de Æmner, hvormed de sysle, er for specielle, for smaa — de Gamles Tøfler, Hvoraf Mygs og Fluers Summen kommer o. s. v. — men for Videnskaben er Intet smaat. Det er paa Behandlingsmaaden, det alene kommer an. Intet Æmne er saa stort, at det jo ved en aandløs Behandlingsmaade kan blive usigeligt fattigt og tomt — i vore Dage omspænde gjerne Dumrianerne Verdenshistorien i hver Afhandling — og der er intet saa smaat, at det ikke, aandfuldt opfattet, kan aabne Indsigt i det Store, det Uendelige, i Lov og Lovsammenhæng. Det har Holberg i sin Karakter af udpræget Klassiker ikke begrebet. Det Almene er den klassiske Aands Domæne, derfor ogsaa hans. Sysselsættelsen med det blot eller helt Specielle bliver for ham let Pedanteri. Ved anden Udgave

af sin Danmarks Historie lader han alle Grams værdifulde Specialforskninger, der vare udkomne efter den første, ubenyttede.

Den klassiske Aand er ogsaa hos ham i første Linje Evnen til at tale, til at udtrykke sig med Klarhed og Fynd, Fremstillingens, Foredragets Kunst.

Det Oratoriske fornemmes tydeligt selv i hans Skuespil. Først i Stykkernes regelmæssige, simple Plan, der er anlagt som en Bevisførelse og ender med et *quod erat demonstrandum*, idet Slutningsverset uddrager Moralen, Resultatet. Hans Methode er hyppigt denne: En Hovedfigur skildres, der er komisk gjennem en vis Vildfarelse, Indbildning eller Fejl; paa Grund af denne er han til Hinder for to Elskendes Forening enten som Fader (Herman v. Bremen, Vielgeschrey, Ranudo) eller som Rival (Jean de France, Gert Westphaler). Ved en opspunden Intrigue, der er beregnet paa den Paagjældendes svage Side, hidføres nu Foreningen af de Elskende og oplades den Vildfarendes Øjne. Kun sjældent hidføres Intriguen ved Omstændighedernes Magt (*Den Vægelsindede, Hexeri, Uden Hoved og Hale*, *Mascarade*) i Regelen smeddes udtrykkelig en Plan, og i den egentlig *moralske* Holbergske Komedie løber det Hele ud paa en

(frugtende eller ikke frugtende) Lære til den taabelige Hovedperson. Stundom findes dog intet saadant Formaal; saaledes ikke i *Den 11te Junii*, hvor den Bedragne, Intriguens Offer, ikke er stort bedre end Bedragerne, ikke heller i *Den pantsatte Bondedreng*, hvor Komiken ligger i Intriguens Redskab, medens dens Ofre hverken have nogen Interesse eller forbedres, allermindst i *Julestuen*, hvor Lystigheden er saa fri. Det er altsaa ikke det moralske Øjemed, som dybest inde bestemmer og behersker Stykkernes Plan, men den klassisk-oratoriske Aandsform, der hos Holberg er saa stiv, at den bøjer Handlingen aldeles efter Digterens oprindelige Bestemmelse, uden at Menneskenaturens Bevægelighed nogensinde gjør en Streg i Regningen, og som derfor ufravigeligt fører Intriguen gjennem det lystigste Imbroglio til den fra de første Scener af forudsete eller planlagte Løsning.

Det Oratoriske i Klassicismen træder dernæst frem i den Ejendommelighed, at Hovedpersonerne altid tale fortræffeligt for sig. Det gjælder ikke i stærkere Forstand om en Helt og Heltinde hos Corneille, at de ere Mestere i Talens Kunst, end det gjælder om en Tjener og en Tjenestepige, en Henrik og Pernille hos Holberg. De ere skaarne for Tungebaandet,

som vare de Advokater. I Virkeligheden ere de ogsaa Advokater, nemlig for den sunde Sans, deres Monologer ere ikke sjældent en hel Holbergsk Epistel og Dialogen nærmer sig paa de afgjørende Steder til et oratorisk Dystløb.

Tag t. Ex. Troels' store Indledningsmonolog i *Barselstuen*. Det fortræffelige Indfald med Listen, »saa lang som det hele Theatrum«, hvorpaa alle de 93 Koners Navne findes, hvem Barnets Fødsel skal meddeles, er ikke oprindeligt Holbergs, kun tillempet af ham. Denne Liste, det er oprindeligt Leporellolisten, som aabner det italienske Theaters *Il Convitato di Pietra*. Men fraset Navneremsen er Monologen, paa hvilken først den ypperlige Expositionsscene følger, en ægte Holbergsk Afhandling, en Capucinerprædiken i Fornuftens Navn med Indledning, Stigen og Kulmination: Brylluppernes, Begravelsernes, Barselstuernes Uskikke behandles i Orden, Urimelighederne oplyses paa en ligesaa veltalende som overgiven Maade gjennem Forklaringer, Sammenligninger o. s. v. Overgangene fra Led til Led ere saa lidet uvilkaarlige som f. Ex. denne: »Vil jeg begive mig fra Bryllupper til Begravelser, da finder jeg lige saa meget Galskab ved de sidste, som ved de første . . . Fornuften siger . . , men Moden siger . . . etc.«

Tag Gusmans store Monolog i *Melampe* (I 5), hvor han med en halv Snes efter hinanden opregnede Beviser — Oversætning, Undersætning og Ergo — godtgjør, at han er større end Paris.

Læs Sparenborgs Monolog i det oprindelige Udkast til *Den Vægelsindede* (II, 1), den er i hele sin Bygning en Holbergsk Epistel om Drikkepenge, med Ræsonnements, oplysende Anekdoter, gjennemført Kritik og Forbedringsforslag.

Eller man tænke paa Henriks berømte Forsvar for Maskerader; paa den Strøm af Argumenter, Indvendinger og Paradoxer, han har til sin Raadighed overfor Jeronimus, (»han kunde blive en perfect Lakej-Prokurator«) paa det Liv og det Vid, hvormed han i samme Stykke overfor Leander agerer Tamperretten, afvexlende er Jomfruens Prokurator og den unge Mands; man tænke overhovedet paa alle de Steder, hvor Dialogen hos Holberg antager Karakteren af en Proces, af en akademisk eller juridisk Disputation. Man mindes f. Ex. fra *Kandestøberen* Advokaternes Ordstrid og de to Hattemageres Ansøgninger i Anledning af Retstrætten imellem dem, fra *Jeppe* Doktorernes (fra Bidermann hentede) vidtløftige Fortællinger med dertil sig knyttende Bevisførelse, og hele Domsakten med Anklagerens og For-

svarerens Indlæg, fra *Melampe* Monologen, hvor Sganarell antager sig ført som Spion for en Ret med Dommer og Pinebænk, fra *Erasmus* Disputen mellem Helten og Per Degn, fra *Det lykkelige Skibbrud* hele femte Akt med alle de kjendte Komediefigurer for Skranken.

Repliken er da altid veltalende, hvor komisk den end er.

Sproglig talt vil dette sige, at Ordet hos Holberg aldrig bliver drevet ud paa de Grænse-Omraader, hvor det forvandler sig til Tone eller Farve, til Musik eller Maleri. Højst betegnende er i denne Henseende dette Vers af fjerde Bogs første Sang i *Peder Paars:*

I smukke *Tanker* Vers alleene kun bestaaer.

Holbergs egne Vers ere hyppigt slette, altid stive; det er Vers, der ere gjorte forstandsmæssigt, som paa Maskine. Hvor det som i hans forfejlede *Metamorphosis* er hans Hensigt at tilvejebringe en rørende eller pathetisk Virkning med dem, bliver Resultatet kjedsommeligt eller parodisk. Man føler det vel, at hvert Blad med Vers »koster ham moxen en dygtig Hovedpine og 12 Skilling udi Caffe«. Stemning og Lyrik er som fordampet af denne Poesi; den nøgne Alexandriner staar tilbage.

Derfor finde vi heller aldrig hos Holberg en Monolog, som er Sjælens stille Hvisken med sig selv. Selve Monologen er oratorisk bygget, direkte Meddelelse til Tilskueren. »Vil nogen vide mit Navn, saa heeder jeg med Permission at sige Oldfux. Vil nogen vide min Haandtering, da er jeg en Snyltegiæst til Tieneste . . . Vil nogen vide, hvem jeg er troe, svarer jeg: Ingen uden Monsr. Leonard. Vil nogen vide, hvorfor jeg er ham troe, saa studser jeg og bliver skamfuld o. s. v.«; ja undertiden anvendes Monologen som et Middel, hvorved Skuespillets øvrige Personer, upaaagtet lyttende, faa Noget at vide (saaledes i *Barselstuen*, i *Melampe*, i *Det lykkelige Skibbrud)*.

De, der ikke ere veltalende af Naturen, som Tyendet, ere det af Opdragelse eller Profession, som Barbererne, Pudsenmagerne, Doktorerne, Advokaterne, Pedanterne.

Med dette Hang til det Alment-Oratoriske hænger den Omstændighed sammen, at Personerne ikke alle og ikke altid ere fuldt virkelige. Holberg har et skarpere Blik for Arts- og Stands-Egenskaberne end for de individuelle. Han har den klassiske Digters Greb paa at opfatte og accentuere en Alders, en Stillings, en Professions, en Lasts eller Latterligheds Artspræg; han for-

maar med dristig Kunstnerhaand at gribe og isolere den bestemmende Egenskab og lade den gjennemtrænge Alt, men han faar sjældnere Livets hele spillende Mangfoldighed i Individet med. Det er en Mangel, som den klassiske Aandsretning i alle Lande har medført. Som vi i det franske Sørgespil stadigt møde Karaktertyper, Tyrannen, den Fortrolige o. s. v., Personligheder, hvis Væsen næsten udtømmes af en eller anden afgjørende Lidenskab eller Vane, som Ærgjærrighed eller Troskab, saaledes træffe vi ogsaa i den klassiske Komedie, der dog ganske anderledes og anderledes bevidst gaar ud paa at give et Billede af Tidsalderen og Virkeligheden, Figurer som den strenge, indskrænkede Fader, den moraliserende Onkel, den Gjærrige, Spilleren den giftesyge gamle Jomfru, Personer, hvis Væsen lader sig føre tilbage til ganske faa Bestemmelser.

Saaledes ogsaa hos Holberg. Ikke sjældent er Karakterens Gjennemformning ufuldstændig, Pralhansens Type eller Spradebassens Type træder frem som et Kranie under Huden. Det Væsenlige, Almene er i Hovedfiguren undertiden betonet for drøjt. Paa tilsvarende Maade er i Bifigurerne undertiden Individualiteten helt formummet i Standsuniformen. Holbergs Advokater, Læger, Poeter, Officerer er kun Masker. Skarpest

træder denne Mangel hos Holberg i hans yngre Aar maaske frem i *Uden Hoved og Hale*, hvor paa en højst ensformig, aldeles symmetrisk Maade Roland og Leander betegne Overtro og Vantro for med Et at bytte Roller, medens Ovidius uden nogen personlig Ejendommelighed altid balancerende, betegner Middelvejen. Vi føle denne Mangel i Regelen tydeligst, hvor en enkelt Person træder frem som Digterens Talerør og giver en lille moralsk Afhandling eller Deklamation til Bedste (Baronen i *Jeppe*, Lieutenanten i *Montanus*).

Shakespeare giver os gjerne en levende Forestilling om sine Personers Ydre og legemlige Ejendommelighed: Hotspur stammer, Falstaff er et Kjødbjerg og utænkelig uden sin Fedme. Som Klassiker overlader Holberg det til Skuespillerne at gjøre hans Personer svære eller magre, brune eller blonde. Der forekommer ikke nogen Tyksak hos ham; og naar hans Poeter maa tænkes magre, saa er dette Standspræget, ikke nogen individuel Karakteristik.

Hermed hænger Navnegivningen hos Holberg, som hos andre Klassikere, sammen. Personerne have som bekjendt ikke ret noget Egennavn. De hedde Leander og Leonora, Jeronimus og Magdelone, selv hvor Navneligheden dækker

over betydelige Karakterforskjelligheder. Jeronimus er i *Julestuen* en Kjøbstadspidsborger, i *Montanus* en Landmand over Bondestanden, i *Det lykkelige Skibbrud* Chef for et stort Handelshus, i *Henrik og Pernille* en adelig Godsejer, i *Den honnette Ambition* en svag og rangsyg Nar, i *Pernilles korte Frøikenstand* en pengebegjærlig Hykler; men alle disse Roller have ligefuldt et vist, meget tydeligt Fællespræg og dette har slaaet Holberg saa stærkt, at han ikke — som en moderne Digter vilde gjøre — har gjort sig Ulejlighed med at finde et Navn, hvis Klang paa en irrationel, malende Maade svarede til det Indtryk, han ønskede at fremkalde. Hans Navne ere ikke sjældent i Klassicismens Aand definerende; men malende er de aldrig. Og betegnende nok — overalt hvor Holberg har omarbejdet sine Skuespil, der har han udslettet de tidligere, særegne Navne og ligesom under et Tryk af den herskende Aandsform indsat de fixe Artsnavne. Han begynder med Navne som Antonius, Engelke, Elsebet; men de vige snart for de staaende Navne paa Elsker og Elskerinde. I *Gert Westphaler* hed den unge Pige oprindeligt Marie, først senere Leonora; i *Den Vægelsindede* hed Leonora oprindeligt Terentia og Henrik Torben.

Med denne Ejendommelighed hænger det sammen, at Holberg i Klassicismens Aand ikke blot udmærker sig ved Handlingens Enkelthed og Overskuelighed — dens Enhed som det kaldtes —, men efter Evne beflitter sig paa at iagttage de af de franske Æsthetikere, formentlig efter Aristoteles, opstillede Regler for Tidens og Stedets Enhed. Det har undret, at man i Frankrig i Klassicismens Tidsalder kunde anse Noget for teknisk Pligt, blot fordi Aristoteles ansaa det for rigtigt; det synes end forunderligere at man vilkaarligt paalagde sig en tredobbelt Tvang og ved Misforstaaelse udstyrede den med en falsk Autoritet. Men man læste ud af Aristoteles, hvad der var i Ens egen Aandsforms Medfør. Af den altfor stærke Tro paa det Fællesmenneskelige afhang det, at man saavidt muligt ikke betegnede det Sted, hvor Handlingen foregik. Omgivelserne spillede ingen Rolle, formede ikke Mennesket, opfattedes abstrakt. Og Regelen om, at Handlingen helt igjennem burde foregaa paa samme Sted, førte naturligt til, at Stedet ikke blev nøjere betegnet, at dets Enhed blev opnaaet paa Bekostning af dets Bestemthed. Holberg sætter sig nu og da, hvor han ikke kan andet, ud over Reglen, som i *Jeppe;* men han hylder den og han strækker sig saa langt som

muligt for at undgaa Overtrædelse af den, ja længere end muligt, hvor han som i *Henrik og Pernille* lader en Junker og en Frøken i et Anfald af Skinsyge tilkaste hinanden Portræter, Tobaksdaaser, et Par Ørenringe, en Stok med Guldknap paa aaben Gade. Undertiden er Scenen saa ubestemt, at man har været i Tvivl om i hvad Land Handlingen foregaar (*Pernilles korte Frøikenstand*); undertiden er Betegnelsen saa humoristisk almen som denne Notits foran *Melampe*: »*Scena* er en aaben Plads ved Pandolfi Grav«. Og skjønt Holberg ikke sjældent, som i *Jeppe* og i *Kilde-Reysen*, overtræder den Tid af knappe 24 Timer, i hvilke efter Reglen Handlingen skulde presses ind, saa er det af *Ulysses von Ithacia* tydeligt, at næsten ingen af den tyske Komedies virkelige, psykologiske Uhyrligheder har stødt ham og oprørt hans kunstneriske Samvittighed i den Grad, som Handlingens Udstrækning over en hel Aarrække og den stadige Scenevexel. Livets Uorden, dets Formløshed og brogede Mangfoldighed, som Shakespeare fryder sig over og boltrer sig i, er i Gjengivelsen den klassiske Dramatiker imod, ganske ligesom den udefinerlige Helhed, den fuldstændige Organisme af Egenskaber og Særegenheder i Regelen unddrager sig hans Opfattelse.

Den klassiske Aandsform har, som bekjendt, kun i de romanske Lande naaet sit ypperste Udtryk. Det er ingen Tilfældighed, at Englands Poesi naar sin højeste Udvikling umiddelbart før den indtræder, og Tysklands sin umiddelbart efter dens Overvindelse. Den romanske Aand er nemlig dybest inde klassisk anlagt, og derfor se vi ogsaa i Ludvig den Fjortendes Tidsalder i Frankrig (hos os hos Holberg og Falster) de Kunstformer træde frem, der netop vare de herskende i det gamle Rom og nøje stemte med dettes Væsen, Satiren og den burleske Komedie. (Se om Satirens Betydning som romansk Kunstform Hegels Æsthetik, anden Del: *Die römische Welt als Boden der Satyre*). Til Holberg naa Kunstformerne saavel for Satirens som for Komediens Vedkommende fra Rom over Frankrig. (Juvenal og Horats — Boileau—Holberg; Plautus og Terents — Molière—Holberg).

Dog den klassiske Aandsform er i den moderne Tid særlig fransk, stemmer egentlig kun nøjagtigt med den franske Nationalkarakter, til hvis inderste Væsen hører Evnen til at bevæge sig i Forstandsræsonnement og Evnen til at bringe Talens Kunst til dens højeste Fuldkommenhed. Naar en Folkekarakter i Tidernes Løb møder en herskende Aandsform, som er af den Beskaffen-

hed, at den i den kan udfolde sine ejendommeligste Evner, saa opnaar den sit højeste Udtryk i Kunst. Derfor se vi Frankrig paa Ludvig den Fjortendes og Femtendes Tid aandeligt underkaste sig hele Europa; den franske Tragedie er Mønster selv i England og Italien, Molière og hans langt ringere Efterfølgere, som Destouches, beherske Europas Theatre, og i Voltaire endelig faar — efter at Holberg har kulmineret — den franske Nationalaand og Europas Aand i hine Tider sin største Repræsentant, der omdanner Roman, Tragedie, satirisk Epos, videnskabelig Afhandling, filosofisk Epistel, Historieskrivning og Diktionær helt til sine Organer.

Vort Land er det eneste ikke-romanske Land, hvis dramatiske Poesi naar sin højeste Blomstring i den klassiske Periode. Vi vare kunstnerisk ikke komne med i Renaissancen, vi existerede dengang endnu ikke aandeligt som Folk; nu frembringe vi vor Literaturs største Geni under Klassicismen, skjønt dens Væsen utvivlsomt er i Strid med vor germaniske Race- og nordiske Folkekarakter.

Dette er saa paafaldende, at man kunde fristes til at tro Race- eller Folkekarakteren urigtigt bestemt; men ad tusinde Veje og ved

mangfoldige Undersøgelser og Sammenligninger er det fastslaaet, hvor fremmed Klassicismen i Virkeligheden er for vor Folkeaand. Hvor lidet Folkeaanden svarede til hin Tidsaand røber sig ogsaa i den Kjendsgjerning, som aldrig er bleven fyldestgjørende forklaret, at Holberg kommer til at staa fuldstændig alene, uden nogensomhelst Skole. Man siger vel ofte paa lignende Maade om Molière, at han ingen Skole dannede, men man tænker derved udelukkende paa en Skole af tilnærmelsesvis jævnbyrdige dramatiske Talenter; iøvrigt har Molière Efterfølgere og Lærlinge nok. Holberg staar hos os, forsaavidt Sligt overhovedet lader sig sige om en aandelig Magthaver, som en ganske isoleret Skikkelse.

Aarsagen synes da udelukkende den, at der i denne Aands rent individuelle Beskaffenhed var givet Anlæg, som kun i Klassicismens Atmosfære kunde komme til deres Ret. Denne Aand følte sig undtagelsesvis hjemme i denne Atmosfære som i sit Element.

Holbergs dybeste Væsen var Forstand. Fra den skjød hans Indbildningskraft ud. Hans gjenfremstillende Fantasi var Forstaaelsens; han anskuede, fordi han forstod. Men hans Indbildningskraft var atter ganske rettet paa det Komiske. Hans fri Fantasi havde sit Hoved-

afløb i dristige Overdrivelser. Den væsentlig eller udelukkende Forstandige kan som Digter kun blive Komiker, og det er velbekjendt og med Rette hyppigt fremhævet, stærkest og rigtigst maaske af Heiberg og Legrelle, at Holberg som Digter ikke blot ingen Styrke havde udenfor det Komiske, men end ikke havde Evnen til Anerkjendelse af de ikke-komiske Digtarters Berettigelse. Da Klassicismen er Forstands-Herredømme, og da det Komiske i det borgerlige Skuespil er Forstandssiden af Poesien, saa passede Holbergs og Tidsaandens Væsen godt for hinanden. Havde den danske Digter besiddet blot det ringeste Hang til Lyrik, var der Fare for, at et Led af hans aandelige Organisme i hine Dage kunde være bleven amputeret. Havde han havt et udpræget Hang til Pathos, laa Faren nær, at han havde skrevet nu ulæselige Tragedier i *Melampes* Stil. Sproget og Kulturen stode i Norden altfor langt tilbage til at en pathetisk eller tragisk anlagt Produktion havde kunnet vinde en Form, der ikke strax efter vilde have vist sig forældet. Men Holberg behøvede ikke at ofre eller miste Noget. Intet Anlæg hos ham visnede af Mangel paa Næring. Det frie og djærve Lune, det lystige og vittige Humør, den komiske Fantasi alene kunde dengang kunstnerisk

trives, led kun lidet under Tidsaandens Sneverhed, angrebes ikke af Sprogets ringe Udvikling. Ja, lige omvendt, Sprogets Uudviklethed giver for den følgende Tid hans Værker større komisk Kraft. Medens det Skjønne og Store, som er nedlagt i en gammeldags Sprogform, lider under Formens Ufuldkommenhed, faar Rustpletter, alt som Aarene gaa, har det Komiske hos Holberg en Forbundsfælle i Tiden, suger som Vinen Kræfter af Aarene. De Holbergske Komediers Sprogform har i Løbet af halvandet Aarhundrede vundet den Tiltrækning, som gamle Malerier vinde ved den Patina, hvortil deres Farver i Aarhundredernes Løb sammensmelte. Naar Ewald synger: »Udrust dig, Helt fra Golgatha — løft høit dit røde Skjold! — thi Synd og Skræk, Du seer det ja — angribe mig med Vold,« saa er det enkelte forældede Ord som en Plet paa Billedet; men naar Holberg skriver *Lig-Torner* og *Leiekudsker*, er han for os morsommere end han har anet. Og han er ikke blot mere morsom. Han er mere elskværdig. Han faaer Egenskaber, som Naturen havde negtet ham, f. Ex. en ganske særegen Ynde. Klikker Udtrykket for ham, naar han vil gjengive det Naive i en ung Piges Tale, saa laaner Tiden Udtrykket en ny Naivetet. Blot en Titulatur som *Monsieur*, blot

en Form som *fornemme* for *fornem* giver for os hele Stilen Karakter, har noget Zirligt og Gratiøst, en gammeldags, men klædelig Rokkoko-Anstand, der kommer Værket tilgode, og til hvilken man paa den alvorlige Poesis Omraade neppe kan finde andet Tilsvarende end den Tiltrækning, som de gamle Folkevisers nu tabte Ordformer have vundet ved de langt flere Aarhundreder, der ere gaaede hen over dem. Den alvorlige Poesi fra det attende Aarhundrede er langtfra gammel nok endnu til at kunne have nogen Ærværdighed ved sin Alder. Dens Sprogform afskrækker som en Klædedragt, der nylig er gaaet af Mode. Selve hin Sprogets mangelfulde Tilstand, der gjorde den alvorlige Digtning Afbræk, blev ved det Held, Geniet har, en Vinding for Holberg

Født et Aarhundrede senere, i Romantikens Tidsalder, med dette saa store, men saa snevre poetiske Talent, et Talent, der var saa rigt paa Forstandsvid, og hvis storstilede Fantasi var saaledes rettet paa Virkeligheden, men som til den Grad manglede Følelse og Erotik, vilde han have savnet Livsbetingelser, havde i ethvert Tilfælde ikke naaet til fuld Udfoldelse af sine Evner. Nu havde han den Lykke, at selve hans Begrænsning blev hans Styrke. Man har tidligere ikke forstaaet

dette Forhold. Heiberg siger i sine forøvrigt baade fine og omhyggeligt affattede Paragrafer om Holberg (Afhandlingen: *Dansk skjøn Literatur*):

»Holberg, der som Literator og Skribent i Almindelighed, kom i rette Tid, kom derimod for tidligt som Komiker; thi den komiske Digtekunst forudsætter [i Heibergs æsthetiske System] de andre Digtarter .... Det besynderlige Fænomen af Holbergs igjennem mere end et Aarhundrede næsten usynlige Indflydelse paa Literaturen (medens Molière dannede en hel Skole af komiske Digtere), maa forklares af den allerede tilforn gjorte Bemærkning, at Holberg kom for tidligt i vor Literatur, ligesom de fleste mærkelige Epoker i samme ere komne til urette Tid [!]. Et umiddelbart Geni, som Oehlenschläger, skulde være fremstaaet paa Holbergs Tid, og et reflekterende, som Holberg, paa Oehlenschlägers.«

Ja vist, hvis Heiberg havde lavet Historien! I saa Fald vare rigtignok begge gaaede til Grunde, Oehlenschläger var bleven en abstrakt Deklamator, Holberg var aldrig bleven Digter; men hvilken Foragt for Naturvidenskaben, hvilken Mangel paa Indsigt i al Udviklings Betingelser og hvilken Ringeagt for Historien i disse spekulative Ord, hvor det, at Heiberg ikke forstaar det Skete, er omsat til en Dadel deraf. Historien

maa have grebet fejl, siden Tidsordenen ikke stemmer med Gangen i det Hegelsk-Heibergske System.

Lad os da nu se, hvorledes den klassiske Aandsform mødes med Holbergs individuelle Væsen og optager det i sig.

Den afstedkommer hans Styrke og Svaghed som Historieskriver. Da hans Væsen er den ræsonnerende Forstand, letter den ham Forstaaelsen af alt Almenmenneskeligt, men han mangler som Klassiker ganske den smidige Sympathi, der bringer Historikeren til at leve sig ind i fjerne Landes og Tiders Følemaade og gjøre sit eget Sjæleliv til Et med fremmede Folkeslags og Personligheders. Han er som Historiker forbausende lidt Psycholog og Digter.

Efter den historiske Gisning, til hvilken han slutter sig, er Odin, »gemeenligen kaldet Odin Vallfaudr«, den første nordiske Monark; den Religion, han stifter, gaar ud paa at gjøre Folket stridbart. Og aldeles i den klassiske Rationalismes Aand fortsætter Holberg: »Derfore bildte han dem ind, at ingen efter Døden kunde komme ind udi de lyksaliges Boliger, med mindre han døde udi Feltslag med sine Fiender.«

Selvfølgelig har den barbariske Tid kun ringe Interesse for Holberg; hele Historien fra

Kong Skjold til Christiern den Første optager i hans *Dannemarks Riges Historie* ikke saa megen Plads som Kong Frederik den Tredje alene. Og som ægte Klassiker savner han al Evne til at give Læseren Indtrykket af en nordisk Oldtidsskikkelse. Han tegner den i det 18de Aarhundredes Kostyme. Hvor han meddeler Saxos Beretning om Harald Blaatands Drab ved Palnatoke, siger han, at saadan Gjerning »ikke troeligt kunde bedrives af en Mand, der udi sin Tiid passerede for en Nordisk Philosophus«. Han betegner Einar Tambeskjælver som Svend Estridsens »gamle Norske Minister«. Han føler ingen Trang til at omdanne sin Stil efter den Tidsalder, han skildrer, eller de Personligheder, han lader tale. For at vise, med hvilken Orden Gotherne gik i Krig under deres Konge Theodorich, anfører han følgende Tale af denne Konge til sit Folk: *Marscherer frem som Folk, der opofrer sig til det gemene Bedste, og tilføyer dem ingen Vold, til hvis Forsvar I blive skikkede* — en Gothisk Hærbefaling i Rokkoko-Stil. De gamle Tiders udvortes Opfattelse af et Lands Omvendelse til en Religion fremtræder hos ham snarere som en Følge af enkelte Personers tilfældige Tænkemaade eller Fremgangsmaade, end som Udtryk for en Samfundstilstand. Han gaar

ikke ind i de Kongers Følemaade, der indføre Kristendommen med Magt, hans Fremstilling tilstræber ikke at gjengive barbarisk Energi; det for ham Pudserlige i Modsigelsen: med Ild og Sværd at ville kristne et Land, farver hans Stil og gjør den let raillerende, hvor den burde være stor. Saaledes hedder det om Olaf Trygvesøn, at han »meget cavallierement« tog sig for i en Hast at lade sit hele Rige kristne: »Men derudi blev aldeeles ikke Apostlenes Fodspor fuldte, ey heller de Regler, som Christi Lærdom byder at i agt tage, nemlig at forplante Troen ved Lærdom, Levnet og kraftige Persvasioner; thi Kongen selv, saasom han *en passant* var bleven Christen, saa holdt han ikke nødigt at bruge mange Conferencer og megen Vidtløftighed, men reysede fra en Province til en anden, og spurdte Folk med Kaarden i Haanden, om de vilde være Christne, hvilket sandeligen er vel den meest compendieuse Maade at omvende Folk paa, men ikke at omvende dem vel og forsvarligen«.

Herpaa beroer det, at Sagnkonger og Oldtidskonger hos ham fremtræde som Konger i moderne Forstand. Alle hans Konger ligne hinanden som Kongerne i Kortspil. Valdemarus den Anden, Victoriosus er ham en Konge af samme Grundbeskaffenhed som de samtidige.

Herpaa beroer det ogsaa, at han ikke formaar at give noget sandt Billede af Middelalderen. Middelalderen var katholsk, og han ser den i det Lys, hvori den kommer til at staa for ham som rationalistisk Protestant, der nærer særlig Afsky for Katholicismen. Han tvivler ikke paa, at Paverne og Prælaterne have været bevidste Bedragere, og han er med sin rationelle Forkjærlighed for Middelvejen, »det store Medium«, kold overfor Middelalderens Lidenskab og Begejstring.

Holberg havde de højeste Forestillinger om en Historikers Kald og Værdighed — »en Historie er et af de vanskeligste Verk, nogen kan foretage sig« — og han betegner, som bekjendt, et epokegjørende Fremskridt i den danske Historieskrivning. Paa en Tid, hvor tørre Aarbøger paa den ene Side, vidtløftige Opregninger af Enkelthederne i Kronings- og Begravelses-Ceremonier paa den anden hertillands endnu kunde gjælde for Historie, slog han igjennem med sin høje klassiske Aandsdannelse, sin gjennemforstandige Synsmaade, sin Overskuelighed og sin Fortællekunst.

Han gjendriver da ogsaa ivrigt den Paastand, at Hukommelse og Læsning skulde være nok til at danne Historikeren; der udfordres endnu »Skjønsomhed og Reflexioner«. Det gjælder dernæst

om Objektivitet; beundringsværdig er den Historiker, af hvis Værk man hverken kan se, hvilket Folk han har tilhørt, eller af hvad Religionsbekjendelse han var. Historikeren maa Intet indføre, som er det, han fortæller, uvedkommende, ikke heller pynte for stærkt paa Stilen. Englænderne finde Smag »udi uordentlige og forvirrede Skuespil«; men, hedder det ægte klassisk, »Historiens største Zirath er Simplicitet«. Historiens Hovedformaal er ikke at fornøje, men at undervise »og at være et Speil, hvorudi man af forbigangne Ting kan see og dømme om tilkommende«. (*Betænkning over Historier.*)

I to Hovedpunkter viser Holberg i sin Egenskab af Historieskriver sig da som en udpræget Repræsentant for Klassicismen.

For det Første i sit Forhold til Materialet, han benytter.

Den strenge, fagvidenskabelige Kritik af Kilderne er ikke hans Sag. Tydelige Modsigelser eller aabenbar Ensidighed hos de Forfattere, der ligge til Grund for hans Fremstilling, fremkalder ganske vist hans Kritik, og han overgaar andre klassiske Historikere, som Voltaire, overordentligt ved sin Samvittighedsfuldhed, men han har ikke med pinlig Skarphed stillet sig det Spørgsmaal: Hvad er Sandhed i det fra For-

tiden Overleverede, og hvor finder jeg den, hvis den fattes? Hans Lyst var ikke den underjordiske Detailkritik af det Givne, men den lyse Fremstilling af et interessant og tankevækkende Indhold. Han var af Naturel ikke en Lærd, men en Skribent, af Aandsretning ikke en Specialist, men en Overblikkets Mand; derfor se vi, at hvor han og Gram naa til de samme Hovedresultater, der naar de den »hver ad sin Vej, Gram ad Kundskabens og Kritikens, Holberg ad Betragtningens og Dommens«, og derfor se vi Holberg, efterat Gram har gjort Epoke ved at indføre den egentlige historiske Kritik i Danmark, ikke blot, som alt berørt, lade Grams Forskninger ubenyttede ved den nye Udgave af sin Danmarkshistorie, men overhovedet vende sig bort fra det Felt, hvor der nu var brudt nye Baner, han ikke kunde slaa ind paa, opgive sine historiske Forelæsninger og forlade Danmarks Historie for andre Omraader, hvor Fordringerne vare mindre trange, og han kunde bevæge sig med større Frihed. (C. Paludan-Müller: Dank Historiografi i det 18de Aarhundrede.)

For det Andet er Holberg afgjort Klassiker i sin historiske Fremstillingsmaade. Det gjælder, mener han, især om »at udføre det, som man skriver, udi en simpel og tilligemed ziirlig og fyndig Stiil«. Hans afgjørende Evne er, som de

… Udlandet, den at fortælle … fortæller klart og flydende (dog … Afvigelser) med det Formaal at … forstandig Underholdning; han … geligt, lidenskabsløst, med en … noget for let tilfredsstillet Trang … sig Rede og give Grunde.

… der fattes er paa den ene Side … paa den anden Side Sjæl: Hvad … fortæller, er klart, men aldrig anskueligt, … et Billede. Man ser ikke det for sig, … es at ske; Fortælleren er ingen Maler. … den anden Side: Da han jo kun fordi … hederne ere ham Hovedsagen, saa væsen- … bliver Fortæller og pragmatisk Forklarer, … optræde Personlighederne i hans Historie … for Begivenhedernes Skyld, og er der end … og Handling nok, saa er der i Grunden ingen Sjæle. Stilens Beskaffenhed medfører, at den aldrig har et af de Ord, der pludselig, blinkvis, aabne En Indblikket i en Menneskesjæl. At Historien væsenligt er Psykologi, det er en Tanke, som er Holberg og hans Tidsalder fremmed.

Meget tydelig bliver Begrænsningen, hvor der tilsyneladende netop er lagt an paa det Psykologiske som i *Heltinde-Historier*. Laa det

Heroiske som saadant ikke godt for Holbergs Talent, saa laa det særligt Kvindelige det endnu mindre. Der er derfor ikke den svageste Duft af Kvindelighed over dette Skrift. Selv hvor Holberg er det Kvindelige ganske nær, griber han det ikke, fordi han mangler Øje derfor. Om Modsigelserne i de store Kvinders Væsen bemærker han ikke, at de ere feminine, de vække blot hans komiske Sans. Efter saaledes til sin Skildring af den engelske Dronning Elisabeths Storhed at have knyttet en lille Række Anekdoter, der røbe hendes forfængelige Behagelyst og rent kvindelige Koketteri, slutter han til Læserens Overraskelse: »Man seer heraf, at denne Dronning havde noget som var *comique.*« Man studser formelig ved Ordet.

I *Helte-Historier* træder den klassiske Synsmaade dog maaske klarest og grellest frem. Heltene fremstilles, ikke uden Tvang, efter Plutarchs Mønster parrede to og to. Men Plutarch havde et Grundlag for sine Sammenligninger; han paralleliserede bestandig en Oldtids-Græker med en Oldtids-Romer. Holberg derimod sammenstiller Stormogulen Akebar og Czar Peter den Store, Zoroaster og Muhammed etc. som vare de ensartede Størrelser. Oldtids-Skikkelser og Personligheder fra det 18de Aarhundrede,

Tartarer, Persere, Tyrker, Russere, Mexikanere og Peruvianere skildres i samme livlige, underholdende, forstandige og klare Stil: de tage sig alle ens ud. Holberg har sat dem i Scene, som den franske Tragedie paa hans Tid satte sine Persere og Mexikanere i Scene, med Hjelm og Kaarde, i det Væsenlige klædte som de Samtidige, og ræsonnerende som de.

Han fremstiller dem saaledes, fordi han forestiller sig dem saadan. I Grunden er hans egen Tid den eneste, han forstaar, ligesom hans eget Land og dets Konger — trods al hans Stræben efter at naa historisk Objektivitet — uvilkaarligt staar for ham i et langt bedre Lys end alle andre. Danmark er, siger han, fra Christiern den Førstes Tid »bleven regieret af lutter Fredericis og Christianis, og ligesom samme Konger alle have haft eens Navn, saa have de ogsaa alle lignet hinanden udi Dyder, saa at man i begge Henseender kand holde den Oldenborgske Konge-Stamme som den Merkværdigste og Anseeligste udi Historien«. »Den eneste Plet,« tilføjer han, »er Christiani 2. Regimente«. Christian den Anden holdt jo ingenlunde »det store Medium«. — Det er, som om selve Navnenes Enshed har tiltalt Holbergs klassiske Instinkt; de vexle som Leonard og Jeronimus i

Komedien, alle staaende paa et vist Forstands-Niveau, holdende en vis Middelvej, uden Afbrydelse af nogen, Landet rystende, Lidenskab, Storhed eller Galskab, alene med Undtagelse af hin Enes Regering, der danner en Plet.

Et Aarhundrede senere vilde Holberg ikke have udfyldt en saadan Plads som Historiker. Nu kunde han lade sig lede af sin ræsonnerende Drift, sin store Gave til at fortælle, sit Hang til at oplyse og moralisere ogsaa paa dette Omraade og kom ved sin Dømmekraft og sin Takt til at bryde den danske Historieskrivning Vej.

Den historiske Følelses Begrænsning og den abstraherende Forstands Overvægt bestemmer hos Holberg som hos næsten alle Tidsalderens Hovedforfattere Synspunktet for Religion og Moral.

Udgangspunktet er, at man bør bygge paa Fornuft, ikke paa Autoritet. Men man tror paa Fornuften i den Mening, at man er overbevist om, den lader sig finde som Kjærne i alt det historisk Tilblevne. Den har været der oprindeligt, men er senere bleven forvansket ved Tilsætninger. Der er heri en Arv fra Reformatorernes Religionsopfattelse. Ligesom Reformatorerne mene Deisterne, at det overfor Kristendommen gjælder om at bringe den tilbage til en

ældre, oprindelig Renhed, kun at de have et andet Blik paa, hvad Læren i dens Renhed har været. Den sande Religion er for dem forvansket af Præsterne, ligesom de usande Religioner ere opdigtede af Præsterne ved bevidst Bedrag. Tidsalderens Polemik imod disse gjenfindes hos Holberg, hvor han tør føre den; den kommer, som vi saa, til Orde i *Peder Paars*; men den Forsigtighed, Digtets Modtagelse og desuden Censuren indprentede Holberg, faar sit Udtryk i, at der i Komedierne ikke forekommer en eneste Gejstlig; derimod bryder Polemiken frem paany saavel i *Niels Klim*, der fører den ad Omveje og paa Latin, som i *Kirkehistorien*, hvis Paverække for ham kun er en Række af magtkjære Intriganter.

De forskjellige Forfattere i Tiden, der alle erklære Fornuften for øverste Dommer — »Tro er det samme som at vide« (Holberg) — standse nu paa forskjellige Trin: nogle, særligt Englændere og Franske — bryde officielt med Kristendommen, andre, som Tyskerne og Holberg stræbe at bringe den i Overensstemmelse med Fornuften; men alle standse paa et vist Punkt deres Renselsesproces af det Overleverede. Forstanden, der er fast overbevist om ved Indsmeltning af Orthodoxien at kunne vinde den filosofiske Sandheds rene Guld, kaster den old-

semitiske Religion, som Alchymisten sit arabiske Pulver, paa Panden, og finder, naar den standser Operationen, et billedligt Nedslag, som den kalder Gud, men som i Virkeligheden slet ikke er Andet end det utydelige Spejlbillede af selve den Forstand, der foretager Smeltningen og som gjenfinder sig selv paa Pandens Bund. Uden denne Gud kan Forstanden ikke faa begyndt, men naar der er begyndt, griber han ikke mere ind.

Taine har med Rette sammenlignet denne klassiske Gud som Rest af Religionen med det klassiske Vers, Alexandrineren, der som Rest af Poesien blev tilbage, da den klassiske Forstand indsmeltede Lyrik og Epopee: »Som Alexandrineren tager denne Gud sig godt ud, forstaas uden Vanskelighed, er i stadig Ligevægt, har ingen Flugt eller Kraft i sig, sætter ingen af dem, der sysle med ham, i nogen Sindsbevægelse og ligesom Alexandrinerverset er han ikke Foster af nogen poetisk eller profetisk Begejstring, men af den kolde, ræsonnerende Forstand.« *(Hist. de la litt. anglaise IV).* Holbergs Gud ligner Holbergs Vers. Kun er der det at mærke, at han, alt som Aarene gaa og den hjemlige Situation udøver sin daglige, uafbrudte Indflydelse paa ham, fjærner sig forsaavidt fra sin Ungdoms

Standpunkt, som han betoner Pligten til at tro Religionens Mysterier og stiller sig paa Aabenbaringstroens Side overfor dens engelske Angribere.

Ganske som der nu under de falske Troesbekjendelser findes en sand, naturlig Religion — Gud, Frihed, Straf og Belønning efter Døden — ganske saaledes findes der under de positive borgerlige og politiske Love en Naturret, som det gjælder om at udfinde og der bliver tilbage, naar alt det Forældede bortsmeltes, saaledes som det f. Ex. sker i Holbergs *Natur- og Folkeret.* I Religionen er Kjærnen Moralen. Religion uden Moral er ingen Religion, men »Moral uden Religion er altid Moral«. Og Moralen er atter Fornuft. Som det hedder i *Natur- og Folkeret:* »Fornuft er Samvittighedens eneste Grundlag«.

Denne Gud er da lige langt fra den gammelhebraiske Ildgud og Lovgud og fra den moderne tyske Poesis og Filosofis Verdensguddom. Denne Moral stiger ikke til noget Kantsk kategorisk Imperativ eller til noget kristeligt Paradox. Denne Fornuft stormer ikke Himlen, indlader sig ikke med de højeste, vanskeligste Spekulationer. Denne moraliserende Fornuft eller Fornuft-Moral lever og aander, aander sundt og frit, her paa

Jorden; den er hyggelig og borgerlig, alvorlig uden at være rigoristisk, skjemtsom og mange Gange vittig i sit Udtryk, vel skikket til at lære en Nation af jævne Borgerfolk og Haandværksfolk Levevisdom. Den nøjes med Middelsandhederne og passer særlig godt for den Middelstand, hvis Frigjørelse var gaaet forud for Holbergs Tid, og hvis Digter og Lærer han blev.

Tidt synes de Gjenstande, der ligge til Grund for Komedierne, næsten for underordnede, saaledes f. Ex. Æmnerne i *Barselstuen* og *Den Stundesløse*, men det sprudlende Lune og den mangesidige og skarpe Iagttagelse gjøre Fremstillingen og Læren lige uforglemmelige. Undertiden kunne de Gjenstande, som de *Moralske Tanker* behandle, synes altfor middels, altfor nærliggende; vi vide, at man ikke bør gifte sig altfor gammel, at man hverken bør være en Laps eller unødigt trodse Moden, at man hellere bør stræbe at udmærke sig ved Fortjenester end ved en Rang, at Venskab ikke bør være Sammenrottelse o. s. v., men Afhandlingen om Ægteskab i »Moralske Tanker« er ligefuldt saa sundt tænkt, saa mesterligt skrevet, saa vittig i sit Ræsonnement, saa digterisk overgiven i sit skjønhedsdyrkende Slutningsforslag om de smukke Pigers Bevarelse i ugift Stand til Ziir for Staden, at ingen nok

saa dyb Tanke kunde udøve større Tiltrækning eller indpræge sig stærkere end denne en Verdensmands Bekjendelse, og Afhandlingerne om den falske Gudsfrygt, der nu synes os saa selvfølgelige, have engang været dristige og ere vittige endnu.

Vi Nulevende maa overhovedet overfor Holberg aldrig glemme, at hvad der nu er for sandt til at siges, engang har været et Paradox, og at det er Holberg, der har havt Mod til at tage vore moralske og æsthetiske Livssandheder op som Paradoxer og holde Pinen ud, indtil de bleve Truismer. Han stod overfor et Publikum, hvem han maatte give sin Satire ind med Skeer og banke sin Moral ind i Hovedet. Og Intet kunde ligge bedre for hans Talent end Propaganda for hans og Tidsalderens Moraltro og Fornufttro.

Den klassiske Aandsform tager i Frankrig og England alle Genrer i sin Tjeneste for at moralisere paa en smagfuld og tiltalende Maade. Den gjør Fremstillingsmaader, der hidtil have staaet udenfor Skjønliteraturen, literære, som den moralske Afhandling, Epistlen, Fablen. Men Holberg har netop (i Modsætning til Molière, hvis Aarhundrede han har bag sig, men ligesom Voltaire) Publicistens Drift til at forsøge sig i de forskjelligste Kunstformer. Fabelens mislykkes for ham, fordi han mangler Naivetet og er altfor be-

tynget med didaktisk Hensigt, men han viser sine Landsmænd, at moralfilosofiske Overvejelser kunne bringes til at udgjøre en lærerig Morskabsbog.

Den klassiske Aandsform omdanner endelig Romanen, som den paatrykker alle andre Kunstarter sit Stempel; den gjør den filosofisk, allegorisk, som vi i England især træffe den hos Swift, i Frankrig især hos Voltaire, og det er paa Grundlag af en hel Tradition og i Tidsaandens Medfør, at Holberg skriver *Niels Klim*. For at komme de nedarvede Fordomme tillivs uden direkte at komme i Kast med de Institutioner, der bar dem, sidestillede man disse Fordomme med andre (som næredes i Persien, paa Sirius eller under Jorden) og hvis Herredømme dèr var ligesaa uanfægtet. Idet man overfor den gjængse Sæd og Skik, det herskende Religions- og Rets-System, udviklede andre Folkeslags Levevis, andre Kloders Synsmaade, Mennesketræers eller Abemenneskers Samfundsindretning, gjorde man det, som i Hjemmet gjaldt for det ubetinget Tilbørlige, relativt og lod et ironisk Lys falde hen derover. Fortræffeligt laa denne Kampmaade for Holberg, hvis Fantasi stadig var ledet af Frigjørelsesdriften, hvis Lune, selv naar det blev sluppet løs i Overgivenhed, altid blev holdt i

Line af Forstanden, og for hvem det, især da Tiderne blev trykkende, var en Fristelse at filosofere ad en ny Omvej. Kunstformen er nutildags forældet, men *Niels Klim* ikke desmindre — skjønt noget ufrisk — et af Holbergs bedst lykkede Skrifter.

Paa alle disse talrige Omraader se vi da Holbergs Aand forefinde den klassiske Aandsform færdig og parat for ham og se denne Aand smutte i denne Form som i sin naturlige Dragt, en Vaabendragt, der aldrig trykker den, altid værner, væbner og styrker den — og ved denne lykkelige Overensstemmelse rustes denne Aand, saa den bliver den herskende i sit Lands Kultur.

Det er ikke for meget sagt, at det klassiske Panser aldrig trykker ham. Imidlertid, det kan blive ham for snevert, og da se vi ham kaste det. Det er jo fra første Færd af en Vaabendragt for romanske Folk. Molière bærer den med uendelig Gratie, lige ledigt til Kamp og Fest. Den Lykkelige! lykkelig i al sin Ulykke! Han var ved Kilden. Han forefandt omkring sig Verdens første Hof, Tidens ypperste og sletteste Selskab, havde Europas højest og finest udviklede Sprog til sin Raadighed og beherskede det fuldendt. Han fandt desuden med sit rige Gemyt Udtryk for den dybe Følelse, den ædle Indigna-

tion, for Sværmeri og Elskov ikke mindre end for Lune og Vid. Han kunde naa op til Alcestes ophøjede Menneskeforagt, hvor Holberg maatte blive staaende ved Philemons ærbare Selvforsvar; han kunde skildre Tartuffe i al hans uhyggelige Storhed, hvor Holberg maatte nøjes med at male den lille visne Hykler Jeronimus i *Pernilles korte Frøikenstand*. Selv om Holberg i Følelsens Dybde og Inderlighed, i Erotikens Glød og Duft havde kunnet maale sig med Molière, maatte han dog i Udtrykkets Finhed og Ynde staa langt tilbage for ham, stillet, som han var, i et halv-civiliseret Land med et uudviklet Sprog. I Lune og Overgivenhed derimod maaler han sig med ham, (man tænke paa *Ulysses von Ithacia*) i Dybde er han stundom hans Ligemand; men der er et Punkt, hvor han overgaar ham.

Vi saa, hvorledes Holberg i Apologien for Tigellius stiller det Problem, hvorledes det gaar til at helt uensartede Egenskaber kunne forenes i et og samme Individ, og hvorledes han i *Den Vægelsindede* famler med Problemet om at forene alle Sider, selv de indbyrdes modsigende, af en menneskelig Karakter, men ogsaa at han hurtigt i Klassicismens Aand og paa Molières Vis tyr til at bygge Karakteren over en enkelt, herskende Egenskab, i hvilken Alt gaar op.

Og dog — stundom er det, som om Racetilbøjeligheden i ham reagerede imod denne romanske Synsmaade og Fremgangsmaade, der er simplere, men mindre omfattende og mindre tilfredsstillende, og vi møde da hos ham den fuldstændige Iagttagelse og den fuldstændige Fantasi, som vi aldrig træffe paa hos Molière. I sine Skuespils Anlæg, i Sceneføringen fjerner Holberg sig aldrig fra det klassiske Mønster, men vel i Karaktermaleriet. Det er, hvor han naaer allerhøjest, i *Erasmus Montanus*, tydeligst i *Jeppe paa Bierget*. Her er det som om Nordboen i ham, man fristes til at sige Nederlænderen i ham, Manden fra den halvt nederlandske Hansestad deroppe i Norge, havde kastet det romanske Seglas, som den fremmede Kultur har trykket ham ihænde. Her er Alsidigheden naaet.

Tænk paa Jeppe! Alt det, vi ville vide, naar vi ønske at lære et Menneske at kjende og meget Mere end vi pleje at vide om de Mennesker, vi ellers kjende i Virkeligheden eller træffe paa Scenen, erfare vi om Jeppe. Ethvert Spørgsmaal besvares. Hvad Slags Menneske er han, og hvorledes er han bleven den, han er? Hvilket er hans Temperament, hvilke Laster og hvilke Dyder har han? Hvormegen Vilje kan han opbyde, har han Forstand og hvad Slags Forstand?

Hvilken er hans herskende Lidenskab? For hvilke Fornøjelser er han modtagelig, og hvilket er hans Ideal af Lykke? Hvad er hans Forfængelighed eller hans svage Side, hvor stikker Narren og den Gale i ham? Hvilken er hans Bornerthed, og hvilke ere hans Fordomme? Hvad har han lært, læst og oplevet? Hvad er den faste Kjærne i ham, der bliver sig selv lig under alle Omskiftelser, og hvilke af hans Egenskaber ere simple Produkter af de Omstændigheder, under hvilke han lever, og forandres med dem? Hvad er hans Religion, og hvad er hans Filosofi ɔ: hvad Forestillinger har han om Liv og Død, om Gud og Verden, om et andet Liv, og hvad Indtryk har han faaet af de Menneskers Færd, med hvilke han er kommen i Berøring? Hvorledes lever han, og med hvilket Sind vil han dø? Paa ethvert af disse Spørgsmaal giver Stykket et Svar, og ethvert af disse Svar staar i en saa nøje Forbindelse med de andre, at det kan konstrueres ud fra dem. Her er da én Jeppe, der er underholdende for Børn og Tjenestefolk, men desuden en anden, der er interessant for Psykologen, for Statsmanden, for Bondevennen, for Officeren, for Historikeren og for Lægen.

Tag Jeppe, som han staar der i første Akt, kuet indtil Sløvhed, Træl af Herremanden, Ride-

fogden og Konen, krænket og haanet af hende og Degnen, modløs overfor sin kvindelige Plageaand, retløs overfor sine mandlige Despoter, udskjældt og pryglet, fordi han drikker, og drikkende for at glemme Skældsord og Prygl! Se ham udjaget af Huset i den tidlige Morgen for at gaa en lang Vej i urimelig kort Tid, fastende, uden i sit Hjem at have faaet en Draabe eller en Bid! Forstaar man, at han tyer til Jacob Skomager, og at han har gjort det Dag ud, Dag ind? Er det ikke en kun altfor naturlig Ting? Brændevinen er hans Andenstedsnærværende, er det samme for ham, som Musik og Poesi er for os. Under Rusen dukke hans Erindringer op, han mindes sin Soldatertid, sit Tysk og sine Campagner, og skjøndt disse vistnok ikke have været saa særdeles hæderfulde, er det Felttog, han har at opvise, øjensynlig dog hans stolteste Erindring; han finder ikke heller noget hæderfuldere Ord at lægge Præsten i Munden ved hans Baare end det saa usigelig komiske, at han levede og døde som Soldat. Ti Aar af sit Liv har han staaet under »Malicien« og tre Gange saa lang Tid maaske under sin Hustrus end værre Malice, altid har han maattet døje og slide, Intet har han lært. Det er let at spore, hvad han kjender til: han henter sine

Lignelser fra Stalden og fra Bibelen og er sikrere i sin Brug af de første end af de sidste; af bogRig Lærdom har han saa meget inde, at han paa urette Sted kan anbringe nogle Navne af Bibelhistorien, Folkeviserne og Holger Danskes Krønike (Abraham og Eva, Liden Kirsten og Hr. Peder, Abner og Roland). Han har én Ven, den brave Moons Christoffersen, der giver ham gode Raad, som han ikke bruger, og en anden endnu bedre og meget nyttigere Ven, den brogede Hest, der spiller en Hovedrolle i hans Idékreds; tre Gange kommer han tilbage til den, han elsker den, som hans Forfædre i Oldtiden elskede dens Ahner. Han har altid været fattig som en Kirkerotte; derfor véd han, hvad Penge er værd, derfor bliver han saa gjerrig og havesyg, naar han tror at være kommen i Besiddelse af dem, derfor krummer han sig og kysser paa Haanden for fire Rigsdaler, og slaar med Nakken og rasler med Lommen, saasnart han har dem. Det er troligt, at det brogede Øg endda har havt bedre Dage end han.

Det er naturligt, at den, der arbejder som en Hest, fornøjer sig som en Hund. Til den raa Forestilling om Arbejdet, svarer den raa Forestilling om Morskaben. Hvad Under da, at Jeppe som Baron æder og drikker uden

Maade, indsuger Magtens og Hævnens Sødme og vil berede Ridefogden den samme Skjæbne, som Degnen har beredet ham. Hvad anden Forestilling kan han have om Lykken end den, at den bestaar i at have en god Seng, fine Klæder, megen Mad, sød Vin i Overflødighed, mange Tjenere og en Tjenerinde. En Grad højere: en extra god Seng, extra gode Klæder osv., det er ikke mere Lykken, det er Saligheden. Med god Grund antager derfor Jeppe, da man har leget Himmelspræt med ham, at han er bleven kastet lige ind i Himlen. Han véd, for hvilken Pris dens Salighed kan vindes. Det er Retskaffenhed, Skikkelighed, det kommer an paa. Hvori bestaar da Skikkeligheden, hvem kommer ikke uforskyldt i Himmerig? Det gjør den, der end ikke efterlader sig »een Skillings Restantz hos Herskabet«. Alt staar i Sammenhæng. Til Begrebet om den højeste Dyd svarer Begrebet om den højeste Lykke. Den ene Forestilling er ligesaa positiv, haandgribelig og legemlig som den anden. »Et eiegodt Gemyt« er Jeppe; men det er i sin Orden, at hans Lyksalighed varer saa kort; thi den evige Lyksalighed har han ikke fortjent, han glemmer altfor let de Forpligtelser til Landgilde og Offer, som Fæstebrevet paalægger ham, og hvad der er et ægte

dansk Almuetræk, han agter ikke en Ed for mere end Fæstebrevet, snarere for mindre, han vil med Glæde »giøre sin høyeste Eed paa, at alt det var Løgn, som han svor paa tilforn«. Han har ikke mere Respekt for Retten end for alle de øvrige Autoriteter. Ligesom en Herremand for ham ér en af ubekjendte Magter indsat Myndighed, hvis Hverv det er at plyndre Bønderne for deres surt erhvervede Skillinger, selv bestjaalet og bedraget af dem, der besørge Plyndringen for ham; ligesom en Præst er en Mand, hvis fornemste Dyd er en vældig Talestemme, med hvilken han kan meddele Bønderne Troen, og ligesom en Degn først da er en ret og lærd Degn, naar han besidder en høj og skinger Sangstemme, formedelst hvilken han kan »tage Troen fra« de andre Degne, saaledes ere Dommere og Prokuratorer en Flok sortklædte, latinskpluddrende, bestikkelige Kjæltringer. Han tvivler ikke paa, at det rette religiøse Hjertesuk er dette: »Gud bevare vore Venner, og Skam faae alle vore U-venner!« Jeppe kjender Livet og Menneskene, han har sin egen, ikke i mindste Maade bitre, men mørke Livsfilosofi. Han er klog, fin og mistroisk. Hvilken ægte dansk Bonde-Egenskab er ikke atter denne Mistro! Livet har lært ham den, og han har Brug for

den for at leve; derfor er den saa indgroet i ham. Aldrig lykkes det at overliste den, selv naar han er allermest skuffet og vildledt med Hensyn til sine ydre og indre Forhold. Jeppe har Hjerte, hvem tvivler derom, ja saa meget, at enhver Paastand om, at Holberg selv ikke havde Hjerte, tager sig taabelig ud for den, der har Jeppe for Øje; men Jeppe er besindig, lun, sjællandsk nok, til at Hjertet ikke løber af med ham. Hver Gang man tror: nu bliver han rørt, nu taber han sit Fodfæste og sin sikre Forstandsoverlegenhed over alle de Filistre, der tumle med ham, overraskes man paa den behageligste Maade ved at se, at han øjeblikkelig er sig selv igjen. Hans Enfoldighed er et Bytte for deres Kundskab og Dannelse, hans Følelse er et Legetøj for deres Erfaring, men han beholder stedse Hovedet frit, og hans Forstand befrier uafladeligt Følelsen. Han brister ganske vist i Graad, da hans Defensor forsvarer ham, han tilbyder ham med et »Gud velsigne din Mund« sin Skraatobak og synes smeltet af Taknemmelighed; men da den Anden viser ham tilbage med de Ord, at han ikke taler for Skjænk og Gave, er det langt fra, at han bliver yderligere bevæget; han siger tørt: »Om Forladelse, Hr. Procurator, jeg havde ikke tænkt, at I Folk vare saa ær-

lige.« Paa lignende Maade, da Dommeren dømmer ham til Live igjen: Jeppe er bevæget, man venter Tak og Hjerteudgydelse. »Tak os,« siger Dommeren, »at vi har været dig saa naadige at dømme Dig til Livet igien.« »Hvis I havde ikke selv hengt mig op,« svarer Jeppe, »vilde jeg gierne have takket jer, for I løsede mig neer igien.» Denne mistroiske Kløgt er hans Skjold: det er paa den, at i hans Baronstand Bønner og Smigrerier, »Complementer og Baslementer« prelle af; han er mindre modtagelig for dem, end rimeligvis Baronen selv har været.

Det er dette Jeppes gode Hoved og sunde Vid, der altid bliver sig selv ligt, i hvilket, som Hauch har sagt, Folkestammens Sejghed og Livskraft midt under Fornedrelsen spores. I første Akt ytrer det sig som Skjelmeri, som Bondevittighed, som overgivent Drankerlune; men fra det Øjeblik af, da Jeppe i anden Akt vaagner som Baron, faar hans stakkels Hoved saadanne theoretiske og praktiske Opgaver at løse, at al dets medfødte Skarpsindighed udæskes og tages i Beslag. Under overordentlige Forhold udvikles som bekjendt overordentlige Kræfter, og Intet er her morsommere, end at se, hvorledes denne stakkels uslebne Forstand, hvem pludseligt Kæmpeproblemer blive forelagte, tumler

med disse efter bedste Evne og fægter med sin sunde, men utilstrækkelige Logik mod alle disse Vanskeligheder, som en David imod en Goliath. Det er jo nemlig intet Ringere end de højeste metafysiske Opgaver, som lægges for Jeppe. Det er Problemet om Jeg og Ikke-Jeg. Er alt Dette, han ser, en udvortes Virkelighed, eller er det et Billede af hans Fantasi? »Drømmer jeg, eller er jeg vaagen?« spørger han. Denne Knude, som det er umuligt at løse ved Argumenter og Beviser, naar den umiddelbare Sans er bleven vaklende og ikke kan hugge den over, denne Knude er det, han forsøger paa at trævle op. Han véd ikke, at hans Tankegang bestandig bevæger sig i en Cirkel og ikke kan komme af Pletten: han føler paa sin Tand, han kniber i sin Arm for at faa Vished, og glemmer, at ogsaa Fornemmelsen kan være indbildt og drømt. — Drømmer jeg, eller er jeg vaagen? Er jeg levende eller død? »Er det Jeg, eller er det ikke Jeg?« Disse ere Spørgsmaalene; han kommer som en dygtig Tænker saa vidt, at han tvivler paa sin egen Identitet. Denne er den mest skrigende, mest potenserede og derfor mest komiske Modsigelse af alle; her er Modsigelsen, paa hvilken det Komiske beror, spændt saa stærkt, som den kan spændes uden

at blive til Vanviddets egen. Jeppe staar her paa Afsindets Rand, ligesom den Stundesløse, hvor han udraaber: »Jeg er Alexander Magnus.« Situationen er derfor her en uudtømmelig Kilde til Latter. Hvormegen Snildhed Jeppe end udvikler, hvor sundt han end ræsonnerer, det lykkes ham dog ikke at løse, men kun efterhaanden at fjerne Problemet. Men det lader ham ikke Ro, næste Dag vender det i skjærpet Form tilbage. Nedtaget af Galgen maa Jeppe nu opkaste sig det Spørgsmaal, om han er levende eller død, om han er et Menneske eller et Spøgelse, en Geist, en Gjenganger? Han kan ikke faa det i sit Hoved, at han er levende endnu, han er uimodtagelig for Dommerens Sofismer, og han kan kun til Slutning berolige sig selv med den snilde Hypothese, at »maaskee naar man henger levende Folk op, saa døer de, men naar man henger døde Folk, saa lever de op igien«. Han har en Trang til idetmindste formelt at bringe et Slags Orden i sine Begreber. Ordenen er kun saa som saa, men Trangen dertil gjør hans Hoved Ære.

Anden Akt er en apokalyptisk Komedie, vi se i den, hvorledes Jeppe vil bære sig ad efter sin Død; fjerde Akt er et Sørgespil, i hvilket vi lære, med hvilke Tanker han vil forlade Livet.

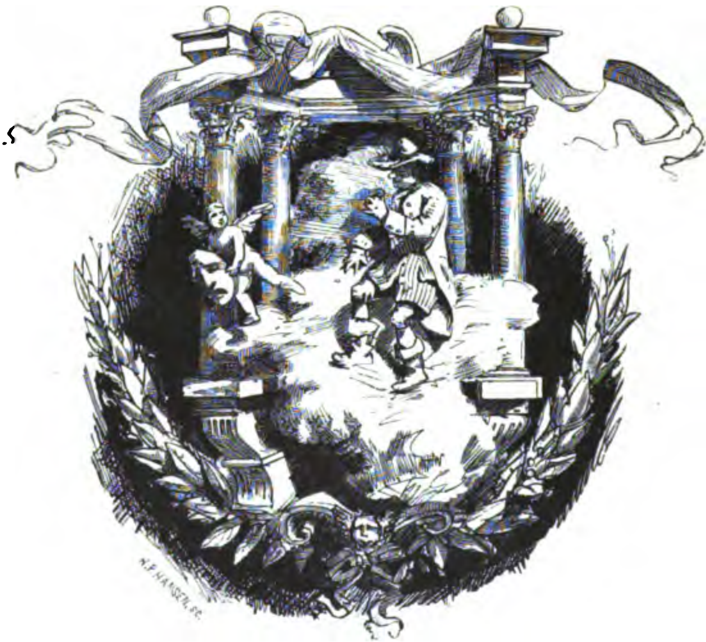
I dette Stykkes forkerte Verden kommer Opstandelsen først og Døden bagefter. Jeppe har al Grund til at antage sig for død, for uretfærdigt myrdet. Skulde Noget imidlertid bringe os til at tilgive Baronen hans utilgivelige Barbari, da skulde det være den Kundskab, det meddeler os om Maaden, paa hvilken Jeppe vil dø. Han er ikke modig overfor Nille og var i sin Ungdom ikke modig før Slaget, men han er ikke bange for Døden, han har ikke Livet at takke for saa Meget. Vant som han er til at resignere, resignerer han ogsaa let overfor Dødstanken. I første Øjeblik synker han i Knæ under den, saa rejser han sig med en Bøn til Dommeren. Denne Gang er det ikke »Davids Psaltkar«, han tyer til, som da han havde Døden for Øje som Mulighed. Nu da den er ham vis, falder den konventionelle Fromhed bort af sig selv, Brændevinsflasken træder istedenfor Psalmebogen som den eneste prøvede og paalidelige Trøster; hans Tanke bliver ved Jorden. Og da saa de tre Snapse ere drukne, da han erfarer, at der er ingen Pardon, og at Dommen alt er exequeret, vender han sig med en Kjærlighed, der har overlevet Fromheden og var stærkere end den, i sit stille Sind til sin hele jordiske Kreds, siger Farvel og »Tak for godt Compagnie«

til sine Børn, sin brogede Hest, sin tro Hund og alle sine Kreaturer.

Saaledes fremstiller da Stykket under de mest burleske Løjer en konkret og tillige typisk Karakter og et helt Menneskeliv fra Vuggen og til Graven.

Resultatet er altsaa dette: Den klassiske Aand, hvilken Holberg forefinder som herskende i Europa, en Aand, der er hans Tids, men ikke hans Folks (hvorfor han ingen Skole stifter), passer mærkværdigt for hans Individualitet med dens Hang til Forstand og Forstandsvid, dens digteriske Kraft paa det satiriske og komiske Omraade alene, dens Evne til Abstraktion uden Flugt — men med den sunde Sanses stadige Ligevægt — og med dens Tilbøjelighed til Fornuftreligion og Fornuftmoral. Den forsyner ham i Versekunst, Satire og komisk Epopee, i Skuespildigtning, Historieskrivning og Filosofi med en hel Række færdige Aandsformer, Fantasiformer, Tankeformer, literære Former, i hvilke det falder ham let og naturligt at udforme sit originale Væsen. Men hvor han naaer højest, der har han med Geniets Myndighed og Kraft — uden selv ret at føle eller vide det — sprængt den klassiske Aandsform, forstaaet og

fremstilt Menneskekarakteren uden Abstraktion, med fuld Fantasi, som Shakespeare gjør det, og i saa Fald er det, at han overtræffer sit store, romanske Forbillede, Molière.

V.

Skjønt Holberg i sit Levnet taler, som om han pludselig midt i Aaret 1722 »fik i Sinde« at skrive Komedier, tyder dog baade Fortalen til den samlede *Paars* fra 1720 og til Skjemtedigtene fra Januar 1722 paa at han har syslet med Tanken om at skrive »moralske Comoedier«, thi han forsvarer dem, der skrive slige, i samme Aandedrag som sig selv.

Vi have allerede bemærket den rivende Hast, med hvilken han nu i ikke tre Aar skriver over en Snes Stykker af hans Skuespils første Hold.

Hvilke Kilder tyede han til under denne uhyre og den senere, roligere Produktivitet?

13*

Der gives efter Sagens Natur kun tre: den indre Iagttagelse, Iagttagelsen af Omverdenen, og den trykte Literatur.

Det er klart, at de to første Kilder ikke blot fuldstændiggjøre, men forudsætte hinanden og det særlig for den komiske Digter. Vi forstaa de Andre gjennem os og os selv igjennem de Andre. Vi finde i os selv hvad de Andre skjule for os og opdage hos de Andre hvad vi skjule for os selv. Hertil kommer saa endelig det gjennem Bøger Tilegnede.

Hvad nu den første Kilde angaar, den indre Iagttagelse, der fører til Selvskildring, en Kilde, der for mange moderne Digteres Vedkommende strømmer saa rigeligt, at man bestandig gjenfinder dem selv i deres Æmner og deres Helte, saa synes denne Kilde at maatte flyde særlig sparsomt her. Holberg staar saa fuldkomment over og udenfor sin Produktion; hans Galleri er et Galleri af Narre, af ubetydelige eller indbildske Tosser, over hvis Laster og Fagter man ler.

Imidlertid har han jo kun gjennem sig selv forstaaet dem. Og det er paafaldende, hvor tidligt han fremhæver, at han først og fremmest selv er sin Satires Gjenstand. Hvor han i sine *Skiemtedigte* hævder, at han »skyder udi Flæng«, ikke sigter paa nogen bestemt Person, gjør han

en Undtagelse med sig selv: det eneste Væsen, over hvilket han satiriserer personligt, det er hans eget Jeg:

Saa tidt jeg *Tempo* seer, jeg med mig selv *railllerer*.

Og med en overlegen Aands dybe Beskedenhed, aflægger han i Fortalen til disse Digte Tilstaaelsen:

»Jeg finder hos mig selv mange Feyl, og de Dyder, man tillegger mig, lidet solide. Jeg lever indgetogent og regulier, fordi jeg kand ikke leve vellystig, ligesom den, der aldrig spillede, fordi han aldrig havde Penge; Jeg drikker ikkun Vand, fordi jeg taaler ikke at drikke Viin; Jeg philosopherer, naar jeg haver liden Helbrede; er kied af Verden, naar hun er kied af mig: saa at min Philosophie og mine Dyder ingensteds have hiemme. *Jeg finder der imod hos mig adskillige solide Feyl, som man kunde giøre smukke Comoedier over.*«

Det er Ord, som antyde, at hvor store Vanskeligheder end den betydelige Tidsafstand og Tarveligheden af vor Kundskab til Holbergs Liv og Levnet lægger i Vejen for en Tilbageførelse af hans Produktion til hans Personlighed — saa er denne Vej dog ikke spærret.

Enhver Kjender af Holbergs *Breve til en berømt Mand* har bemærket, hvorledes selvoplevede Smaatræk gaa igjen i hans Skrifter. Naar i *Peder Paars* en af Personerne fortæller, hvorledes han som uskyldig Vejfarende nær var bleven arresteret af en Fændrik, blot fordi han gik tilfods i sit eget Fædreland uden Pas, saa sigter dette til en Begivenhed, der var hændt Holberg selv; naar Troels i *Barselstuen* i sin Spøgelseangst læser en Bordbøn istedenfor et Fadervor, saa er dette en Erindring fra Holbergs Barndom o. s. v. Men ogsaa for hele Karakterer i Lystspillene maa det humoristiske Udgangspunkt søges hos Digteren selv.

Det Exempel, der først frembyder sig, er naturligvis Philemons.

Da Shakespeare afsluttede sit Digterliv, fordi hans Fantasi længtes efter Hvile, skrev han *Stormen* og afbildede sig selv og sin Genius i Skikkelse af Prospero og Ariel, af den mægtige Magus, der er Elementernes og Aandernes Herre, og den urolige, legende, lynsnare, altformaaende Luftaand, der higer og brænder efter at blive udløst af sin Tjeneste, og som endnu paa Tjenestens sidste Dag smægter efter Frihed og jubler imod den. Da Holberg havde naaet Højdepunktet af sin Bane, saa han sig tilbage og skrev

Det lykkelige Skibbrud; han gjorde, som man plejer at gjøre, naar man bygger: han satte Kransen paa Huset, førend Taget var færdigt og Arbejdet endt. Han optræder ikke som en mægtig Aandebesværger, han nøjes med den sanddru Satirikers og Moralists beskedne Rolle. Han selv vil ingen anden Hvile og Fred have end den: som Skribent at kunne leve i Ro for Dumrianers og Kjæltringers Plagerier; den eneste Frihed, hans Genius forlanger, er Albufrihed. Philemon er ung og hed, forøvrigt uegennyttig, opofrende, højtbegavet, Lastens Beskjæmmer, Dydens Mønster og Sandhedens Martyr. Det er næsten for meget af det Gode. Rundt omkring ham, for Skranken med ham, et Kor af Narre og Tosser af begge Kjøn, der ville have ham dømt, fordi de paastaa, at han har sigtet til dem i sine Skrifter, og som slutte, at han maa have sigtet, siden han har ramt. Ligeoverfor ham Rosiflengius, det vil sige Kryberi, smudsig Begjærlighed efter Penge, lav Nederdrægtighed. Punkt for Punkt, Træk for Træk, ved Hjælp af Gjentagelser, af overflødige Exempler, af oplysende Scener som den med Oldfux og den med den fulde Mand, den omstændeligste, bredeste Udmalen af Modsætningen mellem Rosiflengius's og Philemons Karakter og Færd, til Ære for den

sidste. Det er som en Sang, der synges helt ud gjennem alle Versene, fordi Tilhøreren er dum og ude af Stand til at forstaa en halvkvædet Vise. Skikkelsen bliver saa overrost, at den af lutter Fejlfrihed mangler Liv.

Langt virkningsfuldere er det i Komedierne, naar Holberg inkarnerer sig som Henrik, ingensteds virkningsfuldere end i *Mascarade*, dette Stykke, som han i 1724 skrev samtidigt med at den Forordning forberedtes, som forbød Maskerader. Holberg har her selv trukket i Liberiet for tilgavns at ruske i de gamle Parykker, og saaledes kostymeret sender han i Stykkets Hovedscene — der drejer sig om Henriks Forsvar for Maskerader og har Form af en Proces mellem Alderdom og Ungdom, som Overgivenheden vinder for de Unge — Argumenter af højst forskjellig Styrke i Ilden. Som Skolastikerne, der satte en Ære i at kunne hitte bestandig nye, bestandig flere Grunde og Beviser for den Sag, de førte, og som Erasmus Montanus, der har gaaet i Skole hos dem, skyer Henrik hverken Sofisterier eller Paradoxer; men da han er Broder til Jacob Berg lige saa vel som til Erasmus Montanus, er hans Lune gjennemgaaende baseret paa den sunde Sans; det er den rene Forstand, som i hans Kamp mod Gammelmands-

gnavenheden slaaer om sig med Vittigheder til Højre og Venstre, og kun nu og da giver den frie Lystighed i ham sig til at synge en Dithyrambe, som naar han i et kritisk Øjeblik fremfører til sin Undskyldniug, at Karlen fra Frankfurt, der forførte ham, »spiller stærkt paa Instrumenter«. Er hans Indvendinger noget for dybe og for fine, ligger det i, at han har Holberg selv til Sufflør. Lad os høre Suffløren. Han siger saaledes: Mennesket gjennemgaar som Naturbarn adskillige Naturbørnesygdomme, Hang til Nattelystighed, Dans o. s. v.; raser Ungdommen ikke ud, gjør den Alderdommen balstyrig; er Alderdommen rolig, saa er det, fordi den har raset ud. Ærbarheden er ganske vist al Ære værd, og vi ere rede til at vise den al mulig Respekt; Ulykken er, at vi aldrig have truffet den — hos Magdelone er den Fornøjelsessygens Maske, hos Jeronimus Uformuenhedens Uniform. Hvor bor Dyden? Paa gamle Folks Tunger. Men Glæden er en Virkelighed, hvor flygtig den end er; den henriver til Lystighed, til Maskespil, til Dans, vender op og ned paa Alt, gjør Nat til Dag og Tjeneren til sin Herres Lige; den er moralsk, den er ædelmodig, den er gavnlig, den er sund, den er nødvendig; thi Ungdom er en Sag, som gjør visse Fejl til en Nødvendighed, og Alder-

dommen et Væsen, som gjør visse Nødvendigheder til Dyd! —

Dog, det er for at gjenfinde Holberg i den digtede Skikkelse ikke nødvendigt at indskrænke sig til Figurer, han bruger som Talerør; vi kunne exempelvis tage de to værste Narre, som i *Den danske Skueplads* repræsentere den yngre Slægt: Jean de France og Erasmus Montanus.

Naturligvis ligger den idiotiske Gjæk Hans Frandsen som saadan Holbergs Personlighed saare fjærnt. Men det er allerede paafaldende, at medens Komedien udmunder i denne Moral:

Mig synes, Naboe, at det er herefter mere sikker,
Vi gifter tilig Sønner her, end dem af Landet skikker ....
See andre Nationer an, hvor Ungdom bliver hiemme;
Her eene strax af Landet man skal ud for Dansk at glemme,

saa havde Holbergs eget Liv ingenlunde svaret til Moralen. Han var rejst ud, saasnart han blot havde havt den knappeste Rejseskilling samlet, havde ingenlunde tænkt paa at gifte sig tidligt og ingen Rejselyst ofret derfor. Og hvad mere er, han siger selv, at han, hver Gang han kom hjem fra en Udenlandsrejse, halvvejs havde glemt sit Modersmaal — føjer endda til: »thi man kand let glemme det, som man aldrig har forstaaet tilgavns«. Man huske ogsaa, hvor overfladisk hans Ungdomskundskab havde været til

det Franske, og det tilmed, medens han indbildte sig, ja gav sig ud for at være extrakyndig deri. Man tør i denne Sammenhæng minde om den saa ofte oprippede Anekdot, at han ved sin Ankomst til Paris maatte vandre fra Gade til Gade, da han søgte Logis, for det Første fordi han indbildte sig at Udtrykket i denne Mening var fransk, dernæst fordi han udtalte det Lucie, saa man troede, han søgte efter en Pige; og ved denne Lejlighed maatte da han, der ansaa sig for en Mester i det Franske og der i Aaringer havde ernæret sig som Lærer i dette Sprog, af et fransk Kvindemenneskes Mund høre Dommen over sin Sprogfærdighed i disse djærve Ord: »Han taler Fransk som et tysk Hors«. Endnu nogle Maaneder senere, da han vilde kjøbe et Værk af den gamle Historiker Du Chesne udtalte han Navnet saaledes, at man opsøgte en Lucian (Lucien) til ham.

Der er da i Jeans tidlige Udenlandsrejse ligesom i hans Overtro paa sit Fransk et tydeligt Lighedspunkt. Naar Jean i sin fjottede Begejstring for det Fremmede »vil bringe Papa til at aflægge sin gamle Spids-Borgerdragt« og indføre nye Moder, saa er Fjottetheden Hans Frandsens, men et Glimt af Begejstringen Holbergs.

Det i Digterens Sjæleliv liggende personlige Udgangspunkt for *Jean de France* falder ganske sammen med Udgangspunktet for *Erasmus Montanus*.

Man kjender fra Holbergs Levnetsbeskrivelse hans Ungdomsophold i Christianssand. Han gjaldt for et Vidunder af Lærdom; det hed sig, at han kunde tale Fransk, Italiensk, Polsk, Russisk og Tyrkisk; daglig voxede Antallet af dem, der vilde lære Sprog af ham, saa han fik sin Gjæld betalt og kom paa grøn Gren.

Men en slem Streg i hans Regning gjør en hollandsk Kjøbmand, der ankommer efter at have spillet Fallit i sit Fædreland og som for en ringe Betaling tilbyder Undervisning i Fransk, hvorpaa Holberg hidtil havde havt Eneret. Det hedder i Levnetsbeskrivelsen: »Da jeg nu hørte, han talte temmelig barbarisk, havde jeg Lyst strax at binde an med ham«. Der blev da af begge Parters Elever berammet Tid og Sted: »Vi mødtes og fægtede, men skiltes med lige Fordel; jeg skjød med fransk-norske Kugler, han svarte med fransk-hollandske, saa jeg tror, der aldrig er holdt værre Hus med det franske Sprog«. De havde, siger Holberg, begge Vanskelighed ved at tale, naar de var ved deres fulde Fem, men deres indbyrdes Hidsighed vrævlede dem

ind i et langt værre Vildrede, hvorved Sprogbummerternes Antal tog betydeligt til.

Man har her øjensynligt noget af Hovedsituationen i *Erasmus Montanus:* de uvidende Elever som Vidner til og Dommere over Disputatsen, i hvilken der paa det fremmede Sprog spørges *Goddag* og svares *Øxeskaft.*

Atter ligger det nær at betone Afstanden mellem Holberg og den drengeagtigt trættekjære, rethaveriske Erasmus Montanus. Men man agte paa, hvad han selv fortæller om netop dette Ungdomsophold i Christianssand. Han havde faaet fat i en lille Bog, hvori en unævnt Forfatter med 60 Beviser godtgjorde den Paastand, at Kvinderne ikke er Mennesker. Det har enten været et af de sædvanlige skolastiske Indlæg i Spørgsmaalet om Kvinderettighederne, eller, som man har ment, et 1575 i Leipzig udkommet Skrift, hvis Hensigt var at latterliggjøre en vis Art Bibelfortolkning ved at vise, at man med de nye Fortolkningsmethoder kunde bevise Alt. Dets Indhold var Argumenter af den Art, som vi gienfinde i Hans Mikkelsens Epistel foran Holbergs femte Satire. Dette Fjas morede Holberg, som var meget for alt Nyt: »Altsaa, som jeg kom lige fra at have læst det, og jeg havde Alting i frisk Minde, udspredte jeg dette

Kjætteri rundt om i Byen, først ganske sagtmodigt for at forslaa Tiden, siden ikke uvidenskabeligt, alt eftersom Modsigernes Nidkjærhed tog til.«

Det lader sig vel neppe nægte, at der i dette Rethaveri til Bedste for et i Kaadhed udslynget og i den Grad barokt Paradox er et Glimt af noget Montanus'sk, især da dette selvfølgelig var lige saa langt fra at være Holbergs virkelige Mening om Kvinderne som Montanus's Paastand, at man har Lov til at slaa sine gamle Forældre, er fra at være hans. Og der er Noget i Situationen, der minder om Rasmus Bergs overfor Moderen og Degnen, da det tilsidst gik saa vidt, at en Tjenestepige paa Gaden pegede paa ham og sagde: »Der gaar han, som siger, at vi ikke kan komme i Paradis.«

Paa dette Punkt aabner sig imidlertid et nyt Spørgsmaal, berørende Holbergs personlige Liv i Sammenhæng med hans Digtning, nemlig Spørgsmaalet om hans Forhold til Kvinden. I Almindelighed formuleres det paa den Maade, at man spørger, om han nogensinde har elsket eller dog været forelsket. Udgangspunktet for Besvarelsen har i Reglen været den tørre og matte Farve, der ligger over Kjærlighedsscenerne i hans Skuespil, det Traditionelle og Uperson-

lige i det erotiske Forholds Behandling. Paafaldende er det først og fremmest, at endog den Understrøm af frisk og ungdommelig Sanselighed, som altid findes hos de gamle latinske Komediers Elskere og Elskerinder, fuldstændig fattes. Paafaldende er dernæst den dogmatiske Maade, paa hvilken Kjærlighedsfølelsen er taget som noget ganske Usammensat og aldrig, som hos Molière saa tidt, parret med modstridende Lidenskaber. Paafaldende har det endelig været for enhver Iagttager, hvor ganske Holbergs unge Kvindeskikkelser, endog naar de ere vakrest, ere blottede for Ynde. Selv en Monrad, der neppe formaar at føre Pennen, giver, som vi saa, et mere indtagende Billede end han. Det ser ud, som havde han aldeles ingen personlige Erfaringer havt at tage til, som havde han aldrig selv følt det unge Hjertes overstrømmende Ømhed, den tidlige Ungdoms erotiske Begejstring og erotiske Skuffelser, Angsten for at forsmaas, Henrykkelsen ved at tro eller vide sig elsket. Hvor han efter Molières Mønster vil fremstille Skinsygens Kvaler, gaar han rent mekanisk tilværks og bliver plump eller grotesk.

Det finere Kvindelige findes ikke hos hans Kvinder, end mindre det dæmonisk Kvindelige, der havde kunnet give den Vægelsindede en

Gratie og forklare hendes Væsen. De blandt hans Kvinder, der ere elskværdigst og betydeligst, som den kjønne, unge, vittigt forstandige Barselkone eller den fintfølende Pernille, der selv som Frøken vil vedblive at betragte sit forrige Herskab (der degraderes til Tyende) som sin Søster — mangle dog Ynde og ere uden al Erotik. Holberg tager netop overfor dem Ægteskabet saa udvortes som en Forsørgelse, at han giver denne nydelige Barselkone sin dummeste gamle Jeronimus til Mand og denne sin fineste Pernille sin afskyeligste gamle Jeronimus til Ægtefælle endda som en Art Løn for hendes Troskab og Bravhed. Undertiden som i *Uden Hoved og Hale* er Kjærlighedsforholdet saa grovt behandlet, at den kvindelige Gjenstand skifter med Elskerens Trosbekjendelse: Saasnart Leander bliver hellig, ophører han at elske Eleonore og lover sig bort til Gunilds Datter; da han ser, han er bedragen, vender han tilbage til sin første Kjæreste igjen.

At Sligt ikke tyder paa nogen rig erotisk Erfaring, er utvivlsomt. Som bekjendt forekommer blandt Holbergs egne Udtalelser ikke det Ringeste om nogen lykkelig eller ulykkelig Kjærlighed, kun siger han med en djærvere Vending end Skik og Brug nu tilsteder, at han

i den Alder, hvori han egnede sig til Giftermaal, ikke kunde ernære en Kone, og nu, da han kan det, ikke mere egner sig dertil.

Man har da med ikke ringe Spidsfindighed søgt Symptomer paa en Ungdomskjærlighed i hans Skrifter. Man har citeret disse Linjer af Fjerde Satires Slutning:

Jeg eengang Lyst bekom, at see i Tærning-Bog
Jeg vilde, arme Giek, for Tiden være klog,
Jeg vilde deraf see i Ægteskab min Lykke,
Men traf i Bogen paa et meget hesligt Stykke.

Man har i disse Ord fundet Antydning »af en oplevet poetisk [!] Situation, der mod Forventning fik en højst ubehagelig, prosaisk Opløsning«. (C. W. Smith: Om Holbergs Levnet.) Men kun ved at udrives af al Sammenhæng og opfattes symbolsk kunne Versene tyde paa Sligt. Holberg taler her slet ikke i sit eget Navn, og Meningen er den ganske bogstavelige, at den Talende har slaaet op i en Varselbog og der har fundet afskrækkende Vers. De citeres endog og lyder:

Du meener, at du faaer en Jomfru og en Dame,
Men vogt dig for et Dyr, som hedder Maren Amme.

Det andet Sted, hvori man, om muligt endnu mere barokt, har fundet en Tilstaaelse, er

Henriks Ord i *Den ellevte Junii:* »Ej Snak, en ung Person paa 22 Aar skulde ingen Kiærlighed føle«, idet man har gjort opmærksom paa det Paafaldende i, at Tallet minder om Holbergs egen Alder, dengang han var i Christianssand, det eneste Sted, hvor han giver tilkjende, at han har bevæget sig mellem Damer. (L. Daae: Optegnelser til Holbergs Biografi.) Man synes ikke at have agtet paa den Betydning, Ordet *Kjærlighed* har paa det anførte Sted sidst i Stykkets første Akt, den lavest mulige. At Holberg, hvor Talen er om Studenstrups mulige Forlibelse i Paradisværtens Lucretia, skulde have indført Erindringen om en Ungdomskjærlighed, han i saa høj Grad holdt i Ære, at han ellers aldrig nævner den, er det ubetinget urimeligt at antage. Noget Paalideligt lader sig efter Sagens Natur ikke fastslaa. Men et Fingerpeg findes dog — som Daae har paavist — etsteds, ikke ved hvad Holberg siger, men ved hvad han fortier.

Netop det Sted, vi gik ud fra, hvor han fortæller om den Forargelse, hans Paradox om Kvindekjønnet afstedkom i Christianssand, er her af Interesse. Han skriver: »Ivrigst mod denne Sætning var den nys afdøde Biskops Sønner dér i Byen, og da de havde en ualmindelig smuk

Søster hjemme, som de fandt ganske særdeles værdig til at ansees for et Menneske, saa stred de som for Hus og Hjem.«

Hvad Holberg her fortier, er at denne Strid fandt Sted i hans eget Hjem i Christianssand, idet Biskoppens Sønner var hans Fættre, i hvis gjæstfrie Hus han boede, samt at den unge Pige *haud vulgaris formæ, civitate humana dignissima* var hans egen kjødelige Kusine, hvem han daglig saa og omgikkes. Da nu desuden det Sagn bestandig har holdt sig, at Holberg i sin Ungdom i Christianssand har været forelsket, da fremdeles den af Sagnet urigtigt udpegede Gjenstand, Jens Bircherods Datter (dengang kun elleveaarig) var en Bispedatter ligesom Jomfru Stoud, og da Holberg endelig med en ganske enestaaende Varme dvæler ved sine Christianssandske Minder, idet han siger: »De unge Damer der i Byen forekom mig at kunne hævde den første Rang mellem det ganske Norges Jomfruer saavel i Henseende til Dannelse og god Tone som ved fint Væsen og Aandens Evner« — saa ligger den Antagelse yderst nær, at hans »ualmindelig smukke« Kusine har havt en Hovedlod i denne Ros.

Han har da heller ikke længe nænnet at

fraskrive hende Borgerretten som Menneske. Han opgav jo — modsat Erasmus Montanus, der rigtignok havde Ret — hurtigt sin Paastand, blev senere i Christianssand en bestandig Lovtaler over det smukke Kjøn og spredte ikke blot saaledes lykkeligt Stormen imod sig, men det faldt ham, som han selv fortæller, ovenikjøbet, da han forstod nogen Musik »ikke vanskeligt at blive gode Venner endog med de fornemste Jomfruer der paa Stedet«.

Lidenskabelig har imidlertid Følelsen neppe været og en Rolle i Holbergs Liv og Digtning har den ikke spillet. Men det være som det vil — hvad enten Holberg i sin Ungdom har ydet en enkelt Kvinde en varmere Hyldest eller ikke, saa meget er vist, at han hele sit Liv igjennem vedblev rent forstandsmæssigt, som hans Væsen medførte det, at være en haardnakket og vidtgaaende Talsmand for det kvindelige Kjøn.

Allerede i *Peder Paars* (Tredje Bogs første Sang) hævder han i spøgende Tone Hyppigheden af Kvindens aandelige Overlegenhed over Manden og Urimeligheden af hendes Udelukkelse fra Bestillinger og Sysselsættelser; i *Zille Hans Dotters Forsvars-Skrift for Qvinde-Kiønnet* hæver han sig til et helt moderne Standpunkt.

Hvo Vingerne paa Fuglen skiær,
  Ubillig Fuglen laster,
Og, hvi han ikke flyver meer,
  Forgiæves forekaster.
Et Træ tit har kun Grene, Bark,
  Men vil ey frugtbar blive;
Hvis det var sat paa anden Mark,
  Det vilde Frugter give.

Han fordrer Kvinden fuldt sideordnet med Manden, og det med en abstrakt Konsekvens, som endog gaar ud over Datidens Emancipatorers, der i Almindelighed indrømmede en Gradsforskjel mellem Mandens og Kvindens aandelige Anlæg. Efter Holberg ere Kjønnene af Naturen ens udstyrede, og Forskjellen beror udelukkende paa Opdragelsen og Samfundets hele Ordning, der har trængt Kvinden ud af den Stilling, som tilkom hende.

Holberg var jo ingen Fysiolog, men en Rationalist, og man kan ikke vente hos ham at finde nogen naturvidenskabelig Drøftelse af Kjønsforskjellens Betydning. Men hans Anskuelse er utvivlsom. Hvor han i *Natur- og Folkeret* nødes til at tage Hensyn til de theologiske Indvendinger, skriver han:

»Nu følger at eftersee, hvoraf Manden haver bekommet Herredømmet over sin Hustru, og hvorvidt det strækker sig. Saadant Herredømme

kommer alleene af Guds Indstiftelse (1 Mos. 3. 16), hvor Kvinden udtrykkelig befales at være sin Mand underdanig .... hvorudover de fare meget vildt, som paastaae, at saadant Herredømme kommer af Naturen«.

Med et dybt Buk gaar han saaledes de theologiske Argumenter forbi og holder sig til Kvindekjønnets naturlige Ligeberettigelse. (Se iøvrigt hans Levnet, Epistlerne 199 og 518, i Heltindehistorierne Sammenligningen mellem Zenobia og Catharina Alexiewna og Stederne i Niels Klim).

En Følelsessag er dette for Holberg ingenlunde. Det var visselig heller ikke Indtrykket af danske Kvinders høje Aandsevner, som her ledede ham. Den Morskab, han havde af Dame-Selskab har Intet at gjøre med hans Agtelse for Kvindens Aandsgaver; denne Morskab var ham kun en Adspredelse; thi han forklarer den selv af, at »der forefalder Intet uden jævn Snak, som ingen Meditation behøver«; des større Anerkjendelse fortjener Holbergs Standpunkt, des mere hensynsløs Beundring aftvinger hans Geniblik. Ikke som en Elsker af Kvindekjønnet, ikke heller fordi han havde en enkelt Kvinde meget at takke for, ikke ad en kritikløs Begejstrings Vej; med Blik for det Menneskelige, ikke for det Kvindeligste i Kvinden, har Holberg, fordi hans Væsen var en genial

Forstand, forudset og forfægtet den største og skjæbnesvangreste sociale Revolution, som den fjerne Fremtid bar i sit Skjød.

Hvor stort dette er, det føler man ret, naar man betænker, at hans Grundanskuelse har ligget halvandethundrede Aar hen i dansk Literatur, indtil den for Alvor gjenoptoges.

Heiberg taler 1830 om de Tilfælde, hvor Holberg »satiriserer over Menneskehedens store Interesser uden at have fattet disse i deres Idee« og henregner hertil »hans Paradoxer om Fruentimmernes Rettigheder«. Dietrichson skriver 1860, at Zille Hansdotters Indlæg bør opfattes som »en Satire paa Kvindelærdom og en Parodi paa Forsvarsskrifterne derfor«. Dette er allerede højst betegnende (om end næsten utroligt) som Bevis paa, hvorledes man i den Periode, der gaar umiddelbart forud for vor Tid, i Danmark og Norge læste sine bornerte Yndlingsmeninger ud af alle de store, klassiske Forfattere, selv af dem, der med rene Ord havde haanet netop disse Yndlingsmeninger. Men endnu morsommere i deres Uskyld ere dog C. W. Smith's Udtalelser. Han skriver: »At Holberg hører til de Forfattere, der ville have Kvindekjønnet emanciperet, er en egen Kuriositet .... Da han som lærd Pebersvend aldrig havde havt Lejlighed til selv at erfare,

i hvilken Kreds og i hvilke Forhold Kvindens aandelige Rigdom udfolder sig allerskjønnest, saa var han kommen paa den Idee, at Piger, naar de havde Hoveder, burde sættes til Studeringer ganske paa samme Maade som Drenge, og at Fruentimmer burde have lige Adgang til de offentlige Embeder med Mandfolk«. Ja man kan, tilføjer Smith, der var stolt af at kaldes Holbergianer og indbildte sig at være det, i Holbergs videnskabelige Skrifter finde Beviser for »at det virkelig var hans alvorlige Mening«. Man behøver ikke at gaa til hans videnskabelige Skrifter for at se det. Alene Zille Hans Dotters Forsvarsskrift indeholder alle de Argumenter, Stuart Mill i vort Aarhundrede har betjent sig af, og indtager ganske det Mill'ske Standpunkt.

Er det da end ikke muligt, nøjagtigt at erfare, hvad Selviagttagelse har lært Holberg om Forholdet mellem Mand og Kvinde, saa er det dog ikke vanskeligt at se, hvorledes hans personlige Iagttagelse i Forening med hans Studier have lagt Grunden til hans høje Værdsættelse af det andet Kjøn, og hvorledes hans aandelige Habitus bringer ham til netop at behandle Kvinden som han gjør det.

Allerede naar man agter paa hans Skildring af de unge Borgerdøtre i Bergen, der med deres

»særdeles Modestie« i Omgjængelse med Mænd, ikke gav Mændene det Ringeste efter i Dygtighed og Forstand, skimter man Leonora-Skikkelsen. Disse unge Kvinder satte ingen Pris paa Galanteri; Holberg lider dette Træk hos dem; thi heller ikke han sætter Pris derpaa. Intet kunde ligge ham med hans uromantiske Naturel fjernere end Ridderlighedsforholdet til Kvinden med dets hele Følge af galante Sæder og Talemaader. Han finder i Galanteriet en Fornærmelse mod Kvinden, forsaavidt det i sit Tegnsprog erklærer hende for et skrøbeligt og betydningsløst Væsen; ja han dadler en Mand, der, da han i Selskab havde listet sig til at kysse en Dame og faaet et Ørefigen til Svar, trykkede den Haand, der havde slaaet ham, til sine Læber. Holberg bekjender rent ud, at hvis saadant var ham hændet, han da »havde *saluteret* den gode Jomfrue paa samme Maade igien«, det vil sige, havde gjengjældt Ørefignet, og ikke af Hævngjerrighed, men for at vise sin Respekt for Kvinden som Ligemand. Man ser, han ikke skyr nogen Konsekvens.

Hans Anskuelse er nøgtern, men urokkelig og følgerigtig: Kvinden er af Naturen lige saa vel begavet som Manden. Han har set ligesaa kloge Kvinder som Mænd, set Kvinder, der var langt klogere end deres Mænd eller Fædre, og

har forarget sig saa dybt over deres Afhængighed og nødtvungne Uvidenhed, at han atter og atter kommer tilbage til den Uretfærdighed, som begaas imod dem. I Mønsterstaten Potu (*Niels Klim)* have Kvinderne Adgang til alle de samme Embeder og Stillinger som Mændene; en ung Jomfru er Rettens Præsident og berømt for sine vise Domme. Klim studser i første Øjeblik derved, men finder det hurtigt mindre forunderligt i Kraft af en Overvejelse, der øjensynlig er Holbergs eget Udgangspunkt: »Jeg tænkte: Hvad om Byfogdens Kone i *Bergen* sad i Retten istedenfor hendes Mand? . . . Vor Lovkyndighed vilde vinde derved, og Retfærdigheden maaskee ikke saa ofte blive slaaet i Ansigtet.« Dog det er saa langt fra, at Holberg ved denne Kvindens Frigjørelse vil have hende løsrevet fra hendes naturlige Kald, at han lige omvendt — mer end 20 Aar før Rousseau — optræder som Naturens Talsmand overfor den unaturlige Mode eller Vane, der skilte det spæde Barn fra Moderen. Rahagna beklæder i Potu en Storskatmesters høje Stilling, men ammer ikke desmindre selv sit Barn og afviser en Indsigelse med Ordene: »Troer Du da, at Naturen har givet Kvinderne Bryster alene til Prydelse og ikke til Børnenes Næring?«

Fra dette Holbergs særegne Stade i Opfattelsen baade af Kvindens naturlige Kald og hendes aandige Ret, et Stade, der ligger saa højt over hans Samtids i Norden, falder et nyt og skjønnere Lys hen over et Værk som hans *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier*. Det er en mandig Fordomsfriheds og en ren Beundrings Værk. Og det er interessant, at Holberg her i sit Følelsesliv og i sin Tendens har et Berøringspunkt med det syttende Aarhundredes største Kvinde i Danmark, Leonora Christina, der har efterladt et betydeligt Brudstykke af et lignende Værk: *Heltinders Pryd*.

Redegjørelsen for Holbergs Forhold til Kvinden førte med Nødvendighed fra Undersøgelsen af Holbergs Selviagttagelse som Grundlag for hans Produktion over til Spørgsmaalet, om hvorledes denne bygger paa Iagttagelse af Omverdenen.

For en Snes Aar siden var den Paastand endnu mulig i dansk Journalistik, at Holbergs Komedier vare mente som Vittighedsspil, ikke som Virkelighedsskildring. Nutildags er der neppe mere Nogen, som tror det. Komedierne ere Virkelighedsbilleder i saa høj Grad, som det var deres Digter muligt at gjøre dem til det.

Selvfølgelig er det ikke altid danske Forhold, der have staaet Holberg for Øje; han

havde jo indtil sit 25de Aar neppe tilbragt mere end et Aarstid i Danmark (en Maaned i 1702, en halv Snes Maaneder 1703—4 og en Maaned i 1708). Det var først som Huslærer for Geheimeraad Geddes Sønner og som Alumnus paa Borchs Kollegium, at han kunde begynde at lære Kjøbenhavn og Provincialisterne der, Sjælland med dets Bondebefolkning, overhovedet dansk Stadliv og Landliv grundigt at kjende. Først fra 1709 af kan det danske Familieliv, der i hans Skuespil næsten bestandig er Skildringens Gjenstand, have aabnet sig for ham. Der kan derfor ikke være Tvivl om, at han, selv hvor Scenen foregaar i Kjøbenhavn (endsige i Ebeltoft eller Thisted, hvor han aldrig havde været), hyppigt har tæret paa Barndoms- og Ungdoms-Erindringer fra Norge. Skavlan har med megen Skarpsindighed eftervist saadanne Minder hist og her, endog i det fantastiske *Melampe*. At Holberg aldrig forlagde Scenen til sit Fødeland, beroede øjensynligt paa Forholdet til den Tilskuerkreds, for hvilken han nødvendigvis maatte lokalisere sine personlige Indtryk, ganske som han lokaliserede Plautus og Molière for den; at han stundom henlægger Scenen til fremmede Lande (som *Den politiske Kandestøber* til Hamborg, *Don Ranudo* til Spanien) strider ikke mod dette

Princip; det skete i første Tilfælde dels for at formindske Usandsynligheden, dels af Forsigtighed, for at Satiren ikke skulde blive udlagt om indenbyes Personer, der ikke vare mente; i andet Tilfælde for at Satiren ikke skulde kunne siges rettet mod den indenlandske Stand, der netop var ment.

Men Holbergs Hovedkilde er dog, som enhver Prøvelse viser, danske, særlig kjøbenhavnske Forhold, og her er hans Indsigt, hans Skarpblik forbausende. Hans Skuespil gjengive med et Camera obscura's Nøjagtighed Ydersiden af det gamle Kjøbenhavn, og han synes at have kjendt den hele Middelstand og Almue saa godt, at man formelig undres ved ikke at finde en eneste Repræsentant for de enkelte forbigaaede Klasser, ingen Præst, ikke én Matros fra Nyboder, ingen Søofficer. Hans omfattende Kjendskab imponerer, men hvad der især er beundringsværdigt, det er, at han, trods en saa indtrængende Forstaaelse, har formaaet at afvinde alle disse borgerlige og dagligdags Forhold deres komiske Side. Der er i ham et Fond af frejdig Lystighed, som løfter alt det Naragtige eller Ulykkelige eller Afskyelige ud af det Hæsliges og over i det Latterliges Kreds. Han mister ikke Humøret,

hverken af Ærgrelse eller af Medlidenhed; han ler.

For at begynde med det Ringeste: det forstaar sig af sig selv, at han ikke lod sig imponere af den Højtidelighed, hvormed der i Samfundet omkring ham fra de højeste Steder af og nedefter helt igjennem toges paa det Dumme. Ingen Samfundsmagt var vel dummere end Rangvæsenet. Siden den danske Adels Fald var Rangsygen kommen op og blev omhyggeligt plejet fra oven af ved den Alvor, med hvilken Rangen blev ordnet og omordnet, under Christian den Femte og Frederik den Fjerde fire Gange i 40 Aar. Ved Rangforordningen af 1671 var der ikke taget Hensyn til Universitetsprofessorer, men da de ansete Medicinere Thomas Bartholin og Wilhelm Worm et Par Aar efter ved et Bryllup maatte vige Fordansen til et Par unge Mænd, der nylig havde hørt Forelæsninger hos dem, indgav de en Ansøgning om Rang. Griffenfeld afslog Ansøgningen. 1679 opnaaede imidlertid Professorerne med Hustruer og Børn »alle de samme Privilegier, Herligheder og Benaadninger som Kongens egne Betjente og Andre af Adel«. Deres indbyrdes Rang skulde bestemmes ved Anciënniteten. I Kongebrevets Motiver anføres, at »Ære og

Værdighed bør saa uadskillige Dyden at følge som Skyggen Legemet«. Imidlertid var Sagen ikke hermed i Orden. Der opstod det interessante Problem, hvem der skulde have Forrangen, naar en Professor i et af de højere Fakulteter — det theologiske stod højest — havde ringere Anciennitet end en af et lavere Fakultets Professorer. Ogsaa dette blev ordnet ved Reskript. Det kan da ikke undre, at man under Christian den Sjette for Rangskatten kunde opbygge Frue Kirkes Taarn, stifte Videnskabernes Akademi o. s. v. I en Indberetning fra den franske Gesandt, de Chamilly, til hans Regering fra Aaret 1728 hedder det — utvivlsomt uden al Ironi —: »Kongen af Danmark har været heldig i et Foretagende, som ikke er lykkedes nogen anden Fyrste i Europa, nemlig at faa alle sine Undersaatters Rang fastsat.«

Hvor let tager ikke Holberg paa dette Vigtige! Han skrev *Den honnette Ambition* derom; han spøger dermed rundt om i sine Skrifter (se f. Ex. Ep. 383).

Naar man fremdeles føler sig hensat i en munter Stemning ved Holbergs Billeder af Studenteruvæsenet, saa glemmer man let over de burleske Figurers Pudsighed den triste Virkelighed, som

laa bagved, det sørgelige Opdragelsesvæsen, der afstedkom saadanne Resultater.

Man tænke imidlertid paa den Skoleopdragelse, de Stakler fik! Vi le af Skolemesterens Uvidenhed i *Julestuen*, af Per Degns i *Montanus;* men man forstaar den, naar man har set Prøver af Tidens Skolebøger. Man læse denne Mundsmag paa Definitionerne i en lille, af en Universitetsprofessor til Skolebrug udarbejdet *Logica* fra det syttende Aarhundrede, som efter al Sandsynlighed endnu i hele den første Tredjedel af det attende var i Brug:

»*Substantia*, et Væsen, er en værendes Ting, som haver Understændighed ved sig selv, og ikke lider, at det siges mere eller mindre at være til; men opholder Tilfald, udi hvilket adskillige Slavg siges at være disparater — adskillige at ligne -- og ikke contrarier — tvertimod hverandre.«

»*Prædicamenter* er den Befattelse paa Notioner (Kiendelser), som ere adskilte hver for sig; men, at de Unge, som lære, kunde fatte den des rettere, sjuntes det godt at hedndrage de øverste *Genera* og Arter for de andre Ting til de logiske Elementers og Begyndelsens Selskab, hvilke der kaldes *Prædicamenta* d. e. synder-

lige Fremsagn, hos *Ciceronem Attributiones* d. e. Tillæggelser.«

»Et Væsen, som tyndest forekommer, kaldes Aand, hvor heden der høre Engle og Sjæle. Og det, som er tættere, et Legom.«

Og det var endda en Skolebog paa Dansk. Og for at lære Sligt maa i mange Skoler Disciplene staa op om Sommeren Kl. 4, om Vinteren Kl. 5. Kl. 7 Formiddag og Kl. 3 Eftermiddag drives de saa alle i Kirke. De ere underkastede et fuldstændigt Prygleherredømme, der er sat i System i en Lovgivning, som bestaar af fire Afdelinger, og hvis første Afdeling hedder *Jus virgarum*. Heri er den hele Rettergangsorden for den umaadelige Banken og Pisken nøje fastsat og ikke mindre Reglerne for Risningen paa de bare Skuldre hver Torsdag Morgen, naar Synderne »staa Skoleret«.

I en Skolefundats fra Frederik den Fjerdes Tid hedder det: »Hvis Nogen *in Gymnasio* findes forsømmelig eller uskikkelig eller og nogen Time forsømmer, da maa den Professor, som hans Flid eller Udyd forfarer, lade sætte hannem paa Vand og Brød . . . efter Forseelsens Beskaffenhed og *Iteration*.« (R. Nyerup: De lat. Skoler i Danm. og Norge).

Naar man sætter sig ind i disse Forhold, stemmes man snarere til Medfølelse med de arme Væsener, der vare saadanne Undervisningsanstalters Ofre, end til Kritik af deres Indskrænkethed og Pedanteri eller til Forargelse over deres Taabelighed og Indbildskhed. Og dog var det umuligt paa en mere slaaende Maade, end Holberg har gjort det, gjennem denne Undervisnings Resultater at demaskere dens Beskaffenhed — og dog har han af dette Menneskemateriale uddraget saa lystige og lattervækkende Skikkelser, som sin Skolemester, sin Stygotius, sin Per, sin Rosiflengius, sine Jurister, Filosofer og Læger.

Man dvæle et Øjeblik ved Lægerne. Det er allerede antydet, at Holbergs Fremstilling af Lægestanden er til et vist Punkt konventionel: Det er tildels Doktoren fra Maskekomedien og fra Molière, som gaar igjen. Holberg selv forsøger (af Forsigtighed) at gjøre Skildringen til blot fri Fantasi. Han skriver: »Alle Doctor-Comoedier ere u-rimelige her i Landet, hvor den Medicinske Nation er et fornemme Folk, der aldeeles ikke er befænget med de Lyder, som findes hos de smaa omløbende Medici paa endeel andre Steder«. (Fortaler til *Comoedier*).

Han mente det ikke, og det er hævet over al Tvivl, at Lægevidenskaben paa hans Tid i

Danmark stod meget lavt; i Norge var der saa godt som ingen Læger. I Danmark var den egentlig medicinske Praxis ved et Forbud (af 1672) mod at give indvortes Medicamenter til andre end examinerede Læger dem forbeholdt; derimod var den kirurgiske Praxis overladt Bartskjærerne (Barbererne), som udgjorde et Laug, dog saaledes, at større og vanskeligere Operationer i Almindelighed besørgedes af omrejsende Operatører, der gjorde Fyldest som »Oculister, Sten- og Bruch-Snidere«.

Hvor stor Uvidenheden var, viser Forordningen af 1672 dèr bestemmer, at Bartskjærerne maa give »Decocta, der af dem bruges mod franzøske Pokker«; den i hin Tid saaledes benævnte Sygdom maa altsaa være bleven betragtet som udvendig, siden dens Behandling overlodes Barbererne, skjønt det antoges for nødvendigt at bruge indvendige Midler imod den. Hvorledes Forholdene var ved Hæren, der havde en øverste Feltmedicus, men hvis Læger forøvrigt vare Feltskjærere, der toges af Bartskjærernes Klasse, kan maaske sluttes af en Beretning fra Slutningen af det 17de Aarhundrede om en saaret Anfører, der maatte ride fire Mil, før han kunde komme i Kirurgens Hænder.

Indfandt der sig Epidemier, kom der f. Ex. Pest, da avancerede alle Barbererne til Læger og ethvert Forbud mod deres Virksomhed faldt bort. Det var saa meget nødvendigere, som Lægerne i hine Tider ikke ansaa sig for moralsk forpligtede til at blive i en af smitsomme Sygdomme angrebet By. Endogsaa Loven fritog dem derfor. I en ikke senere ophævet Forordning af 1619 siges det med rene Ord, og endnu 1666 siger Thomas Bartholin i en latinsk Bog om de Danskes Huslægevæsen udtrykkelig: »Da Lægerne, naar Pest eller andre smitsomme Sygdomme grassere, ikke ere forpligtede til at besøge de Syge . . . saa foreskrive de en vis Kur og bestemme visse Medikamenter, saa at Almuen ogsaa uden Læge kan hjælpe sig selv.« Da i 1710 den ene af Universitetets to medicinske Professorer, Frankenau flygtede fra Byen ved Pestens Komme, fulgte han kun det Exempel, der var givet ham af hans Formænd ved lignende Lejligheder (som af Morsianus 1546, af Peder Capitanus 1553, af Ole Worm 1619 og 1637, af Thomas Bartholin 1654). Der fandtes paa Pestens Tid i Kjøbenhavn i Alt kun 16 Læger, og deraf blev kun de 5 paa deres Post. De 21 Amtsbarberer gjorde da Tjeneste som »Pestmestre«.

Hvorledes de Syges Selvbehandling, som Bartholin i sin Bog taler om, overhovedet og særlig under disse fortvivlede Forhold kunde være, bliver dobbelt indlysende, naar man betænker, at de trykte Anvisninger, de skulde følge, vare givne af Læger, der aldrig selv havde iagttaget, mindre behandlet nogen Pestsyg. Og man var paa dette Tidspunkt, altsaa i Holbergs Ungdom, ikke videre i Indsigt, end at man, af Angst for, at Peststoffet ved Ventilation skulde indføres i Husene, fordrede, at Vinduerne stedse skulde være lukte i de smalle Gader, i taaget og regnfuldt Vejr og om Natten. Ja en af Datidens flinkeste og modigste Læger, som under Epidemien efter Evne gjorde Nytte, I. G. Bøtticher, henviser, hvor han taler om Pestens Aarsager, til de af Biskop Brochmann angivne sex: Foragt for Guds Ord, Forsømmelighed i Retsplejen, Misbrug af Nadveren o. s. v.

De medicinske Universitetsstudier dreves ved at høre Forelæsninger, disputere og deklamere; kliniske Studier vare ukjendte, saa Kundskaben hos dem, der vidste mest, kunde ikke være dyb. Desuagtet var der en evig Rivalitet mellem Lægerne og Barbererne og atter mellem disse to Klasser i Forening og den Sværm af Kvaksalvere, Landstrygere, vagante Markskrigere, kloge Koner og Piger, der oversvømmede Landet, skadede

Lægernes Praxis og bragte den hele Stand i Vanry. Skarpretterne havde, paa Grund af deres Færdighed i Menneske-Tranchering, stort Ry som Kirurger og stærkt Tilløb som Læger. Endnu i 1736 anfører Bødlen i Kjøbenhavn Frants Mühlhausen i sin Ansøgning om at maatte praktisere i Medicinen, at det »paa alle andre Steder er Skarprettere tilladt«. Intet Under at en samtidig Læge klager: »Mordere ere kun forskjellige fra disse *Medicastri et Empirici cujuscunque generis* derved, at Morderne dræbe Mennesker udenfor Murene *violente modo*, Qvaksalverne indenfor Murene paa en hemmelig Maade.«

Bartholin siger i sin nysnævnte Bog: »Jeg kjender intet Sted i Europa, hvor sande Læger i den Grad ringeagtes og Kvaksalvere i den Grad skattes som i Kjøbenhavn«, og Bøtticher skriver 1736 (i en Klage til Magistraten over Kvaksalverne): »Men maa blues ved at tilstaa, at Lægevidenskaben her til Lands saa yderlig foragtes og har faaet et saa uopretteligt Stød, da den dog, hvis den fremmes, beskyttes og vedbørligen agtes, bør regnes for en af de sikreste Støtter for det offentlige Vel. Det fortjener i Sandhed den lydeligste Paatale, at det er kommet saa vidt, at enhver Apotheker, enhver Feltskjær, Bader, Skjæggeskraber, ja hvad der er det be-

synderligste og græsseligste, at enhver Skarpretter giver sig, med den mest opblæste Stolthed, den taabeligste Selvtillid og tykkeste Uvidenhed, Navn af Læge og paa en lige saa uforskammet som fræk Maade bruger sin Segl paa Lægernes Ager [!], og vandrer knejsende og opblæst over Dyngerne af de ved ham dræbte Lig«. Repliken egner sig mærkværdigt til at anbringes i en Komedie, hvis den da ikke vilde blive kritiseret som usandsynlig. Holberg har visselig ikke lagt nogen Doctor medicinæ noget mere Komisk i Munden. (Ingerslev: Danmarks Læger; Mansa: Pesten 1710—11; Herholdt og Mansa: Samlinger.)

Imidlertid ere de anførte Træk tilstrækkelige til at vise, hvorledes Holberg, som selv havde den Respekt for Doktorerne, at han aldrig vilde have nogen Læge, har hævet Forhold op i Latterens Sfære, som havde deres meget nedslaaende Side. Omvendt har han paa dette Omraade, som nu og da paa andre, set Forhold og Personligheder udelukkende fra den komiske Side, der havde fortjent en bedre Medfart. Det beror paa, at skjønt han som Personlighed principielt er al Rutines ubønhørlige Fjende, kan han i sin Egenskab af Komiker ikke lade være med nu og da at støtte den gamle Rutine mod det

berettigede Nye. Til alle Tider er den komiske Digter for at faa Latteren paa sin Side i høj Grad fristet til at tage den i Øjeblikket raadende Anskuelses Parti; Fremtidssagen er som saadan i Strid med alt Vedtaget, urimelig, altsaa halvvejs komisk. De Strenge, paa hvilke dens Talsmænd slaa, give Fremtidsmusik. Allerede Aristofanes tog derfor det Bestaaende i Forsvar; Holberg gjør det til et vist Punkt i *Kandestøberen*, i *Jeppe* o. s. v. Ved en enkelt Lejlighed gjør han det ogsaa i sin Skildring af Læger.

Datidens mest bekjendte Læge, Johannes de Buchwald havde fra simpel Barbersvend ved Studier og Talent svunget sig op til Livlæge hos Frederik den Fjerde, Doktor i Medicinen, øverste Feltmedicus og (ved Konkurrence) til Professor ved Kjøbenhavns Universitet, i hvilken Stilling han indlagde sig store Fortjenester af den danske Kirurgi. Det vakte Forargelse ved Universitetet, at en tidligere Barbersvend uden videnskabelig Fordannelse skulde optages som de fine Professorers Kollega. Man saa mindre paa hans Duelighed end paa hans uslebne Væsen, og sikkert have Professorfruerne ikke mindre end deres Mænd rynket paa Næsen af hele Familien Buchwald; thi den nye Professor havde, medens han endnu var Barbersvend, giftet sig med en

fattig Slægtning og var med hende bleven Fader til 12 Børn. Der er ingen Tvivl om, at det er sin Kollega Johannes de Buchwald, hvem Holberg latterliggjør som Jens Blok i *Peder Paars* (1ste Bogs femte, 2dens anden og tredje Sang). Man har her, i den Holberg ikke ganske værdige Spot over Doktoren, der ikke kunde Latin, et Udtryk for Universitetsprofessorernes Misstemning.

Til Gjengjæld har Holberg i Doktorscenerne i *Barselstuen* sat hin Tids hele Lægevæsen et Mindesmærke af høj og uforgjængelig Komik, og da Slagsmaalet mellem Jens Blok og Gunild, der er bygget over en Anekdote om Johannes de Buchwald og en Jordemoder, gaar igjen i det saa langt vittigere og lystigere Sammenstød mellem Doktoren, Barberen og Signekjællingen i *Barselstuen*, saa kan man ligesom følge, hvorledes den ungdommeligt uretfærdige Karikatur af den dygtige Parvenu omdannes til det mesterlige Billede af den datidige Gjennemsnitslæge i dennes hele Komik.

Noget af det Sørgeligste i Danmarks Samfundsforhold var Bondens Stilling i hine Dage, da han pintes ved Ægter og Hoveri, straffedes af sine Foresatte med at udleveres til Krigstjeneste, i denne plagedes med barbariske Mishandlinger og i Regelen forfaldt. Han kunde af sin

Herre behandles ganske som et Stykke Kvæg, sælges eller byttes bort. Han var en Handelsvare; man solgte en Bondekarl for en lukket Vogn. Selv Fremmede rørtes til Medlidenhed. Molesworth skriver: »Saasnart Bonden faar en Rigsdaler, giver han den ud til Brændevin med al Hast af Frygt for at Fogden, hvis Slave han er, skal høre om det og tage den fra ham.« Selv om de nyeste Forskninger have Ret, der frikjende Frederik den Fjerde fra at have indført Stavnsbaandet, saa bevise de dog kun, at Regjeringens Hensigt var en bedre end man hidtil har troet, men ikke, at Bonden faktisk var heldigere stillet. Tvertimod, de vise, hvor dyb hans Afhængighed af Ridefogderne var.

En Samtidig, Provsten Jørgen Sorterup, har i et Skrift *Præstigiæ oeconomiæ ruralis* givet et slaaende Billede af Forholdet mellem Bonden og Fogden. Vi se her, hvorledes Bønderne for at beholde Forvalterens Yndest maa forrette alt hans Arbejde for ham, fra Pløjning og Harvning indtil Høstarbejde og Kjøbstadrejser, hvorledes de for Intet eller saa godt som Intet maa modtage hans Kør og Svin paa Græs, desuden aldrig tør nægte ham hvad han kaster sine Øjne paa, en god Kalv, en fed Gris, en Kylling o. s. v. Sætter Herren en Inspektør til at passe paa Fogden,

saa slutte disse blot Forbund, og udsuge Bønderne og bedrage Herremanden med forenede Kræfter. Skal der betales Skatte-, Landgilde- og Laane-Korn, maa man altid regne en fjerde Afgift til, nemlig Fogedkornet, Siden afskriver Fogden saa Husbonden 5 Tønder pr. 100 for daarligt Maal, skjønt han omvendt paa 20 Tønder har afpint Bønderne 5 over Maalet. Ganske andet Maal falder der om Foraaret, naar Bønderne trænge til Sædekorn og maa laane paa Gaarden. Saa faa de det Korn, der er saa slet, at Fogden ikke tror, Kjøbmanden vil kjøbe det, og Tønden stryges tilgavns. Skal det betales tilbage, maa Bonden bringe godt Korn og Topmaal og endda gjengjælde Fogdens Godhed med en lille Foræring, et Lam, en fed Gaas o. s. v.

Maaden, hvorpaa Udskrivningen ledes, eller Landgilden og Skatte-Restancerne inddrives hos den forarmede Bonde, svare hertil. Det er tydeligt, at disse Forhold i Datiden ikke turde bringes paa Scenen for ramme Alvor. Senere hen, i Aarhundredets Slutning, bleve de fremstilte i dialogisk Form (Martsfeld: Forrige Tiders Forvalterkneb) paa en tør og lidet digterisk, men sanddru Maade. Man faar her et nedslaaende Indtryk af Bondens Plageaanders Grusomhed og Kjæltringestreger; men det brænder sig ikke ind

i Erindringen, ukunstnerisk som det er. Martsfeld har selv følt Harme, men at meddele Læseren sin Indignation har han ikke formaaet.

Holberg derimod skriver *Jeppe paa Bjerget*, lægger den dybeste Fortrolighed med Bondens sørgelige Forhold for Dagen, og bliver hverken larmoyant eller bitter. Intet af det Tunge og Sørgelige er oversprunget, og hans Skuespil er overgivent som en Fastelavnsleg.

Man tage endelig Æmnet for *Den politiske Kandestøber*.

Med de første Kaffe- og Thehuse (i Kjøbenhavn omtales de fra 1689) kom Aviserne og den politiske Diskurs i Mode. Værtshusscenerne i de ældste Udkast til »Kandestøberen« og »Gert Westphaler« vise at Menigmand søgte til Ølstuerne som til en Slags politiske Klubber, og paa Holbergs Tid gjennemtrængte overhovedet en levende Interesse for Politik det danske Folk. Da det var aldeles udespærret fra Delagtighed i Statsstyrelsen, fik den politiske Interesse et Afløb i Sysselsættelse med Verdensbegivenhederne og de fremmede Staters indre Forhold. End ikke Landbefolkningen, hvis sunde Fornuft Holberg hæver paa Byernes Bekostning, holdt sig fri for denne Art Politiseren. Kjældersvenden i

en Landkro underholdt ham med den orientalske Politik.

Vi Nutidsmennesker have vanskeligt ved ganske uden Medfølelse at betragte disse Udannede, i hvem der ubevidst rørte sig en Følelse af Samhørighed med det store Hele, af Fællesskabet i de almenmenneskelige Interesser; vi kunne ikke heller dele Holbergs Foragt for deres Aviser, der trods alle Ufuldkommenheder vare de eneste Budbringere om hvad der foregik i den store Verden, som naaede indenfor deres snevre Syns- og Virkekreds. (Stolpe: Dagspressen i Danmark).

Men Sagen har jo ogsaa sin komiske Side, og med sikkert Blik har Holberg i sin Kunsts Interesse taget Sigte paa det Burleske i Anmasselsen, med hvilken der i slige Sammenkomster dømtes og fordømtes, og han skriver sit første, fortræffelige Lystspil om disse »gemene Folk, der sidde paa Værtshusene ved et Krus Øl og sætte i Rette baade Borgmestre og Generaler.« Livet er alvorligt, Kunsten lys.

Saaledes se vi da Holberg uden at imponeres, forarges, sørge, klage, røres eller fortabe sig i Føleri, i Kraft af det prægtige Lunes Uforfærdethed og friske Kulde forvandle Alt, hvad han rører ved, til Komik.

Foruden den indre og ydre Iagttagelse har Holberg endnu den tredje Kilde til sin Produktion, den hele tidligere trykte Literatur.

Og saa righoldig er denne Kilde, at den til sine Tider har kunnet tage sig ud som den eneste eller dog mest betydelige. Han har laant saa Meget fra Andre, at det, han selv har opfundet, har kunnet synes forsvindende i Sammenligning. Have Forskerne nu og da forvexlet tilfældige Ligheder med Efterligning, saa er det paa den anden Side utvivlsomt, at Listen paa hans Laan endnu ikke er lang nok.

Denne stærke Benyttelse af Literaturen er betegnende for det 17de og 18de Aarhundredes digteriske Produktion og blev fremmet ved den flyvende Hast, med hvilken Holberg som Komediedigter arbejdede. Naar Støbningen foregik, kastede han Elementer, hentede allestedsfra, i Formen for at faa den fyldt. Men iøvrigt klinge de Angreb, der af den Grund er blevne rettede paa Holbergs Digterværd og Originalitet, kun som et Ekko af dem, alle Verdens største Digtere have været Gjenstand for, fra Oldtidens Komikere af til Shakespeare, Corneille, Molière. Shakespeare blev jo af en rivaliserende Digter kaldt »en Krage, pyntet med vore Fjær«, Corneille blev med Hentydning til sit Navn benævnet »Corneille

déplumée«, den plukkede Allike, og opfordret til at give hvert Ord af sin Cid tilbage, og Molière beskyldtes for »en abeagtig Efterligning, hvortil kun han var i Stand«. Hovedsagen er imidlertid, at det bedste fremmede Indfald i en Stympers Hænder bliver til Ingenting, og at kun den store Begavelse formaar at sammensmelte det med sine egne.

Ikke blot har Holberg som alle Digtere mange Gange taget Stoffet til sine Komedier (og det næsten indtil alle Enkeltheder) fra Literaturen (som *Jeppe* og *Den pantsatte Bondedreng* fra Bidermanns Utopia). Men han har rundt omkring fra tilegnet sig Figurer og Dialogvendinger. Han har fra den romerske Komedie, særlig fra Plautus taget en Mængde theatralske Ejendommeligheder, en enkelt Gang næsten et helt Stykke (*Abracadabra* er en Bearbejdelse af *Mostellaria*, *Diderich Menschen-Skræk* en Efterligning af *Pseudolus* og *Curculio*, *Jacob von Tyboe* stærkt paavirket baade af Plautus's *Miles gloriosus* og af Terentius's *Heautontimorumenos*); dog er det dybest inde og mest i sin dramatiske Stil, at han stemmer overens med Plautus; den djærve danske Professor var aandsbeslægtet med den geniale og drøje romerske Slave. I Viddets Folkelighed ligner Holberg ham.

Fra Maskekomedien, særligt fra Gherardis *Théâtre italien* har Holberg laant en Vrimmel af vittige Enkeltheder, lattervækkende Theaterfif, Motiver til Prologer og Episoder, Lazzi, Sprogblandinger, symmetrisk Replikskifte og Fremhæven ved Gjentagelser, parodiske og urimelige Træk, Overdrivelser som Tyboes, at han maa holde Folk til at laste sin Figur for at have Fred for Kvindernes Efterstræbelser o. s. v.

Men ligesom det var Molière, der havde banet Holberg Vejen til Plautus, og som han sikkert kun gjennem Molière blev opmærksom paa Muligheden af at benytte og fortsætte Romeren, saaledes var det italienske Theater, Holberg lærte at kjende, allerede halvt forfransket og stærkt paavirket af Frankrigs store Komiker, ligesom ogsaa han, som Holberg selv fremhæver (Ep. 506) havde givet Exemplet ved Benyttelsen af Italienerne. Det er da ogsaa Molière, der trods Alt, hvad man har sagt, (Rob. Prutz af national Uvilje mod Frankrig, N. M. Petersen paa Grund af utilstrækkelig Indsigt) er Holbergs afgjørende og direkte Forbillede som Skuespildigter. Ja man kan uden Overdrivelse sige, at Molière for Holberg er *Digteren*, det virkeliggjorte Ideal af en Digter. Han, som ikke ødsler med Ordet *stor*, kalder ham stadigt »den store Comicus«,

»den store Comoedie-Skriver«, »denne store Mand«. Vil han bestyrke sin Mening om Theatersager, tilføjer han: »Anderledes vilde Molière ikke dømme herom«; han »*præfererer* Molières Kiendelse for det heele Parisiske Universitets Betænkning«; han for sin Del vilde »betro ham baade geistlige og verdslige Embeder«; »et helt *Seculum* kand neppe bringe til Veye saadan Geist som Molière«; i de 2000 Aar, der ere gaaede mellem Plautus og ham, er intet værdifuldt Lystspil frembragt, han har »bragt for Lyset det begravne Artificium« og skrevet Komedier efter de Gamles Plan, men har overgaaet dem, saa han kan regnes »iblandt de sidste Tiders store *Philosophos*«. Holberg kalder ham sin Veiviser og siger om sine egne »Originaler«, at de ere »forfattede efter hans Plan«; hans højeste Stolthed er, at han af fremmede Kjendere er bleven sat ved Siden af Molière. (Epistlerne passim, Indledn. til Moralske Tanker.)

Der var et aandeligt Slægtskab imellem dem. Vel var Afstanden stor fra Madeleine Béjarts og de Bries og mange Andres Elsker til ham, der aldrig synes at have havt en Kjærlighedshistorie og aldrig at være bleven elsket, fra den ulykkelige og skinsyge Ægtemand til den lidenskabsløse Pebersvend, fra Komedianten

og Theaterdirektøren til den stille Poet og Lærde, fra Kongens Kammertjener, den oversete Hofmand, til Studereværelsets Mand — men de var frifødte Aander begge, frit opdragne Aander begge, Molière havde studeret Gassendi og oversat Lucretius, som Holberg havde studeret Bayle og bearbejdet Thomasius, de vare begge de vittigste Mænd og mest dramatisk begavede Personligheder i deres Land, begge en ny Tids Talsmænd, begge Ligevægts-Naturer, Fjender af al Overskriden af Maalet som af al stagneret Rutine.

Som Molière, men mere udelukkende end han, skildrer Holberg Familielivet; i Stykkernes Plan og Figurernes Gruppering følger han ham i Regelen som Eleven sin Mester. Tag exempelvis *Den Stundesløse.* Skuespillet er formet over *Le malade imaginaire*, Pernille svarer paa det Nøjeste til Toinette; ja saa direkte har Molières Lystspil her været Forbillede, at Holberg i Originaludgaven er kommen til at lade Leanders Farbroder Corfitz tale om sin Brodersøn *Thomas* (Diafoirus), istedenfor om *Peder* (Erichsen Bogholder).

Selv om man sér bort fra hvad Holberg skylder den Molièreske Skole i Frankrig: Dancourt, Boursault, Dufresny (med Hensyn til *Julestuen*, *Barselstuen, Pernilles korte Frøikenstand*), Eng-

lænderen Wycherley (med Hensyn til *Jean de France*) og sin danske Forgjænger Skeel i hele Formningen, saa iagttage vi tre mægtige Strømme med deres Bifloder, udgaaende fra Plautus, Maskekomedien og Molière,. der udmunde i Den danske Skueplads.

Lad os i et Exempel se, hvorledes Holberg literært benytter.

Hans *Ulysses von Ithacia* er et rent fantastisk Værk, en Parodi af den Art, som meget hyppigt gaves af Italienerne i Paris paa Holbergs Tid. At den parodierer den tyske Komedie i Kjøbenhavn er bekjendt. Den fortsætter *Melampe*, gjentager paa en Maade *Peder Paars'es* Satire i en højere, mere vellykket Form; thi som Epopeen. driver Skuespillet Skjelmeri med de homeriske Digte, særlig Odyssseen, og har i sine to Hovedpersoner den fra Cervantes stammende Modsætning mellem en Quichote- og en Pansa-Figur i Helten og hans Tjener.

Fra Livet har Holberg her ikke direkte kunnet hente Noget. Hans Laan ere rent literære, nemlig disse:

Prologen Paris's Dom er et gammelt, fra Middelalderen stammende Motiv, der gaar igjen hos Italienerne, og som hos os allerede forekommer i Christiern Hansens Skuespil 1531

endog med Paris's Betingelse for Dommen: »Man kand ikke dømme om Nogens Skiønhed udaf Ansigtighed alleene.«

I Italienernes *Ulisse et Circé* forekommer dette Replikskifte:

Pierrot: Hvordan, Mezzetin, i Operaen siger man ikke Noget uden at synge det?

Mezzetin: Nej, ikke engang, hvis man spurgte, hvad Klokken er. Man vilde f. Ex. synge: Hvad er Klokken, Margot, hvad er Klokken? — Den er tolv, Frue, den er tolv.

Hos Holberg er Satiren over Operaen varieret i Trojanerens bekjendte, tremulerende: »Hør Claus, træk mig mine Støvle - - er paa.«

I *L'Empereur de la Lune* siger Harlekin til Doktoren, som hos Holberg Chilian til Bonden: »Er du fra denne By eller Byen fra dig?« — en Replik, som det iøvrigt ikke var værd at gaa saa langt for at hente; men her haves ogsaa i Stykkets sidste Scene Forbilledet for en af Hovedscenerne i *Ulysses,* den mellem Chilian og Mar colfus med det berømte Omkvæd »Ligesaa hos os«:

Harlekin (som Maanekejser): Mine Undersaatter ere næsten fejlfri; de ledes udelukkende af Hensyn til deres Fordel og af Ærgjærrighed.

Colombine: Ganske som hos os.

Harlekin: Enhver forsøger at gjøre sig tilgode, saa godt han kan, paa Næstens Bekostning; den største Dyd her er den at være rig.

Doktoren: Ganske som hos os.

Harlekin: Vi bruger ingen Bødler. Istedenfor at lade Forbryderne omkomme i et Kvarters Tid paa en offentlig Plads, sender vi dem til Lægerne, der slaar dem ihjel paa en ligesaa grusom Maade som gjorde de det af med en Patient.

Colombine: Hvad for noget, Herre, altsaa ogsaa hos Dem slaar Lægerne Folk ihjel? Det er ganske som hos os.

Isabella: Og findes her Skjønaander?

Harlekin: Her er Kilden. I mere end 70 Aar har man arbejdet paa en Diktionær, og om 200 Aar vil den endnu ikke være færdig.

Colombine: Ganske som hos os.

Isabella: Og Dommerne lader sig ikke bestikke i dette Rige?

Harlekin: Kvinderne søger at gjøre Indtryk paa dem, her som andensteds. Man giver dem undertiden nogle Foræringer. Men paa det nær, gaar Alt tilbørligt til.

Doktoren: Det er ganske som hos os. o. s. v. o. s. v.

Heller ikke til den ypperlige Slutningsscene, hvor Jøderne trække Maskeradedragten af Ulysses savnes et Forbillede i *Théâtre italien*.

I *Protée* findes følgende Scene:

Harlekin (ser Marskandiseren): Jeg tænker, den Marskandiser, som har laant mig Klæderne, kommer for at plage mig om Penge. Jeg vil blive ved at høre mig i min Rolle:

Rom har lært mig og mine Lige Standhaftighed. O! hvis man gik tilbage til Byens ældste Tid . . .

Marskandiseren: Hvis De vilde give mig de sex Daler, De skylder mig, var det mig yderst kjært.

Harlekin (pathetisk): Kjender en romersk Kejser Dalere? Du tager fejl, min Kjære, jeg véd ikke mere, hvad Dalere er. Du trætter mig med din taabelige Snak. Min Storskatmester skal betale dig i Cæsard'orer.

Marskandiseren: Jeg bryder mig Pokker om Jere Cæsard'orer, Herre. Jeg vil ha'e betalt i god fransk Mynt. (Han gaar løs paa Harlekin og river hans Vams af ham).

Harlekin: Hvorledes? Mens jeg sidder paa selve min Trone, vover en Slyngel af en Marskandiser at forhaane sin Kejser! Gardister, griber ham!

Marskandiseren: I kan selv være en Slyngel. Det var en net Kejser. (Giver sig til at le og gaar).

Men alt dette er Materialet. Af Stykkets egentlige Styrke har intet af Forbillederne det Ringeste.

Medens alle Holbergs øvrige Skuespil efter deres Beskaffenhed have en begrænset Gjenstand, noget Snevert, Endeligt i deres Æmne, har dette ene Stykke en uendelig Gjenstand. Det foregaar i en anden, højere Verden end de andre, er gjennemstrømmet af et friere, digterisk Pust.

De andre Stykker fremstille en Side af Livet, ikke det hele Liv, undertiden endda kun en Side af en Karakter, ikke den hele Karakter. De raillere over Stundesløshed, eller Barselstuer, eller Udenlandsrejser, eller Maskerader. De handle om, hvorvidt Leander skal faa Leonora eller ikke. Tidt er Synspunktet snevert, for ikke at komme udenfor en vis komisk Kreds. Tag et af de bedste, *Don Ranudo*, hvor Holberg saa haardhændet, man kunde maaske endogsaa sige haardhjertet, haaner den gamle danske Adel, der efter Statskupet sad lammet paa sine Gaarde. Vel sandt, Ranudo er latterlig med sin Uvilje til at arbejde og Stoltheden af sine Ahner, men Holberg har i odiøs Hensigt tildigtet umulige eller unødvendige Træk: Den, der er saa stolt, at han hellere sulter end skaffer sig Rigdom ved at lade sin Datter indgaa et ulige Ægteskab, vil ikke samtidig rane Ost og Brød fra en Bonde.

I Mogens Skeels lille, morsomme Stykke fra Renaissance-Tiden *Grevens og Friherrens Komedie* (udg. af S. Birket Smith) koger den gamle Adels Harme over dens Fald og over de nybagte Adelsmænds Udsmykning med meningsløse Titler paa dens Bekostning; her syder Haanen over de udannede Grever og Friherrer, der skabe sig fornemme uden at være det. Synet er ogsaa

her begrænset og stærkere begrænset, men man føler at den Foragt, der inspirerede Stykket, ikke savnede Grund og Ret. *Don Ranudos* Satire er dybere, men der er ingen højsindet Forstaaelse af Adelsstoltheden deri. Det er ikke *blot* latterligt, at en Mand ikke vil lade Nogen sin Fattigdom vide, men skjuler den for Alles Blik, ikke *blot* latterligt, at der er Noget — lad det være en Fordom — som han sætter over Velstand. Der er her i Latteren noget Saarende, omtrent som naar i *Jeppe* den raa Baron tilsidst staar med Palmer i Hænderne som Moralens Bærer, medens den stakkels Jeppe, der er saa langt mere værd end han, driver af med Skamme, slukøret som en vaad Hund.

Der er noget Endeligt, Begrænset i Kunstværker som disse. Her derimod er selve Stykkets Livsluft den frie Uendelighed. Her er, som Prutz har sagt det, »Poesiens Fevogn ikke brugt som Pakkepost for nogen Moral«. Vi ere ligesom vendte tilbage til den komiske Poesis største Tider.

Det var et Fald, da denne Poesi fra under Aristofanes at have tumlet frit og stort med Statens og Kunstens, Politikens og det offentlige Livs højeste Interesser hos Menander og Terents sank til kun at dreje sig i Privatlivets lave Kredse

om husligt Kjævl, forlibte unge Par, listige Slaver, narrede Fædre, en uformodet Arv eller Gjenkjendelse.

Ikke da Holberg i sin Alderdom gav sig til direkte at efterligne Aristofanes (*Plutus*), men her er han naaet i Højde med Verdens største komiske Digter.

Her er intet Smaatskaaret eller smaaligt Samlet. Nej, Pelion er taarnet paa Ossa, Bjerge af Latterligheder dyngede ovenpaa hverandre til de rulle ned igjen under drønende Larm. Der er virkelig Renaïssance-Kunst, mindende om Gjenfødelsestidens største Mestre, Rabelais, Cervantes, Shakespeare, i Behandlingen af dette klassisk-bibelsk-romantiske Stof, denne »Holofernes, Greve af Bethulien«, denne »Nilus af Podolien, som boer i et Sølvslot«, et Stof som jo Shakespeare paa sin Vis med lignende Frihed har behandlet i *Troilus og Cressida.*

Dog kun ved Stoffet og den respektstridige Stilling til homeriske Helte og Heltinder svarer *Ulysses* til *Troilus*. Dybere set er *Ulysses* i Holbergs Produktion hvad *Sommernatsdrømmen* er i den store engelske Digters. Det er tilsyneladende her kun Forstanden, der driver Gjæk med Folkepoesiens gamle Fantasier (denne Penelope, der aldrig bliver ældre, der er ung og

dejlig til 60 Aar) som med det samtidige Theaters Lohenstein'ske Unatur og Svulst; men denne Forstand er selv bleven helt fantastisk i sin Overstadighed. *Ulysses* er Holbergs virkelige, eneste Lyrik, en Komikens Lyrik, en Dithyrambe af den vildeste Overgivenhed til sund Fornufts Ære.

Dette er den forkerte Verden, ikke den trivielle, og gjennem den forkerte skimtes den virkelige, set ovenfra, i Fugleperspektiv; og vi se ovenfra ikke blot det Smaa, Kjøbenhavn med dets Gader, (der altid er rene i Juli Maaned, ellers drukner man i Skarn; dog det er kun de elleve Maaneder af Aaret, og de gaa snart), men det Store, Menneskelivet. Er det ikke vort Liv, dette, hvor vi pludselig besinde os, at et Tidsrum er gaaet som en Dag, at vi ere blevne ti Aar ældre, se, at vort Haar og Skjæg er bleven hvidt, og hvor dette er os som en Forklædning, en Maskering af vort Væsen? Humorens lette Spil minder os her om selve Livets Hast.

Og saa svinge vi os da op til hin Kunstens Skjemt med sig selv, sit eget Væsen, i denne evige Leg med Illusionen, der sættes og brydes, som Tieck tog op igjen paa Romantikens Tid for at bygge en hel Lære om Digter-Ironi derover, og som over ham vendte tilbage til os

igjen i Ungdomsværker af Heiberg og andre. Andensteds ler Holberg; her jubler han. Andensteds slaar han Gjækken løs; her se vi i et Mummespil Slægtens hele Latterlighed, Krig for Ingenting, Forelskelsens Illusioner, Overtroens Hokuspokus, den menneskelige Naragtighed i højeste Potens.

Til *Ulysses von Ithacia* lader efter Sagens Natur kun literære Kilder sig eftervise. Vi maa søge et Stykke, hvor saavel den indre Iagttagelse, som Studiet af Omverdenen og Benyttelsen af ældre Literatur har sat sig paaviselige Spor.

Et saadant Stykke er *Erasmus Montanus*, det dybeste af alle Holbergs Skuespil og det, hvori han er aller originalest.

Han har i abstrakte Omrids den ungdommelige Paradoxforfægter fra sin Optræden i Christianssand som stødende det kvindelige Kjøn ud af Menneskeheden. Han har den komiske Disput i et fremmed Sprog, talt slet af begge Parter for et uvidende Dommerpublikum. Han har Minderne om den skrækkelige Opdragelse under Søren Lintrup, Virkelighedsiagttagelserne af Studenterlivet i Kjøbenhavn og af Disputere-

øvelserne paa Borchs Kollegium og Universitetet, Per Iversen o. s. v.

Hermed krystallisere sig saa Ingredienser fra de forskjelligste Landes poetiske Literaturer.

Fra Aristofanes's *Skyerne*, det Stykke, i hvilket den unge Mand lærer at disputere hos Sokrates, tog han Indfaldet med hvorledes det hævner sig paa den gamle dumme Fader at have sendt Sønnen i Disputerelære, idet denne beviser Faderen sin Ret til at give ham de i Barndommen modtagne Prygl tilbage. Dette foranlediger Katastrofen hos Holberg som hos Aristofanes, om end paa en finere Maade.

Fra et lidt tidligere engelsk Stykke, Farquhar's *Den rekrutterende Officer*, som Holberg har kjendt (thi han nævner det i »Peder Paars«) tog han det iøvrigt temmelig kummerlige Indfald med Niels Korporal og Lieutenantens Hververi.

Til Jesper Ridefogeds Opfattelse af Maanen har han rimeligvis Motivet fra Scenen mellem Doktoren og Pierrot i Italienernes *L'Empereur de la lune*, hvor Pierrot siger: »Jeg er da ikke saa dum at jeg skulde tro, Maanen er en Klode, Maanen! som ikke er større end en Æggekage lavet af otte Æg.«

Til Per Degn havde han allerede fra *Peder Paars* Elementer: Forbedringen af Kaldet, Priserne

paa Psalmer. Fra Molières *Doktoren mod sin Vilje* tog han Indfaldet med Per Degns morsomme Latin:

Sganarelle: Forstaar De Latin?
Géronte: Aldeles ikke.
Sganarelle (rejser sig i pludselig Glæde): De forstaar ikke Latin?
Géronte: Nej!
Sganarelle: *Cabricias, arci thuram, catalamus, singulariter, nominativo, hæc musa,* Musen, *bonus, bona, bonum. Deus sanctus, est-ne oratio latinas? Etiam,* Jo. *Quare?* Hvorfor? *Quia substantivo et adjectivum, concordat in generi, numerum, et casus.*

Laanet er utvivlsomt, thi de sidste Ord, som ere gaaede over i Per Degns Replik, ere et fordrejet Citat af en fransk Skolebog fra Molières Tid, som Per Degn umuligt kunde kjende.

Men ogsaa her ere disse mange Smaalaan kun Stene til Bygningen. Lad os se, hvorledes den rejser sig, og hvad det er som gjør, at den staar gjennem Tiderne og vil staa i uoverskuelig Tid.

Holberg sender den udlærte Bonde-Student hjem i hans Landsby — det er hele Grundideen. Men hvilken Ravage er ikke Følgen! Hvilket Møde det med den hjemlige Dannelses Repræsentant, Per Degn! Hvilket Sammenstød

det mellem denne galende Hane og denne opblæste Kalkun!

Situationen er saa betydelig, fordi den ikke er kunstig, men naturnødvendig.

Hvor naturlig end hos Holberg ellers den komiske Karakter maa siges at være, saa er den komiske Situation dog kunstig, et usandsynligt Experiment. Det foretages med Hovedpersonen for at vise, hvad der bor i ham. Jeppe gjøres kunstigt til Baron, Herman kunstigt til Bormester og saadan altid. Det er lidt lavet og lidt tomt.

At derimod Repræsentanten for den unge Kultur og Repræsentanten for den gamle Dannelse støde sammen, det er en nødvendig Situation, og nødvendig er dens Konsekvens, at Omgivelserne give Repræsentanten for den gamle Dannelse Ret.

Man tage alle de andre Par hos Holberg, Per Paars og Per Ruus, Storpraleren og Snyltegjæsten, Philemon og Rosiflengius, de belyse hinanden som Paralleler eller som Modsætninger, men de fordre ikke hinanden, ere ikke uadskillelige. Men uadskillelige som Complement-Farver ere disse to Karakterer i denne Situation.

Og nu det Mestergreb, med hvilket Kampens Gjenstand er concentreret i Problemet om

Jordens Form — der angiver en ny Verdensanskuelse som med et Stikord. Og ikke unaturligt; tvertimod. I Bøger, som dengang endnu læstes, taltes om Himlen som en fast Hvælving eller en Række Hvælvinger over hinanden. Man gjør sig overhovedet ikke nutildags nogen klar Forestilling om den Naivetet og Usikkerhed, der i hine Overtroens og Bibeltroens Tider raadede paa det naturvidenskabelige Omraade. Den nærmeste Fortids store Naturforskere havde forbausende Lakuner i deres Kundskab. Saavel Thomas Bartholin som Ole Worm vare overbeviste om, at en Kvinde virkelig havde født et Æg, som fuldstændigt lignede et Hønseæg, fordi dette var bevidnet af flere tilstedeværende Mænd og Kvinder, hvis Troværdighed var garanteret saavel ved deres borgerlige Stilling, som ved deres Karakter, og fordi Ægget var tilstede og blev opbevaret i Worms Samling. Ole Borch troede paa Alchymien og Guldmagerkunsten, og det var ham, der som stor Beundrer af Guldmageren Burrhi anbefalede ham til Indkaldelse i Danmark. (Panum: Universitetsprogram 1880). Himmerich, Kjøbenhavns Borger- og Politimester paa Holbergs Tid, udgav 1726 et Dronningen tilegnet *Compendium philosophicum* i hvilket han udvikler Theophrastus Paracelsus' Lære, og bl. A.

forklarer hvorledes den Gud underlagte *Spiritus Universalis* foraarsager, at det bliver Nat: »Saa foraarsager og samme *Spiritus* saavel som dend afvigede Sol paa følgende Maade Natten: Dend udi Luften befindlig *Sulphur* og *Mercurius extenderer* sig ved *Resolution* af en *Spiritu Salis* og det sær *subtil* meere ned ad mod Jorden, hvor *Sal Aeris* er grovere, end op ad, dog en Tiid meget meere end en anden, ligesom meget eller lidet udaf de kolde Deele af *Mercurio* af Stiernerne ved forommeldte *Spiritum Universalem* i Luften er bleven influeret o. s. v.« Endnu 1764 skriver Suhm sit »Forsøg til et Udkast af Videnskabers og Konsters Historie *fra Jordens Dannelse af og til Syndfloden*«, hundrede Sider i Oktav. Og Holberg selv var jo ikke videre end at han afviste Newtons Lære om den almindelige Tiltrækning, det naturvidenskabelige Grundlag for den hele moderne Kultur, og holdt sig til Descartes's Hvirveltheori.

Det er da klart, at hint Forhold mellem Nyt og Gammelt, ny og gammel Daarskab, er universelt, almengyldigt. Altid vil der komme et Punkt, hvor den gamle Dannelse i sin Stagneren bliver en Karikatur og hvor den nye med sine ungdommelige Overdrivelser faar et Præg af

Markskrigeri. Ignorant — Charlatan — det er de evige Skjældsord, som vexles.

Tag Holbergs øvrige kjendteste Figurer: Kandestøberen naaer ikke ned til det Dybeste i Mennesket, behandler en ringe Fejl, hører Datiden til; Jean de France har vel forsaavidt blivende Værd, som en større Kultur i Reglen vil udøve en blændende og fordummende Virkning paa Kyllingehjerner i et lille Land; men flyt Skikkelsen til Frankrig og den passer ikke mere; ikke at tale om, at Situationen med Madame la Flêche er altfor lavet.

Flyt derimod *Erasmus Montanus* til Frankrig eller Rusland; Komedien er lige mulig, lige sand. Flyt den tilbage i Fortiden eller fremad i Fremtiden, den bliver lige træffende. Det beror paa, at ikke blot de Skikkelser, den fremstiller, er aldeles individuelle, levende Mennesker, men Forholdet imellem dem er et evigt Forhold. Aldrig har Holberg i nogen Situation hævet sig til en saadan Højde. Man er som paa et højt Punkt, fra hvilket man ser ud over alle Lande og alle Tider.

Situationen er ikke blot en Situation af Privatlivet; det er en verdenshistorisk Situation. Stykket spilles daglig til alle Tider og i alle Lande. Det skjænker os et Indblik i de Love,

efter hvilke Menneskehedens Udviklingsgang under ældre og yngre Slægters Daarskab gaar for sig.

Naturligvis er den sentimentale Opfattelse forkastelig, efter hvilken Erasmus er det Nyes Martyr; han er det endnu mindre end Don Quichote f. Ex. blot er den ædle Enthousiast. De er Narre beggeto. Erasmus er en latterlig ung Person, der i Hovedsagen har Ret; Per Degn er en latterlig gammel Person, der i Hovedsagen har Uret — netop hvad Fremskridtets og Konservatismens Repræsentanter i Regelen ere. Bevidst har Holberg kun villet fremstille Narren i Erasmus. Derfor lader han ham ogsaa falde saa brat, ganske ligesom han lader Jeppe falde — til Bedste for en bevidst og indskrænket moraliserende Tendens i Kunsten.

Men Holberg som digterisk Geni staar ikke paa samme Standpunkt som Holberg qua Moralist. Geniet har ikke spurgt ham, hvad han bevidst vilde gjøre ud af Stykket, det har revet ham med sig i uimodstaaelig Flugt. Holberg producerede ikke som Digter med forstandig Bevidsthed. Mærk Marthes Replik i *Jean de France:* »Det gaaer med mig som med dem, der skrive Comoedier; medens de skrive paa

Comoedien, falder dem af sig selv ind, hvordan den skal udføres.«

Idet Holberg da her, som sædvanligt i moraliserende Hensigt, bearbejdede gamle, personlige Erindringer, brogede Indtryk fra Omverdenen, forskjelligartede Laan fra græsk, engelsk, italiensk og fransk Literatur, kom han ubevidst til at afsløre sin hele, rige, indre Erfaring om, hvorledes, hvor tragikomisk, paa Dannelsens Omraade Slægt staar mod Slægt — og fordi hans Erfaring, hans Digteraand var saa dyb, blev Stykket vor Bogverdens dybeste Kunstværk.

VI.

Til en saadan Højde svang i sine rigeste og mest frigjorte poetiske Stemninger en Mand sig op, hvis Liv som dramatisk Digter bestod af Opofrelser, Halvsejre og Nederlag. Faa store Mænd have havt saa Meget at overvinde som han. Mangeartet Modstand mødte ham; men værre end Modstanden var den Ligegyldighed for hans bedste Stræben, der fulgte af Folkets lave Dannelsestrin, da han var ung, af dets snerpede og slette Smag, da han var gammel.

Hans Digterliv som Dramatiker er en Kjæde af Gjenvordigheder.

Den 23. September 1722 var det danske Theater i Lille Grønnegade blevet aabnet. Dets Forhistorie er den, at da Hoffet i Aaret 1721 indkaldte et tysk Operaselskab under en vis Kaysers Ledelse fra Hamborg og samtidigt gav den franske »Hof-Komedie« Afsked, blev adskillige af dennes Medlemmer boende her i Landet, deriblandt Étienne Capion, der foruden at være Skuespiller tillige som »Hoff- og Stabs-Traiteur« havde fulgt Hæren i den svenske Krig. Lige fra Aaret 1718 af havde han, som fra først af dirigerede et Marionettheater, ansøgt om Skuespilprivilegier, der kunde hindre fremmede Komedianter, Linedansere etc. i at konkurrere med ham; han opnaaede ikke strax en saadan Eneret, indførte ligefuldt tyske Skuespillere og Skuespillerinder og gav tysk Komedie, men med saa ringe Vinding, at han sank i Gjæld og i 1721 paany anraabte om Regeringens Beskyttelse, da han »imod ald forhaabning« fandt, at andre Selskaber fik samme Ret som han »saavelsom ogsaa den saakaldte Stercke mand at præsentere sin Force med viidere, hvilket haver foraarsaget icke liden, men temmelig stor skade og forlis«. Saa fik han da i Maj 1721 Privilegiet, som tillod ham alene og hvem han meddelte Tilladelse, at give »Comoedier og Spil« af hvadsomhelst Art.

For det Theater, han strax begyndte at bygge, tilstodes der ham dernæst Frihed for Grundskat og Indkvartering i femten Aar. Men han byggede uden Kapital, og da Theatret stod færdigt, var han i endnu langt dybere Gjæld end før.

I Sommeren 1722 søgte saa en Landsmand af ham, en anden i Kjøbenhavn efterladt fransk Skuespiller, der i sine Breve viser sig som en smidig, elskværdig Pariser med det store Aarhundredes hele Belevenhed og Velopdragenhed, om end uden synderlig boglig Dannelse, ogsaa han fattig som en Kirkerotte, om Tilladelse til at oprette en Skueplads i det danske Sprog. Montaigu havde øjensynlig truffet Aftale med Capion og var med sine Erfaringer andenstedsfra falden paa den Idee, om muligt ved Oprettelsen af et nationalt Theater at komme ud af sin Næringssorg. At han skulde have havt nogen dansk Nationalfølelse, er det urimeligt at antage, han formaaede end ikke at skrive Dansk; men der er noget Sundt og Stort i den Begrundelse, han giver sin franske Ansøgning til Kongen. Med et Henblik paa den nylig sluttede Fred med Sverig skriver han: »Theatres Oprettelse har næsten hos alle Folkeslag fulgt Rigernes mest blomstrende Tidsalder, og den Fred, som Deres Majestæt nylig har skjænket sit Folk efter en lang Krigs

Sejre har forekommet mig at betegne det bedste Tidspunkt man kunde vælge«. Han fik Bevillingen og efter at det ved fornyet Ansøgning var lykkedes at stanse den stærke Mands, al Interesse optagende, Forestillinger, som ulovligt fandt Sted for Folk i en Have, han ejede udenfor Nørreport, kom det fremtidsrige Foretagende i Stand. Den danske Skueplads aabnedes med Molières »Den Gjærrige«.

De to erfarne Skuespilleres dristige Entreprise fik en dobbelt og mægtig Bistand, først fra det højest dannede Hofselskabs Side, idet Grevinde Christine Reventlow, Dronningens Søster, Storkansleren Grev Ulrich v. Holsteins Hustru, en dansksindet og meget begavet Dame, protegerede Forsøget og hædrede Skuespillet med sin Nærværelse, ligesom hendes Svoger Frederik Rostgaard anvendte sin Indflydelse til Fordel for det, ja skrev den nette Prolog, hvormed Theatret blev aabnet — og dernæst, idet Holberg traadte til og strax til en Begyndelse forærede Skuespillerne sine fem første Stykker.

Der var imidlertid nok at kjæmpe mod.

Først og fremmest var der Fordomme at overvinde, navnlig de, som Gejstligheden og Universitetet nærede og i Folket underholdt om den Skade, den Kristne ved at se Skuespil tog paa

sin Sjæl, og om det Uværdige og Uanstændige i som en Gjøgler at optræde paa Scenen. Det vakte Forargelse, at en Universitetslærer skrev Komedier og at Studenter spillede dem. Gram ytrede, at det ikke sømmede sig for en Professor at give sig af med saa frivole Ting og at Holberg, hvis han ikke holdt op dermed, burde forvises fra Universitetet til Theatret. To Regensianere, der vare optraadte paa den danske Skueplads, fik Advarsel om, at dersom de ikke inden tre Dage vare udflyttede fra Regensen, bleve de relegerede fra Universitetet. Den ene forlod strax Regensen, den anden, som prøvede paa at trodse, blev kastet ud og desuden relegeret. En Alumnus paa Walkendorfs Kollegium, der var optraadt, Jens Høberg ved Navn, blev til Straf for dette sit »usømmelig førte Levnet« sat ud af Kollegiet, og appellerede forgjæves hos Conseillet, skjønt Rostgaard gik i Forbøn for ham. I et Digt fra ham til Rostgaard hedder det betegnende:

Hvad hâr jeg Stymper gjort? Har jeg mod Himlen syndet?
Har jeg om rette Gud urette Troe forkyndet?
Mon jeg utroeskab har min Naadig Konge giort?
Har jeg mod fædre-land vel syndet alt for stort? ....
Se disse store fejl mig siunis blir fremstillet
I det jeg (Ringeste) *Comoedier* har spillet ....
Jeg har jo derved ej fra Gud mig villet bøje
Til Uretfærdighed o. s. v., o. s. v.

Holberg selv maatte som Medlem af Konsistorium underkaste sig den Udmygelse at deltage i Universitetets Fremfærd mod de stakkels Studenter, der havde spilt i hans Stykker.

Da det danske Theater saaledes ikke var noget anset Sted, vilde Kongehuset ikke opmuntre det med et Besøg. Aandsfri nok til at bryde en saa taabelig Fordom var Kongen ikke. Og da han en enkelt Gang, i Januar 1723, viste de danske Skuespillere den Naade at lade dem optræde for sig paa Slottet, vare de danske Skuespil ikke fine nok til at præsenteres Majestæterne. Man fordrede to franske Stykker spilte i Oversættelse.

Hertil kom nu de økonomiske Vanskeligheder. Regeringen, der var langt fra at opfatte det som Pligt at yde det vordende Nationaltheater en kraftig Understøttelse, trykkede det spæde Foretagende ved taabelige Bestemmelser. Allerede 6. Nov. 1722 fik Capion Befaling til i Fattigafgift at betale 10 Procent af sin Bruttoindtægt. I en underdanig Skrivelse maatte saa han og Montaigu forestille Hans Majestæt Umuligheden heraf for den danske Komedie, og Afgiften blev nedsat. Det nyttede imidlertid kun lidet; thi i December 1722 allerede saa den arme Capion, der havde kostet 8000 Rdlr.

paa Komediehuset og endda optaget 4,500 Dalers Vexelgjæld, sig ude af Stand til at efterkomme sine Forpligtelser. I Juli 1723 blev han bragt i Slutteriet, og Montaigu maatte »som Præses for Comoedierne« overtage Ledelsen.

Hovedindtægten var ikke Theaterbesøget, men hvad Huset indbragte, naar det udlejedes til Maskerader; imidlertid bortfaldt denne Indtægt da disse »formedelst Misbrug og eendeel Geistliges Nidkierhed« (som det hedder i et samtidigt Aktstykke) bleve forbudte. En Anmodning om at Hans Majestæt vilde staa Theatret bi ved naadigt »at forære Comedie huuset de Slottets Theatro tilhørende Maskiner, saasom dog samme ellers af sig selv inden faa Aar gandske vil vorde ruinerede, og nu ere til ingen Nøtte, efterdi hans Maj[t] ingen Bande hverken af Comedianter eller Operister underholder«, fandt intet Gehør. I April 1724 var Montaigu paa sin Side ved at opgive Ævret, saa stort Afbræk foraarsagede en Linedansertrup, der var kommen overens med Capion, Theatret.

Lige i Begyndelsen bevirkede Nyheden af at se Skuespil paa Dansk et ikke ringe Tilløb. Som det hedder hos Holberg:

I første Aar, som vi en gylden Tid kan kalde,
Vi frygted for at see vort Galleri nedfalde.

Men Glæden var kort:

> Det andet Aar var knapt, dog fik vi stundom lidt,
> Den tredje Vinter vi fremslæbet paa Credit.

I en Prolog fra Juli 1724 tales allerede om, at man rimeligvis snart maa lukke. I Vinteren 1724—25 levede Theatret mest af Holbergs *Melampe*, idet Publikum græd paa de pathetiske Steder. Det var Tidens Stil at røres ved Tab af Skjødehunde. Rostgaard havde skrevet Vers »Madame Rostgaards smukke og dydige Hund Manille til Ære og Amindelse«, ja en rimet Gravskrift over »den rare Mynde Melampus, som tjente i Geheimeraadinde Harboes Gaard«. Tilskuerne tog Hunderovet tragisk.

I 1726 maatte Theatret en Tid lang lukke. Da man tog fat paany, stræbte man ved alle Slags Lokkemidler at komme Publikums Smag imøde; det vilde især se Dans, og man opførte Dans mellem Akterne, ja indlagde undertiden Dans i Stykkerne som i Holbergs *Den ellevte Junii* og *Den politiske Kandestøber*. Heller ikke det udøvede imidlertid Tiltrækningskraft nok; saa stor var Ringeagten for Landets eget Sprog paa Scenen, og i 1726 greb de danske Aktører da til den ydmygende Udvej at spille paa Fransk.

Endelig, den 25. Februar 1727 var Theatret

nødt til definitivt at lukke. Holberg skrev til Slutningsforestillingen *Den danske Comoedies Liigbegiængelse*, fuld af vemodig Skjemt:

Mademoiselle Hjort:	Men hvad skal jeg nu tage mig fore, efterdi Comoedien er til Ende?
Henrich:	Dersom I har nogen Capital, vil jeg raade jer til at leve af jer Rente, men saasom maaske I har ingen, kommer I til at tiene.
Mademoiselle Hjort:	Hvor skal jeg vel faa Tieneste? Vi har jo lagt os ud med alle Folk, Officiers, Doctores, Advocater, Kandestøbere, Marquiser, Baroner, Barberer.
Henrich:	Det er min Troe sandt. Jeg har ikke tordt lade mig engang barbere, siden vi spillede den Comoedie om Mester Geert.

Efter at Ligfølget er skredet i Procession over Theatret, skildrer til Slutning Thalia den elendige Tilstand, i hvilken Skuespillerne have tilbragt den sidste Tid:

Da Hunger nogle drev til Jylland, Fyen, Norge,
Da truede Tyon ey Draabe Viin at borge;
Hos Kræmmer, Handværks-Mand, hos Bager, Brygger, Kok,
En Streg ey meere var at faae paa Karvestok . . .
I saadan Tilstand vi til denne Tiid har levet,
Imellem Slutterie og Raadhuus vi har svævet,
Indtil Comoedien sin Død og Helsot fik,
I Dag all Verdens Gang af hverdags Feber gik.

Foruden de første fem Stykker havde Holberg i 1724 foræret Skuespillerne sine ti næste. Nogle havde gjort mindre, andre større Lykke, men selve denne større Lykke var jo kortvarig, og deltes med den stærke Mand Hr. von Ekenberg og den flinke Linedanser Bredo, det danske Theaters overlegne Rivaler. Det kjøbenhavnske Folk lod uden ringeste Følelse af Ansvar sin Digter i Stikken. Paa al Penge-Fordel havde han jo ved sin uegennyttige Fremgangsmaade givet Afkald, og kan det end nu paa Afstand se ud, som blev han rigelig lønnet med Æren, saa var og blev det lavere stillede Publikum i Virkeligheden ubetinget ligegyldigt og det quasi-finere Publikum ringeagtede de originale Stykker. En vis lidet tilfredsstillende Popularitet maa Holberg vel have vundet i enkelte Kredse; men den kunde i Længden ikke veje op mod de Fordomsfuldes Ringeagt, de formentlig eller virkelig Angrebnes Had, Ydmygelserne, Tidstabet, Kraftspildet og det Nedslaaende i Følelsen af at have sat en næsten overmenneskelig Produktivitet ind paa et Foretagende, der led Nederlag paa Nederlag og aldrig syntes at rejse sig uden for at falde des dybere igjen.

Han stræbte at rette sit angrebne Helbred ved en Udenlandsrejse, og da Theatret i 1728,

med en lille Understøttelse fra Hoffet mod af og til at give Forestillinger paa Slottet, gjorde et nyt Forsøg, holdt han sig forsaavidt tilbage fra aktiv Medvirkning, som han ingen Del tog i Stykkernes Iscenesætning og heller ikke strax begyndte at skrive Skuespil paany; derimod skjænkede han atter Theatret de Lystspil, han havde færdige (deriblandt *Erasmus Montanus*, *Don Ranudo*, *Det lykkelige Skibbrud*, sex i Alt), af hvilke dog ingen kom til Opførelse. Atter klager Montaigu bittert til Cancelliet over det Afbræk som andre Seværdigheder gjøre Theatret. Man har givet et lille Uhyre (un petit Monstre) Tilladelse til at lade sig se for Penge; man har forskrevet to franske Skuespillere og en Skuespillerinde fra Sverig, de spille Gherardi's Farcer og tage den Smule Næring fra de Danske. Disse boede desuden nu kun til Leje, og Ejeren en General Arnold chikanerede dem stærkt med Hensyn til Leje-Afgiften, som de aldrig formaaede at erlægge til rette Tid.

Dèr holdt man, da i Oktober 1728 Kjøbenhavns Ildebrand indtraf, og Skuespillene standsede af sig selv. Som altid offentlige Ulykker gav denne Brand Gejstligheden Vind i Sejlene. Præsterne forlangte strax, at den lille Sum (1500 Daler), som Kongen havde bevilliget i Tilskud til

Theatret, skulde anvendes til fromme Øjemed; fra alle Prækestole udlagdes Branden som Straf for Folkets Synd, og nye Ulykker spaaedes, hvis Skuepladsen blev aabnet paany.

Den stakkels Montaigu skriver 27. December til sin Beskytter Poul Løvenørn:

»Julefesten har været en Anledning for disse Herrer [Præsterne] til at forbyde og forbande alle Julestuer; der er faldet nogen Sne, en ny Anledning til paa Forhaand at skrige op mod Kanerne, der kun ventede paa ny Sne for at kunne tages i Brug. Alle Mennesker trække paa Skuldrene og dog vover ingen at modsige dem. Selv Grev Holstein [Kongens Svoger], der havde bestilt sig en Kane i den Hensigt at have Fornøjelse af den i Vinter, har maattet bestille sin Kane af; saadan er det Liv, man her fører; man taler derimod om forskjellige Arrangementer, ved Hjælp af hvilke man vil lette Byens Gjenopførelse; man havde begyndt paa at gaa rundt til Indbyggerne for at opfordre dem til selv at bestemme, hvad de frivilligt vilde bidrage, men det synes opgivet o. s. v.«

Snart var den gejstlige Indflydelse almægtig.

Da Frederik den Fjerde i 1730 døde, vidste man, at der under den nye Konges Regering ikke kunde tænkes paa Skuespil.

Holberg havde ikke den afdøde Konge stort at takke. Kongen havde vel taget *Peder Paars* i Forsvar, men med den Tilføjelse, at den bedre havde været uskreven, og i Slutningen af hans Regeringstid, den i hvilken Holbergs Virksomhed falder, var den offentlige Tone i Landet bleven stedse mere devot. Der var Reaktion heri; thi i Begyndelsen af hans Herskerperiode havde den moralske Opfattelse i de bestemmende Kredse været meget fri. Der findes et fransk Brev (af 20. Oktober 1703) fra den preussiske Gesandt ved det danske Hof, Grev Viereck til hans Minister, som i denne Henseende er et Aktstykke. Efter at have omtalt de Rygter om Kongen af Danmark og hans yngste Datter, der ere udbredte over hele Tyskland, meddeler han, at efter de tusinde Anmodninger, som Frederik den Fjerde havde rettet til hans Datter om at leve i ægteskabeligt Samkvem med ham, kunde hun ikke staa imod »og Ægteskabet blev da sluttet paa Slottet i Nærværelse af adskillige fornemme Ministre og Kongens Geheimeraader«. Vel var Kongen allerede forud gift, og det var let at forestille sig hvad de Bagtalere sagde, der bedømte hans og hans Datters Handlemaade »ifølge Præsternes Bibelfortolkninger og Kjønnets herskende Mening.« »Men da der ikke i den hellige Skrift

findes et eneste Ord om, at en Konge eller suveræn Fyrste ikke skulde have Frihed til at leve i et ægteskabeligt Venskab [!] med mere end én Person, især naar han har vægtige Grunde dertil, og da de Gejstlige forsvare deres Sag snarere med Stivnakkethed og tvungne Fortolkninger end med klare og solide Beviser, saa o. s. v.« Han slutter: »Deres Excellence vilde naadigst stemme Hans Maj. Kongen [af Preussen] til at optage denne Begivenhed med min Datter godt; den er hændet uden lignende Exempel og ved Guds besynderlige og synlige Forsyn og Tilskikkelse.«

Fattes end heller ikke her den gudelige Tone, saa er Stilen og Meningen dog i ingen Henseende orthodox. Men den ved Hoffet raadende Aand udviklede sig under Frederik den Fjerde paa en lignende Maade som den i Frankrig under Ludvig den Fjortende; man havnede i Underkastelse under de gejstlige Raadgivere.

Efterfølgeren Christian den Sjette var en Personlighed af en helt anden Type, ensom og kold af Naturel, samvittighedsfuldt arbejdsom, hvor Faderen havde været doven, holdende sine Undersaatter i Afstand, medens Faderen havde udmærket sig ved al Slaphedens Huldsalighed,

ja endog ganske ligegyldig for Popularitet, og hvad enten nu hans Privatliv var ligesaa strengt som hans Lære, eller det Rygte, der tillægger ham et Kjærlighedsforhold til sin Dronnings Søster, Enke-Markgrevinden, har Ret, i ethvert Tilfælde var han af Overbevisning en alvorlig, højkirkelig Kristen i Tidens Stil. Hans Stilling som Kronprins havde maattet gjøre ham særlig streng overfor Alt, hvad der virkeligt eller efter Tidsalderens Forestilling indeholdt et Brud paa den kristelige Moral; thi han havde lidt bitter Ydmygelse som Søn og Fyrste, naar han saa' sin Moder krænket og tilsidesat for Medhustruen, der trods Vielserne først til venstre, saa til højre Haand aldrig blev andet for ham end, som han skriver, »min Faders Maîtresse«. Han havde med en Skjæbne, der minder om Hamlets, maattet se sin Faders nye Bryllup efter Moderens Død fejres med en saadan Hast, at Retterne fra Begravelsesfestlighederne havde kunnet anrettes kolde paa Brudebordet; thi Dronning Louise begravedes d. 2. April 1721 i Roeskilde og allerede d. 4. højtideligholdtes Brylluppet med Anna Sophie i Kjøbenhavn, saa Hoffolkene og Ministrene, der først kom tilbage til Byen samme Dag, endog efter Ordre havde havt deres stadselige Bryllupsklæder paa under Sørgekapperne.

Som Kongen var anlagt og med de Erfaringer, han havde gjort, maatte hans Indflydelse paa Landets aandelige Liv blive et Hofpræsteregimentes. Saa samvittighedsfuld var han med Hensyn til hvad der kunde være Synd, at vi se ham i 1735 skrive til den berømte tyske Pietist Grev Zinzendorf for at spørge sig for, om han kan og tør holde Assembléer ved Hoffet: »Det er vist, at vi leve som Eremiter. Folk beklage sig over, at de ikke faa Kongen og Dronningen at se, og jeg véd intet andet Middel til at se Folk hyppigere end ved Assembléer: jeg ser heller ikke, at deri ligger noget ondt; det kan ikke vel være anderledes ved Hofferne, og det er saaledes ved alle andre Hoffer; kun her ikke«.

Men var Kongen nu end tvivlraadig, om det var en kristen Monark tilladt at gjøre Selskab, saa nærede han langt mindre Tvivl angaaende Komediers Utilladelighed. I August 1731 havde den utrættelige Montaigu i Forening med Skuespillerne Pilloy og Landé indgivet en Ansøgning om i Kjøbenhavn at turde opføre »en complet dansk Comoedie foruden de smukkeste og divertissanteste af de franske og italienske Theatris«. Da han ingen Understøttelse opnaaede, henvendte Skuespillerne sig i et rørende Bønskrift til Holbergs Velynder, Geheimekonferensraad, Grev

Christian Rantzau (Rostgaard var jo forlængst styrtet og Anna Sophies Slægtninge ligesaa). Kongen indhentede Betænkning hos sin Sjælesørger, Hofpræsten Bluhme.

Bluhme svarte med en Afhandling, der godtgjør, at Hovedhensigten med »allen Scherz und Narrentheidigung in denen Comoedien« ikke er at bibringe Menneskene god Moral og Dydslære, men at sætte dem i Latterlune, og det tilstræbe de danske Skuespil mest ved saa grove og usømmelige Udtryk, at hvem der kun har Gnist af Ærbarhed i Hjertet, maa væmmes derved. Naar Komedierne ikke dreje sig om hedenske Fabler, men om bibelske Historier, nedværdige de dog blot deres Gjenstand. Comoedianterne er løst Pak; man bør give de Fattige de Penge, som ødsles paa dem. Men endnu værre end de almindelige Theaterbesøgende ere de, der forsvare Komedierne, raade og opmuntre store Herrer til at staa sig bi ved Theatres Oprettelse, selv skrive og forfærdige forargelige Komedier, samle en Bande Pak til at udføre dem, bygge dem Huse, skaffe Penge til dem o. s. v.

Afhandlingen er direkte myntet paa Rantzau og Holberg. Havde den tyske Hofpræst nu udtalt sig mod Skuespil, saa skrev den danske, Pontoppidan (paa Tysk) sin Dialog: Ny Under-

søgelse af det gamle Spørgsmaal, om Dans er Synd:

At Legemsbevægelse i sig selv er uskyldig, beviser Intet; en Tyv kan jo dog ikke undskylde sine Haandgreb med, at Gud selv har skjænket hans Haand dens Bevægelighed. Den Kristne skal træde i Kristi Fodspor. Men kan han gjøre det hoppende og dansende; er han vel under Dansen sindet som Kristus? Dansen vækker den kjødelige Lyst. Og, som den ærværdige Dr. Müller i sin *Apostoliske Slutnings-Kiæde* rigtigt siger: Dans tager tidt en skrækkelig Ende. Om Arons Guldkalv dansede 23,000 Mand sig ihjel; Herodias' Datter dansede Hovedet af Johannes den Døber; og naar Sømændene hoppe og springe, følger i Reglen et stort Uvejr derpaa. At lade sine Børn lære Dans, er selv at ofre dem til Baal.

1736, samme Aar som Konfirmationen indførtes, blev Pontoppidans tankedræbende Katekismus indført i alle Skoler over hele Riget. Endog Islænderne, ja Afrikanerne og Asiaterne i de danske Kolonier fik denne aandelige Næring budt.

Leg, Spil, Komedie, Klubgang, Dans blev straffet som enkelt Synd, hvis de bleve begaaede om Hverdagen, som dobbelt Synd, hvis de øvedes

paa Helligdage. Komedier vare specielt forbudne Løverdag, Søndag og Helligdage. Et almindeligt Forbud mod indenlandske Skuespil var vel ikke strax bleven givet; det var unødigt, da der intet Theater fandtes; *Tidernes Adstadighed*, som Holberg i sit Levnet kalder det, var Hindring nok. Men da en Bande Linedansere og Komedianter ved Snapsthinget i Viborg havde gjort deres Kunster paa en Søndag, udkom Forordningen af 21. Marts 1738, i hvilken Christian den Sjette strengelig befaler »at ingen Comoediantspillere, Linedansere, Taskenspillere eller de, som holde de saakaldte Lykkepotter, sig herefter udi Danmark og Norge maa indfinde, for deres Spil og Exercitier der nogensteds at forestille og øve.« Pontoppidan indførte denne Forordning i sin Katekismus. Men hvor ivrig Kongen personlig allerede tidligere var for at faa Skuespil drevne ud af Landet viser et, Frederiksborg 30. Aug. 1735 dateret, tysk Brev fra ham til Schulin, i hvilket det hedder: »I Glückstadt skal der være Comoediantere, som trække Folk Pengene ud af Lommen, det var vel godt, at det blev Magistraten befalet at bortskaffe Saadanne; *thi der kommer dog intet Godt ud af.*«

Det vilde være urimeligt i moralsk Henseende at lægge Kongen og hans Hofpræster

noget til Last i Anledning af denne Iver, som retfærdiggjør Frederik den Stores Spot, at i Danmark stræbte man under Frederik den Fjerde at indtage Sverig, under Christian den Sjette at erobre Himlen. Hvad disse Mænd drev, var i deres Øjne praktisk Kristendom, og der var mere Konsekvens og Sandhed i deres energiske og velmente Stræben end i senere Tiders Gaaen paa Akkord med Verdsligheden. Selv naar de, saa pietistisk de end selv vare sindede, i deres højkirkelige Iver forfulgte Pietisterne, var det af nidkjær Vrede paa alle Separatister, for Statskirkens Enheds Skyld.

Men for Folkets Moral var Virkningen fordærvelig; det blev Skik at hykle Gudsfrygt for at komme frem; og for Folkets højere aandelige, særlig den skjønliterære Kultur maatte Virkningen være dødbringende.

Det eneste, der trivedes, var Psalmeliteratur. Man samlede paa Psalmer, særlig tyske, man oversatte Psalmer og skrev selv nye. H. A. Brorson er som Oversætter og Digter Tidsrummets typiske literære Skikkelse.

Paa Universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn opbevares en Samling af tyske Psalmer, bestaaende af 33,712 aandelige Sange, alfabetisk ordnede i 5—600 Bind, forærede Biblioteket af

Prinsesse Charlotte Amalia, Christian den Sjettes Søster. De samledes for hende af en eneste Mand, G. E. von Franckenau, f. 1676, der fra 1696 af havde en Stilling ved det tyske Kancelli i Kjøbenhavn og der som kongelig dansk Legationsraad var ansat ved Hofferne i Wien, Paris og Prag. Hvorledes Aanden paa de ledende Steder var, det faar man en Idé om, naar man ser denne danske Diplomat tilbringe sin Fritid med at samle kristelige Sange og med at sætte Salomons Ordsprog i Rim for at tilegne sin Prinsesse Bogen. Meget morsomt hedder det i Wetzels *Analecta hymnica* fra 1752 om Charlotte Amalias Samling: »und melden die Malebarischen Nachrichten, dass die neuen Herren Missionarii Anno 1736 solche mit Verwunderung betrachtet haben.«

Saa uhyre i Omfang var den ældre Psalmeliteratur. Nu fulgte en ny Springflod af Andagtsbøger, Prædikensamlinger og Postiller.

At nu Kongens Smag og religiøse Principer hidførte den dramatiske Poesis absolute Forfald i Danmark, det var, som Christian den Sjettes Beundrer, Jens Møller, selv tilstaar »saa meget mere *ubelejligt*, som Danmark dengang just ejede sit største komiske Geni, og Holberg endnu da (1730) var i den Alder, at han kunde have frembragt mangt et udødeligt Lystspil«. At Kong

Christian personlig ikke led Holberg, er klart, skjønt — eller da — hans Navn ikke nævnes en eneste Gang i alle Kongens Breve. Ulykken er ikke dette, men at han ikke havde den fjerneste Anelse om den Mands Betydning for Samtid og Eftertid, hvis bedste Virksomhed han lamslog.

Komediehuset i Lille Grønnegade var 1733 bleven sat til Auktion og solgt til den Højstbydende. Skuespillerne, der som de i Bønskriftet til Rantzau sige, »havde opnaaet den Armod, som følger Næringsvejen«, splittedes og søgte forskjellige borgerlige Erhverv. Montaigu blev Sprogmester hos Geheimeraad Løvenørn, Landé blev Parthaver i en Kortfabrik o. s. v.

Da efter Christian den Sjettes Død Skuepladsen i Aaret 1747 blev gjenoprettet, var Pilloy den eneste, der var tilbage for at optage Traditionen. Da havde Theatret været lukket i henved 19 Aar, Holberg selv i fulde 20 Aar været fjærnet fra al Berøring med det og derved fra al dramatisk Digtning. Thi uden en Skueplads falder ingen ægte Dramatiker paa at skrive.

Holberg nødes i denne Tid til udelukkende at sysle med lærde Studier, han udgiver Danmarkshistorien, Kirkehistorien, Helte- og Heltinde-Historierne, Oversættelsen af Herodian, Bergens Be-

skrivelse, desuden — men paa Latin — Niels Klim.

Det kan vel se ud, som om han frivilligt vendte sin Virksomhed som dramatisk Digter Ryggen; han drev jo sine historiske og andre Studier med Lyst og han havde jo allerede før 1730 ophørt med den rastløse dramatiske Produktion. Men det visse af Sagen er, at han allerede dengang var grundigt tvungen til at slaa alle Tanker paa Theatret af Hovedet, og ikke mindre tydeligt er det, at han, efter i det af ham skabte Theaters Tjeneste at have vist en Uegennyttighed uden Mage og have udfoldet en digterisk Aktivitet uden Lige, først trak sig tilbage fra Skuespildigtningen i Mismod, da han saa sin bedste Stræben frugtesløs overfor Folkets Sløvhed og de herskende Klassers dumme Ringeagt.

Hvor inderlig han følte sig knyttet til den danske Skueplads, det lader sig bevise. Thi saasnart Theatret aabnes paany, vender Holberg tilbage til den dramatiske Produktion. Desværre, hans Kraft som Digter var brudt. Han kunde nu, da han næsten havde glemt Latteren, kun skrive sin Alderdoms svage, halvallegoriske Stykker, nemlig — foruden en Bearbejdelse og en daarlig Farce — *Sganarels Reyse til det philosophiske Land,*

Plutus, Philosophus udi egen Indbildning og *Republiquen*.

Der er noget Enestaaende i dette. Man skal lede om Magen i noget Land. Man tænke sammenlignelsesvis paa Molières Kampe for at bringe *Tartuffe* paa Scenen eller Beaumarchais' aarelange, energiske Stræben for at faa *Figaro* opført. Der er heri noget, der anspænder en Poet, noget Begejstrende, Elektriserende. Men dette: At skjænke et Folk en Literatur, et Theater, aabne sin ypperste egentlige Virksomhed, 37 Aar gammel, og maatte fejre dens Ligbegjængelse kun fire Aar senere, efter at Sørgeklokkerne endda i Grunden have ringet hele Tiden med Undtagelse af det første halve Aar! Har nogensinde en aandløs Regjering og et umodent Folk i Forening tilredet et blomstrende Geni, endsige Landets Hovedskribent, værre? Andre store Digtere have havt at kjæmpe med Armod, med Fjender; have rent udvortes taget lidt langt mere og ganske anderledes ondt. Men hvor finder man et Sidestykke til dette? Han har skrevet Landets første læselige Digt, indfører saa — ligesom lejlighedsvis, blot fordi nogle Skuespillere opføre en Bygning — en i Landet helt ny Kunstart, skriver til en Begyndelse en Snes Mesterværker, staar i sin kraftigste Alder,

nogle og fyrretyve Aar gammel, og man skjærer tyve Aar ud af hans Liv som dramatisk Forfatter — tyve Aar. Pietismen sender hans dramatiske Geni i Forbedringshuset paa tyve Aars lærd Strafarbejde, sætter det i Studerestuens Cellefængsel, fordømmer det til Ensomhed, til Taushed.

Det sygner da ogsaa hen; men saa levedygtig, saa trængende til Meddelelse er denne Genius, at da den kommer ud af det ensomme Fængsel, svækket som en hvidhaaret Fange, vender den sig med Instinktets usvigelige Sikkerhed paany til Theatret, og med sin rystende Oldingehaand udkaster Holberg de sidste Figurer og Scener for det.

Der er en Ejendommelighed, som man skulde tro maatte slaa Enhver, der blot gjennemblader Holbergs Theater, men som kun synes at have været en enkelt Forsker (Legrelle) paafaldende. Det er den, at der ingen egentlig Udvikling kan spores i disse Skuespil. Digteren ses ikke, som moderne Digtere ofte, at voxe fra Arbejd til Arbejd. *Den politiske Kandestøber* er fuldt saa dygtig og vittig som *Don Ranudo.* Vistnok har Holberg nu og da omarbejdet med Kritik, rimeligvis har han lært meget ved Prøverne og forandret noget efter dem, og formodentlig har han paany gjennemarbejdet de Stykker,

han kalder færdige i 1723 og dog først udgiver 1731 (som *Montanus*) eller 1745 (som *Ranudo*). Men af det haardnakkede, uforfærdet selvkritiske Arbejd, med hvilket en Molière kjæmper sig op til stedse højere Fuldkommenhed, findes ikke Spor.

Det er naturligt nok; thi alle disse Stykker ere improviserede i én Flugt, næsten samtidigt — og saa følger denne Pause paa en Snes Aar. Som om det danske Folk havde havt Raad til at miste tyve Aars dramatisk Produktion af en Holberg! Sandelig, skulde Datidens Danmark staa Eftertidens til Regnskab for hvordan det har imødekommet og plejet det skandinaviske Nordens største komiske Dramatikers Geni, vilde dets Ansvar ikke blive let.

Hvorledes er nu i disse Aar Holbergs Stilling, hans Anseelse?

Hos de Lærde ikke stor. Han gjaldt hverken for lærd eller for grundig, og man holdt sig op over at han ved Udgivelsen af sit Levnet havde sysselsat Læseverdenen med sin Person.

Man ser det af forskjellige Breve fra Samtidige.

I Anledning af en, forøvrigt lidet forstandig, offentlig Skrivelse, i hvilken Holberg (under Navn af *Holger Danske*) havde imødegaaet en af ham som

af Gram, Falster og andre iltre Patrioter aldeles misforstaaet Udtalelse om danske Lærde af den ansete hollandske Filolog Burman, skriver Gram 1728 (paa Latin) til den hamborgske Filolog Fabricius:

»De spørger mig i Deres sidste Brev om Holger Danske. Den, der under dette Navn har villet skjule sig (hvilket maaské er det eneste Vittige i den hele Epistel) er Ludvig Holberg, Prof. Eloquentiæ ved vort Universitet . . . der nu ogsaa synes at ville gjøre sig bekjendt for Udlændinge ved sit i disse Dage udgivne Brev til en berømt Mand. Dets Indhold er Forfatterens Levnetsløb . . . ., i hvilket han i en efter hans egen Forestilling morsom og vittig Form (thi han har meget høje Tanker om sig selv) gjennemgaar Alt, hvad der er hændet ham hjemme og ude. Med dette Skrift har han gjort sine Dadlere og Fjender (hvis han ellers, som han saa meget klager over, har nogen) en overmaade stor Fornøjelse, idet han har givet dem den rigeligste Lejlighed til at le paa hans Bekostning — i den Grad dynger han Ros op over sig selv og sine Komedier og Satirer; i den Grad fortaber han sig i Smaahistorier og Anekdoter, der vel undertiden ere snurrige, men lige saa ofte flove og dumme, og saa fuld er hans forresten ikke uslebne Stil af Sprogfejl og

Bommerter, af hvilke han har rettet nogle, men langt fra ikke alle under Rubriken Trykfejl o. s. v.«

Man ser, at Holberg i Grams Øjne dengang ikke var langt fra at være en forfængelig Vindbeutel. Til Gjengjæld var Gram dengang i Holbergs Øjne kun Pedanten, der havde angivet *Paars* for Conseillet; og Grams Fornavn var Skyld i, at Erasmus Montanus oprindelig hed Johannes, at Skolemesteren i *Det lykkelige Skibbrud*, der beskylder Philemon for at have sigtet til ham personlig, hedder ligedan og at *Ulysses* slutter med Forsikringen om at ville hedde Johannes, hvis Nogen kan opvise en bedre tysk Komedie.

Men Gram staar ikke ene med sin Opfattelse. Man træffer samme haanlige Tone i Breve fra C. M. Stub fra Aarene 1731—34:

»Prof. Holbergs Beskrivelse over Danmark og Norge har jeg nylig giennemlæst (saasom her ellers ingen Bøger er at see), men jeg maa derhos tilstaae, at jeg deraf ej er bleven lærdere end tilforn; thi hans Historische Capitler ere meget ufuldkomne og troede jeg snart at sige, at da jeg gick i mine første studenter aar paa det runde taarn, vidste jeg snart mere deraf end hand har skrevet. Hans gamle Sager ere saa taabelige, at dersom vores gode Arnas Magnussen endnu var i live, troer jeg vist han toeg sin

død over at læse dem. Da jeg kom til det 12. Cap. som skal være Historia Juris Danici, tenckte jeg at finde noget, men da jeg ret eftersaa det, fornam, at det ikkun er en Smule Dansk translation af mine Latinske Disput., jeg holdt i Ehlers Colleg. *de Lege et Legislatoribus Danicis*, og at deri fast ej et ord er forandret, saa at hand endog har beholdt de *errores*, hvilke jeg i de 2de første Disputat som en ung Student begik ... paa saadan maade kand jeg og giøre bøger; hand burde have satt for ved Capit. Udsat af Latinen paa Dansk ved L. H. o. s. v.«

I samme Aand bedømmer Stub anden Del af Holbergs Danmarkshistorie, og man ser af Brevene, at Gram ganske har stemmet i med. (Disse Breve og Aktstykkerne til Theatrets Historie i *Danske Samlinger* I—III. Om Christian den Sjette se Jens Møllers *Mnemosyne* II—IV samt Det skandinav. Litteraturselskabs Skrifter 23de Bind.) Imidlertid Holbergs Historie-Forskning nærmede Gram til ham og ham til Gram. Og under Pietismens strenge Regimente saa denne sig henskudt paa samme Side som Holberg.

I et Brev fra Gram til Rantzau af 1734 hedder det: »Det er Skade, at Assessor Holberg maae ikke faae Forlov til, eller tør vove det paa egen Haand, at skrive os enten nogen Co-

medie eller *Argus**) om disse Tider; thi da skulde man vel, under anden Haand [!], fournere ham Et og Andet og deriblandt ogsaa noget om disse nye apostoliske Folks Bodkamp« og i et andet, ligeledes til Rantzau rettet Brev fra 1741 hedder det i Anledning af Hofpræsterne Bluhme's og Pontoppidans mislykkede Forsøg paa at faa *Niels Klim* forbudt: »Men baade *Klimius* og dens Auctor bleve til Lykke staaende paa deres fire Been, og kunde, naar den Omgang og samtlige *Causæ instrumentales* og *occasionales* skulde aabenbares, give en ligesaa artig *Historiam arcanam* at læse, som de, man har om visse Skrifter, der lykkeligen, *malgré tous les artifices et toutes les intrigues des Jésuites*, ere slupne igjennem i det hellige Officio til Rom.«

At Holberg var mistænkt som Fritænker kan ses af Henrik Gerners *Merkværdigheder* (Kap. 19 Om Fritænkere): »Denne brave og lærde Mand havde en Deel faaet Mistanke til o.s.v.« Kongens Uvilje mod Holberg viste sig i Smaating. Da Gram første Gang foreslog ham til Medlem af Videnskabernes Selskab, faldt han igjennem. Man røbede sin Unaade i Tidens Stil ved Ikke-Til-

*) Se om det svenske Tidsskrift *Argus* Karl Johan Warburgs lærerige Skrift: Olof Dalin.

delen af Titler. Holberg havde i 1746 været Professor i 32 Aar og var endnu ikke engang Justitsraad, medens hans Samtidige vare Etatsraader.

Og det bør vel erindres, at da Frederik den Femte Aaret efter gjorde Holberg til Baron, saa skete det ingenlunde for at belønne hans Fortjenester, men for at betrygge Staten hans Jordegodser under Navn af et Baroni.

Imidlertid, det kunde jo ikke være andet end at hans Anseelse i det lange Tidsrum, i hvilket han som Dramatiker tav, maatte stige stærkt. Han var og blev jo Nationens eneste store Skribent, dens Lærer og Opdrager, en af dens største Borgere paa en Tid, hvor der var saa faa fremragende Mænd.

Men hans Sejr i den offentlige Mening var ingen Triumf, var et koldt *Succès d'estime.*

Da Theatret i 1747 aabnedes paany, var det med *Den politiske Kandestøber* og efter Samraad med Holberg; hans Navn nævnes endog i Fundatsen; ja hans Rival v. Quoten ser sig nødsaget til ogsaa at spille ham. Men denne Sejr var kun øjeblikkelig; den havde ingen Følger.

Den tragiske Skjæbne bliver hans, at neppe har han som Aandslivets store Reformator ført sin haarde Kamp mod Fortiden til Ende, neppe

er Forbitrelsen imod ham som den altfor Ungdommelige, den Kaade, den Revolutionære og Frivole, i Hendøen, før der med Forargelsens sidste Raab blander sig en yngre Slægts Skraal, at han er forældet, forældet og aflægs, ikke passer mere for Tiden.

Med Forbauselse erfor Holberg, da den danske Skueplads gjenaabnedes, at hans Komedier nu gjaldt for altfor plumpe og gammeldags for Folk, der gjorde sig til af fin Smag: »Saasom vor *Nation* udi mange Ting er bleven ukiendelig, saa er den og paa en Tiid af tive Aar bleven herudi.« Tidligere havde han ikke kunnet andet end »fatte Tanker« om de af ham forfattede *Originaler*; nu saa han dem vragede af Folk, der tilsyneladende kun vurderede Dekorationer og Dragter, kun ønskede at se Dans og høre Sang, men som fremfor Alt vilde se et strengt Decorum iagttaget paa Scenen, høre deres fine Standsfæller tale og som »stødte sig over at see Henric udi Kandestøber-Comoedien at fremtrine paa Skue-Pladsen med ukiemmet Haar og blotte Hænder«. (Ep. 360).

Derfor ere Holbergs sidste Epistler helt fulde af bitre Klager. Man »kaster vore Originaler bag Ryggen«; man foretrækker »ilde sammenhængende Markskriger-Stykker«. De sidste Ord,

vi have fra hans Pen, er hans Smertes bitre Suk: »Der spørges ikke mere, om et Skue-Spil er vel eller ilde udarbeidet, men om det endes med Sang og Dantz .... Enhver Skribent kan nu *agere Comoedie*-Skriver, og ingen frygter at see sit Arbeide spildt, i hvor mavert, elendigt og ilde sammenhængende det end er o. s. v.« (Den 539te, sidste Epistel, trykt efter hans Død).

Han føler, at han gjælder Intet mere.

Smagsretningen havde drejet sig i Frankrig i den slappe dramatiske Mellemtid mellem Molière og Voltaire og drejede sig pligtskyldigst ogsaa hos os.

Holberg blev tvungen til at komme den imøde for om muligt at bevare sit Publikum. Det var et sørgeligt Syn, som naar en Skjønhed, der ser sig forladt af sine gamle Beundrere for uværdige, sminkede Kvinders Skyld, selv begynder at lægge Sminke paa sine blegnede Kinder.

Han tog i *Ranudo*, i *Plutus* alt muligt Hensyn til Smagen for Vaudeville-Sang, Dans, Optog, Præsentationer, Se f. Ex. *Plutus* II 5, 6:

Processionen gjøres 3 Gange om Theatret efter musikalsk Tact. Ved hver Gang standses lidt, og synges Vivat Plutus! og det med Trommers og Trompeters Lyd. Endelig naar 3die Tour har endt, dandse 3 konstige Dandsere.

Diogenes, som udi en Krog dette seer, giør imidlertid Grimacer og efteraber dem. Endelig henter han en Krabask, hvormed han prygler dem, og driver dem ud. De skraale klageligen. — Diogenes dandser meget naragtig med sine Træskoe, efter en sørgelig Melodie og en Sækkepibe eller Lire. Midt udi Dandsen indkommer Plutus, og da holder Spillet op. Men Diogenes bliver ved at dandse.

Visselig har Holbergs Hjerte blødt derved.

Og Intet nyttede. Han var i stadig Kamp og under en dobbelt Ild.

Paa den ene Side kunde han ikke kappes med Folkeskuespillene: »En *Merlin Dragon*, en Forhexet Skaal, et *Oracle, Vulcani* Kiep etc.« der hver for sig indbragte langt mer end »10 sindrige og moralske Stykker«. Paa den anden Side havde han den værste Fjende, de fine Folks Kunstsmag, deres Kjærlighed til den nyere franske Komedie, til Destouches især, mod hvem Holberg i sine sidste Leveaar stedse kriger, disse »kolde Samtaler« uden Handling, uden Liv og Lystighed paa Scenen, der danne Overgangen til det rørende borgerlige Skuespil. Holberg saa' skarpt og rigtigt disse Stykkers, disse Digteres Mathed i Sammenligning med Molière og ham, men deres Stjerne var i Opgang, hans i Dalen. Man vendte sig med Ringeagt fra Drøjhederne i hans komiske Stil; Damerne vilde ikke se hans Stykker.

Hvad der dog især bidrog til at detronisere Holberg var den under Christian den Sjette paany begyndte Indvandring af Tyskere og med dem indbrydende tyske Smag. Da det danske Theater 1747 blev gjenoprettet, kom det som en Afgjørelse af Hoffets Vaklen mellem at aabne et fransk og et tysk Theater. Selv Holbergs Elev, Tyskeren J. E. Schlegel, tænkte paa at gjøre Skuepladsen tysk. Og allerede i et Brev fra 1746 skriver Schlegel til Bodmer om Holberg, at han her i Kjøbenhavn »langtfra er det, som hans Oversættere og Efterlignere udgive ham for, og at han, hvad Komedierne angaar, kun finder sine Beundrere hos det Slags Folk, blandt hvem han har samlet sit Stof til dem.«

Tonen overfor ham var vel tilsyneladende ærbødig, men i Virkeligheden alt andet. Hans Ophøjelse i Adelsstanden skadede ham naturligvis — ikke helt med Urette — i Manges Omdømme. Og han, den store Mester i at have Latteren paa sin Side, maatte finde sig i under en Proces, han som Godsejer førte med en bedragerisk Ridefoged, at faa Spotterne over sig. Holberg vilde ingen Kommissær antage, det var hans Princip. Fogden derimod tog Kommissærer. Men da disse Kommissærer ogsaa havde været

Ridefogder, vare de Holberg særligt gramme. I et samtidigt Brev hedder det: »Da Sagen skulde til Højesteret, paatog sig Lausen Fogdens Sag, og da han ikke heller var Holberg noget godt skyldig, som saa ofte havde gjennemhæglet denne Profession, især i hans Dannemarks og Norges Beskrivelse, glemte Lausen ikke at benytte sig af Comoedien Jeppe paa Bjerget, der som Baron examinerede sin Ridefoged, der skulde hænges, og da denne spurgte, hvad ondt han havde gjort, svarede: Est du ikke Ridefoged og spørger endda? . . . du, som har støbte Sølvknapper etc. Slutningen blev, at Holberg tabte Sagen med alle *honores*, og ved denne Lejlighed forefaldt adskillige Allusioner til hans Barons Værdighed.« (Norsk hist. Tidsskr. III).

I Beaumelles sladderagtige franske Tidsskrift *La Spectatrice danoise* kom særlig det fine Selskabs Dom over ham til Orde. Saa tidt han benævnes Holberg, bæres den officielle Ærbødighed for ham til Skue; naar han derimod betitles Plautiberg, hedder det om ham, at han »nedsætter Andres og især Fremmedes Værker, fordi hans egne ikke mere blive roste, takket være den gode Smag«.

Suhm, hvem Holberg havde givet mangen Haandsrækning og der, saalænge Holberg lever,

i sine Skrifter omtaler ham med skyldig Respekt, om end paa langt nær ikke med den Varme og Begejstring, med hvilken han omfatter Gram, repræsenterer allerede den ny og slettere Smagsretning. Holberg havde sagt ham, at hans dramatiske Forsøg »ei duede meget« og Suhm frygtede øjensynlig Holbergs Kritik; i hans efterladte Papirer findes den Notits, at hans »Comoedier og Samtaler« ikke maa udgives, saalænge Holberg lever. Men saasnart Holberg er død, slaar hans Tone om. I en Sammenligning, han har anstillet mellem Holberg og Voltaire, i hvilken den sidstes Sprogbehandling nedsættes som ikke bringende noget Nyt, hedder det: »Vel sandt, at vort Sprog har ei heller Holberg meget at takke, naar nogle Vendinger og visse Ordsprog, hans Comedier skabte, undtages«. Saaledes taler en Samtidig, en Lærling, en middelmaadig Skribent om den, som formede vort Skriftsprog til Prosa. Ogsaa Suhm klager over, at Holberg i sine Komedier alene fremstiller simple Folk og ikke har givet os »en eneste fin Karakter«.

Det kan da ikke undre, at Middelstanden i Kjøbenhavn (som Rahbek fortæller) i 1770 var utilfreds med, at et Stykke som *Den politiske Kandestøber* fandtes værdigt til Opførelse ved den svenske Kronprinses Besøg, eller at Rosenstand-

Gøiske i 1772 skriver: »Den Sygdom at foragte Holberg, den sande Comedies Skaber, er bleven næsten almindelig blandt vore Landsmænd«.

Naar man har sat sig ind i dette Tidsaandens Væsen, saa ser man Holbergs Oldingeskikkelse i et skjønnere Lys end den har staaet for Samtiden.

Den sygelige Mand, hvis altid svage Helbred var bleven rystet ved den Nød og de Savn, han i sin tidlige Ungdom havde udstaaet, og som kun holdt sig i Live og arbejdskraftig ved den strengeste Diæt og den yderste Regelmæssighed i alle Vaner, følte sig ensom Ansigt til Ansigt med det Folk, for hvilket han havde virket saa meget. Han led af evindelig Hovedpine, han havde hektiske Anfald, der tilsidst gik over til Svindsot, og hans Sindstilstand heldede til Hypokondri. Deraf hans Uelskværdighed mod Fremmede, der ikke udelukkede den største Jævnhed og Tilforladelighed i Omgang med de nærmere Bekjendte, og hans afvisende Gnavenhed i Forholdet til de yngre Skribenter, der som Jørgen Riis f. Ex. stræbte at fortsætte hans publicistiske Virksomhed. Hans Isolerthed forklarer Alt. Denne ensomme Særling, der som Professor sælger sine Bøger fra sit Hjem for senere som Baron at ligge under i Processer med sine Fog-

der — der er saa nervøs, at han farer sammen, blot en Dør slaas i eller en Hund glammer, som ikke kan sove for Vægterraabene, som kun kan arbejde i dybeste Stilhed, som er saa pirrelig og heftig, at en Student, der uformodet træder ind til ham, ikke er ganske tryg for Overfusning, og saa utilgjængelig, at han »endog lader Danebrogs-Riddere og Raader, ja Ambassadeurs« atter og atter gaa forgjæves — han er et Geni, som et utaknemmeligt Folk har vendt Ryggen.

Hans Skjæbne undte ham ikke Nydelsen af den Sejr, han som Reformator og Digter havde vundet; Sejren forvandlede sig til Forladthed under Hænderne paa ham.

Hans Livsanskuelse havde altid havt et pessimistisk Anstrøg. Ti Aar før sin Død skrev han (i *Moralske Tanker*): »De gode Dage, jeg haver haft i Verden ere let talte. Den største Part af mit Liv er henbragt i Bekymring, Sygdom og Afsmag udi alt det, som Verden kalder Got. Hvis andre kand tælle flere gode Dage, skal det være mig kiært; thi endskiønt man er udi stedsevarende Lidelse, bør man ikke misunde andre deres korte Fornøielser«.

Hans sidste Leveaar vare særligt sørgelige. Han følte sine Evner og sin Modtagelighed tage af. Musiken havde tidligere været ham, ligesom en anden

af Tidens store Reformatorer, Frederik den Anden, en Kilde til Glæde; han selv spillede Violin som Frederik Fløjte; han kunde atter og atter røres til Taarer af det samme Musikstykke. Nu hørte han ligegyldig paa den skjønneste Musik. Han vedblev til det Sidste at lære, lærte sig grundigere Græsk og lærte sig fra nyt af Islandsk. Men han var bleven glemsom og læste sin egen Danmarkshistorie næsten som var det et Værk af en Anden.

Holberg døde den 28. Januar 1754. Intet Udbrud af Følelse i Kjøbenhavn ved hans Død. Theatret ignorerede ganske dette Dødsfald; der blev end ikke fremsagt et Par Verslinjer i den Anledning fra den Skueplads, der skyldte ham sin Existens. Der var ingen Sørgefest, fordi der ingen Sorg var.

Liget førtes fra Kjøbenhavn til Sorø for at bisættes der. Som det hedder i et Brev til Suhm: »Baron Holbergs Lig blev hentet herfra af fire sjællandske Øg; de tvende Bønder udgjorde Comitaten [Følget].«. Da ni Dage derefter en løsagtig Skuespillerinde, Jomfru Thielo, døde, kom derimod hele Kjøbenhavn paa den anden Ende. Studenterne bare hende til Graven, og et stort Ligfølge af alle Stænder bar Vidnesbyrd om Byens Savn.

Fem Aar efter Holbergs Død skriver Tyge Rothe i sine *Tanker om Kiærlighed til Fædrelandet* om ham:

»Han søgte intet uden sine Landsmænds beste; han fandt dennem sovende, og vakte dennem op . . . Var han bleven fød i og opdragen i videnskabernes, i konsternes og smagens tempel, da var han bleven større, men hàn var ikke bleven vores . . . Holberg døde, og hans Landsmænd tiede; ingen sagde de fremmede, hvor stoert et tab vi leed; man kunde tænke, at vi end ikke erkiendte tabet. Jeg blues ved at siige det: de Danske nævne alt hans Navn med Ligegyldighed.«

Den første Reaktion, der ramte Holberg, det var Pænheds-Reaktionen, der med Destouches's Navn som Løsen skyllede hen over hans Navn og gjerne i Forbigaaende vilde vaske hans Værker rene, renskrive dem, som det hed.

Saa følger den højpathetiske Reaktion, der med Klopstocks Navn til Løsen gjennem Ewald blev herskende i vor Literatur. Intet kunde være mere uholbergsk end det Klopstockske Væsen, fra hvilket Wessel udløste os og Holberg.

Saa fulgte den egentlige Oplysningstids Reaktion, der med Nytten til Feltraab, og ingen

Nytte findende i Komedier, fornægtede Fantasien og forkastede Holbergs Overdrivelser, hans *Ulysses* etc. Birchner har hos os en Rem af Huden, og Luxdorph er Retningens danske Repræsentant.

Fra denne Reaktion imod Holberg, fordi han var for meget Digter, befriede den indbrydende Romantik os, men kun som ny Reaktion imod Holberg, fordi han ikke var Digter nok. Holberg havde fulgt fransk Smag, man deltog i det tyske Stormløb mod »Paryktiden«. Man fandt den bedste Poesi i Visen om Axel Thordsøn og Skjøn Valborg, som Holberg havde ladet haant om; Folkebøgerne og Ammestuernes Legender, hvis Overtro han i sin Tids Aand havde bekæmpet, kom til Ære. Ingemann er anti-holbergsk, Hauch ligeledes, Heiberg er det i *Alferne*, hvis Aand er den i *Ulysses* stik modsat. Oprigtigst er Grundtvig, der paa mange Steder beklager Holbergs Indflydelse, men især, at han »udødeliggjorde en Samtidens Narreverden istedenfor at gjenvække Fortidens Helte-Old«, ja han lægger ham endog i 1810 etsteds Landets politiske Nederlag til Last.

Er Holbergs Digterskib imidlertid kommen uskadt igjennem alle disse Brændinger, saa har det gode Udsigter for Fremtiden.

I det nærværende Øjeblik glider det ikke mod Strømmen, men med den. Ved sin stærke, fordomsfrit prøvende Aand, sin Naturtroskab og sin i vor hele Literatur enestaaende Virkeligheds-skildring er Holberg i Øjeblikket den af alle store Skikkelser i vor Kultur, som den nulevende Slægt føler sig dybest og i fleſt Henseender forpligtet.

Dog paa Øjeblikket kommer det ikke an; ogsaa dets Sympathier og Bestræbelser ville svinde for nye, vi ikke kjende. Men det er i vore Dage gaaet op for de Bedste, at Holbergs Digtning er den eneste faste Grund, paa hvilken vor Literatur kan bygge videre, og der bygges, siden Romantiken blev styrtet, paa den.

Vi ere nutildags mindre raske end vore Fædre vare til at tale om et udødeligt Navn i Literaturen. Vi have set, at et Ry kan være stort i Samtiden, glandsløst for Eftertiden, og vi vide, at en Menneskealder er den Evighed, der er de fleste Digterværker forundt. Vi kjende ogsaa den Art Ry, der vedbliver at hænge ved Navnet, skjønt Værkerne ikke mere læses. Men med Holberg er Prøven gjort. Saavidt de skandinaviske Sprog tales, er han i vore Dage mere kjendt og læst end nogensinde tilforn. I Tyskland, hvor han paa Gottscheds Tid beherskede

alle Theatre, og hvor Lessing, den nyere tyske Literaturs Grundlægger, umiddelbart benytter og fortsætter ham, (*Der junge Gelehrte* er paavirket af *Montanus*, *Die alte Jungfer* af *Den Stundesløse*, *Der Misogyn* af *Den politiske Kandestøber*, *Der Freigeist* af *Jean de France*) er hans Berømmelse fastslaaet. Europa og Amerika over gaar nutildags hans Ry. Det er med Navnkundighed som med Rigdom, det er de første hundredtusind (af Dage eller Kroner), som det kommer an paa. Er man derover, saa er Resten meget lettere. For Holbergs Navnkundighed i den fjerneste Fremtid er der da ingen Grund til at ængstes. Han er over det Værste. Naar Talen er om literær Udødelighed, saa er det de første 200 Aar, hvorom det gjælder.

